

Borbás Gabriella Dóra

ELTE BTK

A verbális agresszió kevésbé nyilvánvaló esetei és leleplezésük

A verbális agresszió, mint minden agresszió, a hatalomról szól. A tanulmány célja, hogy ellensúlyozza a társadalomnak a verbális agresszióra vonatkozó bagatellizáló, tagadó attitűdjét. A tanulmány a verbális agresszió részletes definícióját adja, és a szakirodalomban eddig létező legrészletesebb kategorizálásnál (Evans 1996) árnyaltabbat mutat be: összesen 47 kategóriát állít föl, hét főkategóriába sorolva. Ezen túl leírja a verbális agresszió bagatellizáló-tagadó körfolyamatát is, melynek megszakításához elengedhetetlen segítséget ad az egyes kategóriák beazonosítása. A tízéves adatbázisépítés eredményeként a vizsgálat 43 fővel végzett 2.410 órányi mélyinterjúra és 1.536 oldalon rögzített 256 esetleírásra épül.

1. Bevezetés

Kutatási céloom: a verbális agresszió egy árnyalt klasszifikációjának megalkotása volt. Nyelvészként elsősorban az érdekel, nyelvészeti megközelítéssel hogyan lehetne segíteni a bántalmazottakat. A tanulmány egészében szinonimaként használom a *szóbeli bántalmazás*, *nyelvi bántalmazás*, *verbális agresszió* terminusokat, beleértve mind az eseti, mind a rendszeres nyelvi agressziókat. Szintén szinonimákként használom az *áldozat* és a *bántalmazott* (helyenként a *célszemély*) terminusokat, továbbá az *elkövető*, *bántalmazó*, *agresszor* kifejezéseket. Tanulmányomban az együttműködő attitűdöt/kommunikációt/interakciós szándékot opponálok az uraló/irányító/lenéző/leminősítő attitűddel/kommunikációval/interakciós szándékkal. Utóbbi attitűd eredménye a verbális agresszió. Véleményem szerint az *együttműködő* jelző terminusként is használható az *agresszív*vel szembeállítva.

A tanulmány célja ezen túl, hogy feltárja, a verbális agresszió szándékossága bizonyítható (sőt, egyértelműbben bizonyítható) a nyelvi viselkedés vizsgálatával, tehát pszichológiai elemzés nélkül. Továbbá a tanulmány szeretné megdönteni a verbális agresszió relatív jellegének mítoszát, szintén kizárólag a nyelvi viselkedés megvizsgálásával. A tanulmány a nyelvészet szerepét kívánja növelni a szavakkal elkövetett erőszak feltárásában. Ennek jelentősége abban rejlik, hogy a nyelvi jelenségeket az

érintettek is jóval könnyebben beazonosíthatják (szemben a pszichológiai jelenségekkel). Objektívebbé, megfoghatóbbá tehető a verbális agresszió az áldozatok és a szemtanúk számára, amennyiben a nyelvi kifejezésekre, nyelvi viselkedésre irányítjuk figyelmüket. Ezáltal a tanulmány a verbális agresszió könnyebb leleplezését, beazonosíthatóságát szolgálhatja. Milyen leleplezésekre lenne szükség? Annak feltárására és bemutatására, hogy társadalmunkban milyen sokféle, akár rejtett módon mehet végbe a szavakkal elkövetett agresszió, hogy az elkövető milyen sokféle módon tud fájdalmat (és személyiségrombolást) okozni nyelvi viselkedésével, hogy az elkövetés szándékos, továbbá hogy nem az áldozatot terheli a felelősség az őt ért szóbeli bántalmazás miatt.

2. Az anyaggyűjtés és a kutatás módszertana

Korpuszom felépítése és elemzése, valamint ezen összegző tanulmány megírása több mint 7.000 munkaórát ölelt fel az elmúlt tíz év során. Korpuszom két részből tevődik össze:

- 2010–2019 között készített mélyinterjúk esettanulmányai, összesen 2.410 óra anyaga. Az esettanulmányok több mint fele nem kétszereplős mélyinterjú, hanem bevonódó-megfigyelő kutatás több szereplővel.
- 256 hatoldalal esetleírás 128 egyetemi hallgatótól (2016–2019), összesen 1.536 oldal.

A mélyinterjúk alkorpuszának tartalma: 11 nővel készített 50 óránál hosszabb időtartamú mélyinterjú, 11 férfival készített 50 óránál hosszabb időtartamú mélyinterjú, 13 nővel készített 5–15 óra közötti hosszúságú és 8 férfival készített 5–15 óra közötti hosszúságú mélyinterjú. (Hogy a hosszabb mélyinterjúk éppen 11 nővel és 11 férfival készültek el, véletlenül alakult így, nem volt célom az azonos esetszám kialakítása a két nem esetében.) Az interjúk több alkalommal készültek, időtartamukat összeadtam. Az összesen 43 fő esetében a nők (24 fő) életkora 21–73 éves korig, minden korcsoportból, átlagéletkoruk 43,5 év, a férfiak (19 fő) életkora 23–73 éves korig, minden korcsoportból, átlagéletkoruk 45,9 év. Az interjúk alanyai között vannak áldozatok és elkövetők is, és olyanok is, akik áldozatok és elkövetők egyben. Több pár esetében mind az áldozatot, mind az elkövetőt sikerült bevonni a kutatásba, ezért azt gondolom, a szubjektív torzításokat elég sikeresen ki lehetett küszöbölni. Ehhez nagyon sok időre és aprólékos munkára volt szükség.

Nem hangfelvételek készültek, hanem a verbális agressziókra vonatkozó feljegyzések, melyeket többször visszaellenőrzött az interjúalany,

illetve többször átbeszéltünk újra. Ez a módszer azért is bizonyult hasznosnak, mivel az elkövetők többnyire szinte szó szerint ugyanazokat a megfogalmazási paneleket használják (és viszonylag gyakran), így az áldozatok a bántások többségét szó szerint tudták idézni. Nem lett volna etikus felvételt készíteni a sajátélményekről, illetve egyik interjúalany sem lett volna igazán őszinte, ha felvétel készült volna. Amire még figyelnem kellett, hogy nem etikus olyan interjút készíteni, amely újratraumatizálja a bántalmazott interjúalanyt. Ezért az interjúk során ellensúlyoztam a korábban már mindegyikük által megtapasztalt áldozathibáztató attitűdöket. Ebben analitikuscsoport-vezető tanulmányaim (2003–2005), illetve teológus (2011), valamint lelkigondozó végzettségem (2013) is segítségemre voltak. A megalkotott kategóriák többsége a mélyinterjúk korpuszomból jött létre. A tanulmány példái szintén a mélyinterjúkból származnak, amennyiben ezt nem jelöltem másként.

Korpuszomban a bántalmazó kapcsolat típusa szerint az alábbiakra vonatkozó példák szerepelnek, a példamennyiség csökkenő sorrendjében sorolom: párkapcsolati agresszió, szülő általi, testvér általi, baráti, egyházi (vagy ehhez hasonló spirituális közösség általi), egyéb rokon általi, pedagógus/egyetemi oktató általi, munkahelyi (főnök vagy munkatárs által), ismerős általi, gyermek általi. Minden esettanulmány alanya több bántalmazótól (a múltban és a jelenben) elszenvedett többféle típusú bántalmazói kapcsolatról, illetve bántalmazó kommunikációról számolt be. A korpuszépítés célja az volt, hogy elegendő nyelvi anyag gyűljön össze egy verbális agressziókra vonatkozó kategorizáció elkészítéséhez, valamint hogy jobban meg tudjam ismerni, a verbális agresszió különböző típusaihoz milyen nyelvi kifejezések tartoznak.

Lehetne a témában reprezentatív kérdőíves felmérést készíteni, azonban a kérdőívtől nem remélhető érdemi eredmény. Az áldozatok gyakran vagy nincsenek tudatában annak, hogy áldozatok, vagy nem akarják észrevenni, vagy nem merik bevallani – nemhogy anonim kérdőívben, hanem önmaguk számára sem. A 22 nagyinterjúm résztvevőinek fele nem gondolta, hogy verbális agresszió áldozata. Így elég finoman kellett felfejteni, például onnan elindulva, hogy amilyen lelki és fizikai tünetekről beszámolt (l. bővebben Borbás 2018, 31), azt mi vagy ki okozhatja és hogyan. (Először többnyire a folyamatos lelki és testi fájdalomérzetet lehet beazonosítani, állandósult negatív testi tüneteket, így például: gerinc-, derék-, gyomor-, fejfájást, állandósult hányingert, szédülést, sírást, evészavarokat. Vagyis sokszor nem a verbális agresszió kifejeződéseit lehet először felfedezni, hanem az általuk okozott fájdalmakat, testi-lelki következményeket, melyek tulajdonképpen a poszttraumás stressz szindróma [PTSD] tünetei.)

A mélyinterjúk mintavétel a kényelmi, a koncentrált és a hólabda mintavétel kombinációjával történt. Eddig még nem tapasztaltam, hogy

létezne olyan, aki ne lenne verbális agresszió áldozata, több személytől elszenvedve azt. Társadalmunkban fölöttébb elterjedt a verbális agresszió használata. Így gyakorlatilag teljesen mindegy, kivel kezdünk beszélgetést, az illető sajnos ideális interjúalany lesz a kutatásom szempontjából. (Kivételt ez alól csak a szélsőségesen uraló kommunikációjú alany képez, azonban ők szintén hasznos alanyok: a bántalmazók kutatásához.) Idézek egy tipikus interjúkezdetet: – *Három hónapja kegyetlenül fáj a fejem, minden eddigi orvosi leletem negatív, nem tudom, mitől lehet. – Mióta van új párkapcsolata? (Kérdezem a számomra teljesen ismeretlentől, akiről semmit nem tudok.) – Három hónapja...* Tehát interjúalanyaim egy részére véletlenül bukkantam, mások pedig megkerestek engem. Bántalmazott interjúalanyaim kb. 3/4-e azóta kilépett bántalmazó kapcsolataiból, vagy kapcsolatai egy részéből, bántalmazó interjúalanyaim attitűdjében, tudomásom szerint, nem történt változás.

Azt gondolom, nem lehetséges felmérni, a társadalom hány százaléka tapasztal meg hányféle verbális agressziót, mivel hatalmas lehet a látencia. A kérdőív két irányba is torzíthatna (amennyiben nem kötődnének az átélt agresszióhoz lelki traumák, és egyáltalán létre lehetne hozni olyan kérdőívet, amelytől érdemi eredmény lenne remélhető): olyan kitöltők is lennének, akik maguk sem tudják, hogy áldozatok, nem ismerik fel a verbális agressziót, hiszen ez a megszokott kommunikációs és pszichés közegük, a szüleik is így élnek, a barátaik is folyton „ugratják” egymást; így alig gyűlne érdemi anyag, azok is inkább a köztudatban jelenleg is a szavakkal történő bántások közé sorolt típusokból, tehát nem tenné lehetővé annak a 47 kategóriának a feltárását, melyet egy mélyinterjúk korpusz lehetővé tett. Továbbá olyanok is kitöltenék, akik nyelviileg tudatosabbak, akik már foglalkoztak elméletben a verbális agresszió témájával, ezért valószínűleg ők kevésbé is tűrik el, kevesebbet élnek át.

A félig strukturált mélyinterjúk kutatás lehetőséget teremtett arra, hogy azokat a verbális agressziótípusokat is gyűjtsem, amelyeket az interjúalanyok annak gondolnak, és azokat is, amelyek számomra tűntek fel az elbeszélések és élethelyzetek során. Illetve rá is kérdezhettem arra, hogy tapasztalt-e olyan típusokat, amelyeket korábban nem ismertetett. A mélyinterjúk legalább fele időben nem négy szemközti helyzetekben történtek, hanem saját közegükben (úgy, hogy jelen volt barát, ismerős, családtag vagy akár idegenek – köztük az interjúalany bántalmazójával/bántalmazóival vagy bántalmazottjával), így megfigyelhetők voltak azok az agressziók is, amelyeket az interjúalanyok alkalmaznak, illetve amik aktuálisan érik őket. (Idegenekkel séták, illetve bolti vásárlások során zajló diskurzusok történtek, melyeket megfigyelhettem.) Mélyinterjúk alanyának csak azokat számolom, akiktől metapragmatikai visszajelzéseket is kértem, és akikkel négy szemközti interjú is zajlott. A bevonódói-megfigyelői kutatási részek során a kutatásba bekerülő szereplőket

nem számolom a mélyinterjú alanyok közé. Azt gondolom, annak oka, hogy bántalmazó attitűdű, illetve bántalmazó attitűddel is kommunikáló személyek is vállalták mind a mélyinterjú, mind a szituációs kutatásban való közreműködést, az lehet, hogy magukat nem tartják bántalmazónak, így nem érezték fenyegetve homlokzatukat, illetve többen mivel áldozatnak tartották magukat, céljuk lehetett, hogy ez igazolódjék. Voltak olyan női interjúalanyok, akik gyerekeikkel együtt tudtak csak részt venni a kutatásban, így megfigyelhető volt, alkalmaznak-e velük szemben nyelvi agressziót. Volt pár, aki azért keresett meg, mert mindketten azt állították, hogy nyelvi agresszió áldozatai a másik részéről, és mindketten kizárólag áldozatok. A megfigyelések során szülő-gyerek és testvérpár közötti bántalmazó-bántalmazott kapcsolódásokat is megfigyelhettem. Vagyis azt gondolom, le tudtak lepleződni a másként beállított bántalmazói-bántalmazotti viszonyok. (Melyek a kutatás óta eltelt idő alatt sem cáfolódtak meg.) Lehetőségem nyílt interjúalanyaim számomra átadott íméleit, elmentett cseteket, felvett telefon- és személyes beszélgetéseket is megtekinteni. (Ezeket csak megtekintésre kaptam meg, visszakérültek a tulajdonoshoz.) Részben ez a megfigyelői kutatási lehetőség hívta létre a verbális agresszió szándékossága és relativizálása kritériumainak létrejöttét. Az idézett pszichoterápiás szakirodalommal egybevágóan megfigyeléseim azon a területen is, hogy a nyelvi agresszor letagadja, hogy agressziót követett volna el, valamint áldozatát hibáztatja. Továbbá megfigyelhettem, hogy az áldozatok is hajlamosak magukat hibáztatni, ahogy gyakran környezetük sem az agresszor leleplezését tűzi ki céljául. Ezen tapasztalatoknak a nyelvhasználat felőli megközelítésében sikerült rögzíteni eredményeimet, kiegészítve a pszichoterápiás irodalmat.

A verbális agresszió kutatásában nem a számszerűsíthető (statisztikai) adatok hozzák az érdemi eredményt. Kutatási célom nem szociológiai, ezért a nem és az életkor megjelölésén túl nem tárgyalja a szociológiai változókat. Célom a verbális agresszió lehető legtöbb típusának feltárása volt, ezért kutatási módszerem és eredményeim nem alkalmasak arra, hogy állításokat fogalmazzunk meg arról, a társadalom különböző csoportjai milyen arányban és milyen típusú nyelvi agressziókat követnek el. (És ahogy ezt fentebb jeleztem, erősen kétséges, hogy ilyen célú kutatás egyáltalán elvégezhető lenne.)

Kutatásom kvalitatív. Elemzéseimet induktív módon végeztem, mely során közvetlenül az általam gyűjtött empirikus nyelvi és nem nyelvi (kontextuális) anyagból alkottam meg a verbális agressziókat az 5. fejezetben sorolt kategóriáit. A példákat (sajnálatos módon) minden anyanyelvi beszélő vissza tudja igazolni, mindenki hallotta már mindegyiket. Kutatásomat el kellett helyeznem egy olyan kontextusban, melyben a verbális agresszió elkövetése és eltérése érthetővé válik, így vált lehetségessé megvilágítani, mitől

olyan összetett a jelenség, miért nehéz beazonosítani és leleplezni a bántalmazót, ezért a fájdalomkozás folyamatát és a lelki függőség kialakításának módjait is ábrázolnom kellett. Továbbá annak bemutatásáért, hogy miért tűrik az áldozatok a bántalmazást akár éveig, évtizedekig, a bántalmazó kapcsolatok dinamikájára is ki kellett térjek.

A kategorizáció megalkotásához, valamint az 5.5. alfejezetben említett agresszióindexek felfedezéséhez a saját korpuszom és a 3. fejezetben sorolt terapeuták esettanulmányai mellett áldozatoknak az alábbi esettanulmányai is hozzájárultak: Coe 1993; Barnóczki–Follinus 2017; Bartha 2009; Bonyai 2011; Rados 2012; Takács 2014.

3. A verbális agresszió kutatási nehézségei

Megfigyeléseim alapján az alábbi tíz szempontból ütközünk nehézségekbe a verbális agresszió kutatása során (az interdiszciplináris kutatási módszeren túl):

- A. A legrombolóbb verbális agressziók mélyebb érzelmi kapcsolatokban zajlanak (szülő–gyerek, párkapcsolat, barátság), amely kapcsolatokban keletkező megnyilatkozások nincsenek rögzítve, és nem lehetséges rögzíteni őket.
- B. A verbális agresszió igen gyakran négy szemkört történik, tanúk nélkül. A legfájóbb bántalmazásoknak két tanúja van mindössze, a bántalmazó és a bántalmazott.
- C. A szóbeli erőszakot az elkövető döntően (mindig) tagadja (Evans 1996, 16).
- D. A szóbeli erőszakot a bántalmazottak jó része nem azonosítja be verbális agresszióként.
- E. A kérdőíves kutatás módszere szintén nem hoz érdemi eredményt, a bántalmazások típusainak megismeréséhez személyes, bizalmi beszélgetések szükségesek. A kérdőívesítés csak ezen beszélgetések eredményeire épülhet, például mennyire érzik bántónak adott formát. Nem a jelenség, hanem az ahhoz való attitűd vizsgálatában segíthetnek a kérdőívek.
- F. A feleség kedvesen, mosolyogva odalép a férjéhez, halkán így szól: *Drága, nem kell már több fát vágj, elég lesz.* Verbális agresszió? Igen. Meddig kell a szövegkörnyezetet tágítani, hogy a verbális agressziók lelepleződjenek? Hány óra, nap, hónap megnyilatkozásait kell figyelembe venni? Gyakran a nyelvi kifejezéseket igen tág kontextusban kell vizsgálni ahhoz, hogy lelepleződjön verbális agresszió mivoltuk. Az idézet verbális agresszió. Ennek igazolása: a feleség mindig az irányításra törekszik, néhány órával

korábban elérte, hogy a férj beleegyezzen abba, hogy a megszokottól eltérően, hatalmas mennyiségű fát vágjon fel a befűtéshez, a szokásos mennyiség kb. húszszorosát. Semmi racionalitása nem volt annak, miért éppen aznap kell, miért pont annyi fát felvágni, hidegben. A férj, hogy szabaduljon, elhatározza, hogy tényleg felvágja e hatalmas mennyiségű fát. Ebben a szituációban érkezik pár óra múlva a feleség mondata, melynek célja: ismét ne azt tedd, amit elhatároztál, hanem azt, amit én mondok. Fölöttébb személyiségromboló, ha valaki mindig megszabja, mit tegyünk és mit ne.

- G. Kiabálva mondja valaki: *Hagyd abba, ezt már nem bírom!* Ki mondja? A bántalmazó vagy a bántalmazott? E megnyilatkozás származhat a bántalmazótól, ha például a párja szeretne vele valamit megbeszélni, azonban a bántalmazó soha semmit nem akar egyeztetni, csak kinyilatkoztat, így számára a megbeszélés kerülendő tevékenység, ezért kiabálja, hogy *hagyd abba!* Vagy hallhatjuk a bántalmazottól, ha nem bírja a bántalmazást. Maguk a terapeuták is elismerik, hogy a terapeuták akár többsége nem képzett a bántalmazások dinamikájának felismerésében, és a bántalmazottat fogják bántalmazónak tartani (pl. Bancroft 2015, 423; Evans 1996, 212; Herman 2011, 145). Hogy ez hogyan lehetséges, szemléltetem egy példával: a férj közvetlenül a terapeutához érkezés előtt megalázza a feleségét. Mikor megérkeznek, a terapeuta csak annyit lát, hogy a férj kedvesen megpróbálja lesegíteni felesége kabátját, mire az elhúzódik tőle, vagyis a látszat az, hogy a feleség nem kedves, nem hálás, nem együttműködő. A férj időzítése mögött az is állhat, hogy éppen az a célja, hogy a külső szemlélők lássák, ő milyen figyelmes, a felesége pedig milyen elviselhetetlen, semmi sem elég jó számára. A kívülről, illetve a bántalmazások dinamikáját, a bántalmazók megnyilatkozásait, agresszióstratégiáit nem ismerők könnyűszerrel tévesen ítélik meg, ki az áldozat és ki a bántalmazó. Tehát annak eldöntése, hogy ki a bántalmazó, nagy körültekintést igénylő elemző folyamat eredményeként állapítható meg, nem feltétlenül azonnal. Figyelembe kell venni, hogy a verbális abúzusra adott áldozati reakció (kontextusából kiemelve) szintén verbális agresszióknak tűnhet, illetve lehet is (önvédelmi) verbális agresszió. Mindig mérlegelni kell, hogy a bántalmazó döntően magát állítja be áldozatként, és magát ártatlannak tekinti párja rossz közérzetének kialakulásában, továbbá azt is, hogy a bántalmazott pedig gyakran magát hibáztatja bántalmazója viselkedése miatt. Azt is tekintetbe kell venni, hogy a bántalmazó profi manipulátor, és megnyerő viselkedése sokakat félrevezethet, még a (bántalmazásban járatlan) pszichológiai szakembereket is. Szintén lényeges szem előtt tartani, hogy vannak olyan kapcsolatok, amelyekben mindkét fél bántalmazó, bár az esettanulmányok

alapján (Bancroft 2015, Evans 1996, Forward 1989, Hare 1993, Simon 1996, Wetzler 2015) a kétszemélyes kapcsolatokban többnyire csak az egyik fél bántalmazó. Ennek oka az is, hogy egy irányító attitűdű személy nem tűr meg maga mellett olyat, akit legalább részben nem lehet irányítani. (Az ő életének sikeressége abban mérhető, hogy tud-e legalább egy teljesen vagy részben irányítható személyt birtokolni.) A bántalmazó világméretben tehát ő a bántalmazott. Ez azért van így, mivel a bántalmazó az általa kreált alternatív valóságban él, és mivel ő irányítani akar, nem együttműködni, tehát ha a partnere együttműködésre akarja rávenni, azzal megakadályozza, hogy irányítson, vagyis (az ő értelmezésében): bántja őt. Két példa:

Ted: Na, te aztán nem vagy segítőkész!...

Ann: Miért mondod ezt?

Ted (dühösen): Mert nem segítettél leszedni a gyümölcsöt!

Ann: De hát nem is tudtam, hogy leszeded.

Ted (felcsattan): Pedig leszedtem! (Evans 1996, 29.)

Bella: Van valami terved mára?

Bert (dühösen): Kellene, hogy legyen?

Bella: Nem, dehog, csak arra gondoltam, elmehetnénk valahova ma délután.

Bert (dühösebben): Nem értem, miért kellene, hogy terveim legyenek...

Bella: Most miért vagy dühös? Egy szóval sem mondtam, hogy kellene, hogy legyenek terveid!

Bert (örjöngve): Nem vagyok dühös! Szállj le rólam! Tervekről beszéltél, és most próbálsz letagadni! (Evans 1996, 41.)

Az utóbbi típusú párbeszédok irracionálisát a bántalmazott úgy tudja feloldani, ha magát hibáztatja, miszerint biztos nem fogalmazott elég jól, azért vált a másik dühössé.

- H. A pszichoterápiás esetmegbeszélések egy részét lejegyzik a terapeuták, melyek forrásul szolgálhatnak a nyelvész számára. (Ezekből az esetleírásokból csak azok használhatók, amelyeket publikálnak.) A verbális agresszió irodalmának döntő része nem nyelvészeti, hanem pszichoterápiás.
- I. Kutatásaim során azzal szembesültem, hogy társadalmunk nem érdekelt a verbális agresszió leleplezésében, nem érett a verbális agresszió leleplezésére (l. az 5.5. alfejezetet).
- J. Nem utolsó sorban: a verbális agresszió nagyobb fájdalmat okozó típusaival foglalkozni fölöttébb megterhelő lelkileg.

4. Elméleti keret

4.1. A nyelvi agresszió megközelítésének modelljei

A verbális agresszió témája szorosan kapcsolódik nem nyelvészeti diszciplínákhoz, kutatási területekhez. Ahhoz, hogy megvilágíthatóvá váljon, milyen háttéren, miért és hogyan jönnek létre a verbális agresszió kifejezései és az agresszív kommunikációs stratégiák, szükséges a kapcsolódás ezekhez a területekhez. A tanulmány utalásszerűen érinti ezeket a diszciplínákat. A téma felvetés, a megoldáskeresés módja és a terminológia egyaránt tudományközi.

A nyelvi agresszió szakirodalmában döntően pszichoterápiás ülések elemzéséhez kötődik. A teljes téma nyelvészeti feldolgozása eddig nem történt meg. Néhány, könnyebben beazonosítható nyelvi agresszió-típus kutatásának bemutatására létezik jelentős számú nyelvészeti tanulmány: a pragmatika, az udvariasság- és udvariatlanságkutatás, a manipulációkutatás, az implikaturák, a homlokzatvédelem, a benyomáskeltési stratégiák kutatási területeiről, például: a nyaggatás, a beszólás, a szidás, a trágárság, az ironia, a közbevágás, az ugratás, a káromkodások, a gúnynevek, a csúfolódás témáiban (l. Batár 2009, 63–68; Pap 2014, 63–77). Batár tényként említi a verbális agresszió kutatásának elhanyagolását, oka szerinte a téma kutatásának összetettsége, mivel e terület a nyelvészetten kívül több tudományághoz csatlakozik, valamint oka, hogy a „fizikai bántalmazás könnyebben meghatározható, egyértelműbben regisztrálható, mint a szándékosan okozott lelki gyötrelém” (Batár 2009, 29). Az egzaktnak tűnő, számszerűsíthető kutatási eredményekkel kecsegtető altémák nyilván könnyebben kutathatók. „Az agresszív beszéd mint jelenség egyértelműen nem csupán nyelvi kérdés, hanem egy emberi, társadalmi jelenség nyelvi vetülete, így az agresszió túl a verbális agresszió vizsgálata a nyelvészetten kívül több tudományághoz (pszichológia, szociológia, szociálpszichológia) is kötődik” (Batár 2009, 29).

Grice (1975/1997) együttműködési modellje részben normatív, ugyanakkor a normaszegés leírása az interpretáció leírását segíti. Amikor a beszélő megsért egy maximát, a hallgatónak hipotéziseket kell felállítania: vajon miért sértette meg. Grice számára fontossá vált, hogyan ismerhető fel egy szándék, ha nem jelezték azt konvencionálisan, így elválik a mondat konvencionális nyelvi jelentése a megnyilatkozás interpretációjától. Ugyanakkor korpuszom elemzése során arra a következtetésre jutottam, hogy verbális agresszió történhet a grice-i maximák megsértése nélkül is. Valamint verbális agresszió esetében az áldozat éppen azért válik áldozattá, mivel nem sikerül helyes hipotéziseket felállítania a beszélő maximasértései okainak megfjtéseire. A grice-i maximák száma – azok kritikája nyomán – jelentősen

bővült már Lakoff (1973) és Leech (1983) által is. Leech elméletével kapcsolatban a leggyakoribb kritikai észrevétel, hogy látszólag semmi akadályja nincs újabb és újabb maximákat beilleszteni a rendszerbe, míg mások az elvek kiválasztásának esetlegességét bírálták. Ugyanakkor Leech fontos árnyalása, hogy a beszélők az udvariasság érdekében eltérnek a grice-i maximáktól.

Terestyéni hangsúlyozza, hogy az együttműködési elv

kizárólag a kölcsönös kommunikációs megértés biztosítására vonatkozik, és semmi olyat nem jelent, hogy a kommunikáló feleknek az összes olyan interakciós szándéka, amelyet kommunikáció útján kívánnak megvalósítani, feltétlenül együttműködő lenne, illetve mindig igazság közlésére irányulna. [...] A felismertetés és a megértés szintjén tehát akkor is együtt kell működniük a kommunikáló feleknek, ha a kommunikációs aktivitásuk (gyakran rejtett) legvégső céljaiban a legkevésbé sem együttműködő szándékú. Még a legdurvább szidalmazások és sértések is csak akkor érhetik el bántó és sértő céljukat, ha megértették, tehát szidalmazásként, sértésként fogták fel őket. (Terestyéni 2014, 34.)

Tanulmányom elején nagyon fontos hangsúlyozni, hogy a grice-i együttműködési alapelv (CP) és az általam alkalmazott együttműködő kommunikáció terminus esetében az *együttműködés* nem azonos jelentésben szerepel. Ahogy Terestyéni kiemeli, a sértések célba juttatásához is kommunikációs együttműködésre van szükség. Én azonban együttműködő kommunikáción az uraló, lekezelő, megalázó kommunikáció ellentétét értem. A grice-i megfogalmazás talán nem annyira pontos, mint Terestyéni megállapítása, hiszen Grice az alábbi írja:

Az általános elv első közelítésben a következőképpen festhet. Mikor beszélgetünk, akkor rendszeren nem összefüggéstelen megjegyzések egymásutánját produkáljuk, s nem is lenne ésszerű, ha így lenne. Megjegyzéseink legalábbis bizonyos mértékig együttes erőfeszítés eredményei, s bennük mindegyik résztvevő bizonyos fokig közös célt vagy célokat lát, vagy legalábbis egy közösen elfogadott irányt. ... Mindegyik szakaszban arról van azonban szó, hogy vannak olyan lehetséges társalgási lépések, melyek társalgási szempontból oda nem illőként kizárhatók. Megfogalmazhatunk tehát egy durva általános elvet, amit a társalgás résztvevői (*ceteris paribus*) elvártan követnek, nevezetesen: legyen adalékos a társalgáshoz olyan, amelyet azon a helyen, ahol megjelenik, annak a beszélgetésnek elfogadott célja vagy iránya elvár, melyben éppen részt vesz. Elnevezhetjük ezt Együttműködési Alapelvnek. (Grice 1975/1997, 216.)

Grice így folytatja:

Feltételezve, hogy elfogadható valami ehhez hasonló általános elv, talán megkülönböztethetünk négy olyan kategóriát, melyek hatálya alá esnek bizonyos speciálisabb maximák és almaximák, s ezek követése általában az Együttműködési Alapelvnek megfelelő eredményekre vezet. Kantot visszhangozva ezeket a kategóriákat a Mennység, Minőség, Viszony és Modor kategóriáinak nevezem. (Grice 1975/1997, 217.)

Mennységén érti, hogy a megfelelő információmennyiség hangozzon el. Minőségen érti, hogy a beszélő olyat mondjon, amit igaznak gondol, illetve van elegendő információja arról, hogy igaz lehet. Viszonyon (Relevancián) érti, hogy a beszélő megnyilatkozása legyen releváns. Modoron pedig azt, hogy legyen könnyen érthető, tömör. Azt állítom, hogy egy kijelentés lehet úgy nyelvi agresszió, hogy az elkövető egy vagy több, vagy akár mind a négy maximát megsérti. De lehet úgy is, hogy nem sért meg egyet sem. Tehát a grice-i maximák felőli elemzés nem visz közelebb a verbális agresszió leleplezéséhez. Példák a maximák megsértése nélküli verbális bántalmazásra: *Nem vagyok hajlandó megint kítakarítani a szobát.* Amennyiben a megnyilatkozás kontextusa az, hogy a beszélő a közösen lakott lakásban párjának mondja a kijelentést úgy, hogy utoljára egy éve takarított ott, akkor bántalmazás. *Nem voltam boltban.* Amennyiben kontextusa az, hogy a beszélő a közösen lakott lakásban párjának mondja úgy, hogy alig vállal magára otthoni feladatokat, és amit mégis vállal, azokat rendszeren nem csinálja meg, akkor bántalmazás. (Ld. majd a verbális agresszió 19. és 2. kategóriáját.)

Ha az agresszor célja a megalázás, és ezen cél érdekében hazudik valamit áldozatáról, akkor maximát sért, de az üzenetét átjuttatta. Idealisztikus feltenni, hogy az üzenet célba juttatásához igazat kell mondani, hiszen nagyon gyakran maga az üzenet hazugság, csúsztatás. Idealisztikus beszélőket és társalgást feltételez, ha szigorúan ragaszkodunk a grice-i definícióhoz. A társalgásban megjelenő nyelvi agresszió nagyon gyakran nem illik a társalgás céljába vagy irányába. Sőt, a legfájóbb nyelvi agressziók éppen azok, amelyek teljesen védtelenül érik a célszemélyt, mivel számára hirtelen jelennek meg, hiszen a társalgás céljához és előzményeihez egyáltalán nem illenek.

Grice a beszédaktuselmélettel szemben sokkal nagyobb jelentőséget tulajdonít a következtetési jelenségeknek. Különösen kiemeli azt a képességünket, hogy mentális állapotokat (pl. szándékokat) tulajdonítunk másoknak. Elsősorban ettől függ a megnyilatkozások maradéktalan és helyes interpretálása. Ezért annyira lényegi, romboló és fájdalmas, amikor a bántalmazó attól fosztja meg áldozatát, hogy következtetése helyesek. Ezzel az áldozat ép elméjét, nyelvi tudását is megkérdőjelezi, mintha nem értette volna meg bántalmazója mondanivalóját, mintha nem helyesen következtetett volna, nem helyesen dolgozta volna fel a megnyilatkozást, a nyelvi és nem nyelvi jelentéseket. Holott a valóság az, hogy mindezeket éppen helyesen tette,

csak hogy a bántalmazó a szándékát többnyire tagadja, a kommunikációs céljáról azt állítja, nem az a célja. A bántalmazó hatást akar gyakorolni áldozatára, ha az áldozata felismeri ezt a szándékot, a bántalmazó letagadja, azonban ekkorra a fájdalomkøzàs, a lelki, emocionális, szellemi és személyiségrombolás már megtörtént.

A beszélgetőtársnak fel kell ismernie a beszélő szándékait, a nem konvencionális (nem természetes, nem szószerinti) jelentésekkel együtt, melyek nem fejthetők meg a nyelvi kód dekódolásából. Nem lehetséges megmagyarázni a megnyilatkozások interpretációjának minden vonatkozását, ha létrejöttüket és interpretációjukat kizárólag a nyelvi kód szemszögéből vizsgáljuk. Sperber és Wilson (1986) értelmezésében a megnyilatkozások interpretációjának hátterében két különböző folyamatípus áll: az egyik ípusba a kódszerű, tehát nyelvi folyamatok, a másikba pedig a következtetési, vagyis pragmatikai folyamatok tartoznak. Ez a megközelítés tehát a pragmatikát kívül helyezi a nyelvészet tárgykörén. Sperber és Wilson szerint minden a pragmatika tárgyát képezi, ami a megnyilatkozások interpretációjában nem köthető a kódhoz. A pragmatikának számot kell adnia a beszélő által közölt összes tartalomról, még ha ezek többsége nem is jelenik meg explicit módon (Reboul–Moeschler 2000, 78), vagyis nyelvíleg nem hozzáférhető. A pragmatika feladata, hogy explicitté tegye a pragmatikai interpretáció folyamatát. A következtetési folyamatok szerintük nem nyelvspecifikusak, sőt kulturálisan sem feltétlenül determináltak. Véleményem szerint a verbális agresszió interpretálásának folyamatában felfedezhető ezen állítás igazsága: inkább pszichés, nem kulturális és nem nyelvspecifikus interpretációkkal találkozhatunk. A szóbeli bántalmazás folyamatának lényegi összetevői a verbális agressziót elszenvedő interpretálási nehézségei, melyek nemcsak a nyelvi dekódolási és a nyelven kívüli következtetési folyamatokból állnak, hanem olyan pszichés mechanizmusokból is, melyek megakadályozzák, hogy a verbális agressziót agresszióként azonosítsa be az áldozat. A diskurzusok értelmezési folyamatai során mentális állapotokat/gondolatokat/szándékokat tulajdonítunk egymásnak, a verbális agresszió interpretálásában ez abban az értelemben egyáltalán nem működik, hogy az áldozat számára döntően nem megfejthető, miért van bántalmazva, sokszor az sem egyértelmű számára, hogy bántalmazva van.

A kommunikatív szándék kutatása sem hoz érdemi eredményt a verbális agresszió elemzésében, hiszen a bántalmazó célja éppen az, hogy ne tudatosíthassa az áldozat, mi a bántalmazó valódi célja, ugyanakkor élje át a fájdalmat és megalázást, annak tudatosítása nélkül, hogy meg lett alázva, és hogy beszédpartnerre okozta a fájdalmat, vagyis az nem az elkövetőtől függetlenül keletkezett.

A pragmatika megszületése óta egyre nagyobb figyelem fordítódik a helyes interpretálás vizsgálatára. A beszédaktuselméletek nem tudják kezelni (vagy csak ellentmondásosan) például a hazugságokat és a fikciókat, továbbá a közvetett, nem explicit megfogalmazású megnyilatkozásokat, melyeknek azonban nagy szerepük van a verbális agressziók folyamatában. Ennek oka, hogy a beszédaktuselméletek a mondatok interpretálását a nyelv kódszerűségéből kívánják levezetni, továbbá normatív mivoltuk. Noha a verbális agressziók beazonosítása során nem elegendő pusztán a nyelvi adatok megfigyelése, mégis, kutatásom során az körvonalazódott, hogy a nyelvi adatok szélesebb körű gyűjtésével a nyelven kívüli kontextuális elemek értelmezése pótolható az általam agresszióindexeknek elnevezett nyelvi jelenségek feltárásával és elemzésével. Azon nyelvi jelenségeket nevezem agresszióindexnek, melyek az elsődleges nyelvi agressziót követik, kísérik. (Ld. pontosabban az 5.5. alfejezetben.) Az agresszióindexek definiálása és elemzése által jelentősen megnövelhető a nyelvészeti elemzések szerepe a verbális agresszió kutatásában.

Grice szerint az emberi kommunikáció megértéséhez meg kell különböztetni a kódolt és a nem kódolt jelentéseket. A kódolt jelentéshez a nyelv ismerete, míg a nem kódolt jelentéstartalomhoz a szándék megértése vezet el, a szándékot a Grice-i implikátúra fogalma ragadja meg. „Mivel egy társalgási implikátúra kiszámítása annyit jelent, hogy kiszámítjuk azt, amit fel kell tételezni ahhoz, hogy megőrizzük azt a feltevést, hogy a beszélők követik az együttműködési alapelvet...” (Grice 1975/1997, 226). Az együttműködési elv értelmében a közlő megadja a szükséges mennyiségű, minőségű, relevanciájú és formájú kiinduló nyelvi adatot. Az aktivitás jellegét tekintve az implikátúra a közlő oldaláról nézve sugallatként, a befogadóról nézve következtetésként jelentkezik. Tehát a CP betartása mellett a beszélő egy olyan gondolatot akar partnere tudomására hozni, amely explicit módon nincs benne a megnyilatkozásban, de együttesen kikövetkeztethető a szavak konvencionális jelentéséből, a CP-ből és maximáiból, a megnyilatkozás nyelvi vagy egyéb kontextusából, más háttérismeretekből (vagyis egy következtetési lánc mentén), valamint abból a kölcsönös feltevésből, hogy mindezek minden résztvevő számára relevánsak és hozzáférhetőek.

Ahhoz, hogy a befogadó eljusson a közlői szándékhoz, egy sor következtetést is végre kell hajtania, amihez figyelembe kell vennie a megnyilatkozás kontextusát is. Az elmélet szerint a kommunikáció központi elemét képezik a hallgató azon következtetései, amelyek a kommunikáció szándékaira irányulnak. Azonban kutatásaim során úgy találtam: a nyelvi agresszor valódi kommunikációs szándékai nem befogadhatók, nem feldolgozhatók, nem hihetőek, nem megjósolhatók. Két fő kommunikációs stratégia áll egymással szemben: az agresszív-uraló-lenéző és az

együttműködő. Az együttműködő stratégiát szokásosan alkalmazó és együttműködő attitűdű társalgó számára nem érthető, nem feltételezhető és nem hihető, hogy a másik szándékosan bánt. A verbális agresszió áldozata önmagáról való tudásának felhasználása sem segíti az interpretálást, nézzük például az áldozat alábbi lehetséges előfeltevéseit: „én nem bántok senkit, aki nem bánt, én nem leszek dühös ok nélkül.” A verbális agresszió áldozata az önmagáról való tudása alapján ezeket a hiedelmeket projektálja a bántalmazóra. Aki esetében azonban ezek nem lesznek igazak. Tehát a társalgási implikaturák téves interpretálásának oka, hogy az áldozat projektálja saját együttműködő kommunikációs attitűdjét bántalmazójára.

Amikor például a bántalmazó gyakran a hétfői munkakezdés előtt készíti ki párját (váratlanul, felhőtlen hétvége után) úgy, hogy tudja, hogy a hétfői napok nehezek párja számára, nagyon kell koncentrálnia, mégis (illetve: éppen ezért) éppen hétfő reggel közli, hogy szakítani akar, és megalázó monológokat mond, fájdalmat okoz. Majd hétfő délben felhívja párját. Egy együttműködő kommunikációjú ember ezt a hívást csak úgy bírja értékelni, hogy büntudata van bántalmazójának, tulajdonképpen bocsánatot akar kérni (amit explicit módon nem tesz meg), ezért hívhatta fel, illetve biztos aggódott, hogy áldozata ilyen zaklatott állapotban tudott-e dolgozni, teljesíteni. Csakhogy a valóság egészen más. A bántalmazó szándékosan teszi a kiborítást hétfő reggelre, mivel hátráltatni akarja párja sikerélményeinek létrejöttét és karrierjét (semmiképp nem akarja, hogy ő tűnjön alacsonyabb beosztással rendelkezőnek vagy kevésbé sikeresnek). Valamint nem azért telefonál, mert megbánta vagy aggódott, inkább kárörömmel szemléli az eseményeket, hátha kiderül, hogy annyira sírt párja, hogy nem bírt teljesíteni, esetleg már el is bocsátották. A bántalmazó örömet is érezhet, amikor árt, egyszerűen élvezi bántalmazásai következményét. A hívással ugyanakkor eléri, hogy érdeklődését bocsánatkérésnek értékelje párja, ezáltal fenntartva kapcsolatukat, hogy tovább bánthassa áldozatát. A hétfő reggeli hirtelen, imitált szakítások néhány hetente ismétlődnek.

A példa azt is szemlélteti, hogy a verbális agresszió elemzése nem elválasztható az általa keltett hatás figyelembevételétől. Azt lehet mondani, a bántalmazó éppen a társas implikaturákat használja ki, hogy elfedje valódi szándékát. Vagyis a társas implikaturák megfejtésében jól működő következtetési láncok a verbális agresszió értelmezése esetében nem feltétlen működnek, így a társalgási implikaturák felőli megközelítés nem igazán alkalmazható a verbális agresszió hatásának elemzésében. A sugallt jelentés (a társalgási implikatura) nem konvencionális, vagyis nem a kötelező szabályok erejével, hanem csak alkalmilag kapcsolódik a megnyilatkozásokhoz. Ezt jól mutatja, hogy a sugallat a közlő szándéka szerint vissza is vonható, törölhető (Terestyéni 2014, 49). Ennek a törülésnek, visszavonásnak lényegi szerepe van

a nyelvi agressziók működtetésében. Az elkövető gyakran tagadja valódi kommunikációs célját, továbbá a mikro- vagy makrokörnyezet is megnehezítheti a valódi kommunikációs cél felismerését, például a már említett áldozathibáztatással, az agresszió bagatellizálásával, tagadásával, az elkövető mentegetésével, akár dicséretével (ld. az 5.5. alfejezetben).

A sugallt jelentéshez kapcsolódva rövid kitérőt tennék a manipulációkutatás és e tanulmány eredményeinek kapcsolatára. Árvay (2003, 11) a befolyásolás fogalmát így definiálja: „A nyelvhasználat által megvalósuló befolyásolás a kommunikátor azon törekvése, hogy az olvasókban vagy a hallgatókban egy adott véleményt alakítson ki, illetve a már meglévő ismereteiket, véleményüket, attitűdjüket megerősítse vagy megváltoztassa”. A hazai kutatók a befolyásolás alesetének tekintik a manipulációt (Árvay 2003; Bárházi 2008). A manipulációk nem mindegyike nyelvi agresszió: nem mindegyike nyelvi, és nem mindegyike agresszió. A nyelvi agressziók általam létrehozott 47 kategóriájában az alábbiakba tartoznak azok a manipulációk, amelyek nyelvek is és agresszívek is (és amelyeket fenti kutatók a befolyásolás főcsoportba sorolnak). A 3. Hazugság kategóriába tartoznak az elhallgatások, csúsztatások, a részizgagságok közlése. A 17. Megfélemlítés kategóriába a félelemkeltéssel operáló manipulációk, a 36. Kinyilatkoztatás kategóriába pedig az érvelések, érdemi érvek hiányával megvalósított manipulációk. Látható tehát, hogy az általam használt verbálisagresszió-definíció jóval tágabb a fenti szerzők által használt manipulációfogalomnál.

Grice a Légy udvarias! maximát a számos egyéb maxima közé sorolja, melyek képesek konvencionális és társalgási implikaturák generálására is. A nyelvi agresszió kifejezéseiről is elmondható, hogy az eredetileg társalgási implikaturák konvencionálizálódhatnak. A tanulmánynak nem célja ezen konvencionálizálódás bemutatása, csak említés szintjén érintem, hogy az 5.5. alfejezet agresszióindexei esetében még inkább megfigyelhető a társalgási implikaturák konvencionálizálódása, mint a nyelvi agresszió kifejezési között. Ehhez sajnos arra is szükség van, hogy ezek a bagatellizáló, tagadó, áldozathibáztató, elkövetőmentegető kifejezések gyakoriak legyenek. És sajnos ezek a tapasztalatok azt is implikálják, hogy a mikro- és makrokörnyezet éppen olyan bántalmazó lehet, mint az eredeti agresszor, vagy akár még bántalmazóbb. (A téma további kutatásra érdemes.)

Az udvariasságkutatási módszereknek, mint minden nyelvészeti/társadalomtudományi kutatásnak, vannak korlátai. Az udvariasságkutatási kérdőívek önbevalláson alapulnak, pusztán az attitűdre tudnak rákérdezni, továbbá az is feltehető, hogy egy udvariatlan ember eleve nem fog egy udvariassági vagy bármilyen kutatási kérdőívet kitölteni, így azok a beszélők, akik számára nem lényegi tényező az udvariasság, nem is igazán érthetők el. Ez a csoport megfigyeléses módszerekkel sem feltétlen vizsgálható,

hiszen akik számára nem fontos az udvariasság, döntően, valószínűsíthetően nem adnak engedélyt a kutatásra, nem működnek együtt a kutatás során. A kérdőívek a tágabb nyelvi és a nem nyelvi kontextust sem tudják gyűjteni, kutatni.

Az udvariasságelméletek a beszélő szemszögéből osztályozzák a társalgási jelenségeket, céljuk elsősorban az udvariassági és udvariatlansági szabályszerűségek feltárása. Kiinduló tételük, hogy nyelvhasználati szocializációnkból eredően kommunikációs céljaink közé tartozik: udvariasnak lenni. Azonban a verbális agresszió felől nézve a társalgásokat: erős kétellyel kell szemlélni, hogy a többség kommunikációs célja az udvariasságra törekvés lenne. A tanulmányban bemutatott 47 kategória azt mutatja meg, hogy az agresszió lényegi szerepet tölt be diskurzusainkban, szinte úgy tűnik: a verbális agresszió egy összetartó erőként működik társadalmunkban. Rengeteg élethelyzetben mintha nem illene/nem lenne szokás nem agresszívnek lenni, annyira áthatja a nyelvi agresszió a munkahelyeket, a munkaszervezést, a munkavégzést értékelő folyamatokat, a családi életet, a baráti-rokoni összejöveteleket. Úgy tűnik, a mikrocsoportok gyakran a verbális agresszió áldozatainak fájdmájára felépítve szerveződnek, a csoporthoz tartozás gyakran valaki(k) kigúnyolására épül. Mások megalázása társalgásszervező és csoportszervező erő.

A dominánsnak tűnni fontos homlokzatépítő attitűd a maskulin társadalmakban. Wetzler (2015, 17–19) szerint a hagyományos férfi (vezetői) szerepek megszűnésével, a férfiak dominanciája/agressziója nem tűnt el, hanem kénytelen volt átalakulni rejtettebb, szalonképeesebb, szociálisan elfogadhatóbb (de ugyanannyira romboló) agresszióvá. Például nyílt parancs helyett valaki munkahelyen azt mondja: „*Sajnos ezt nem lehet máshogy elvégezni*” valójában ’én nem akarom, hogy máshogy oldd meg’ jelentésben használva. A közvetett megfogalmazás ugyanolyan megalázó lehet, különösen, ha gyakran tapasztalható, és ha mindenki tudja, hogy az állítás nem igaz. A beosztottak azt élik meg, hogy érvek, egyeztetés nélkül lettek utasítva, nem partnerekként, munkatársakként kezelve. A primer mellett ráadásul szekunder sérülést is átélnek, hiszen ebben a helyzetben az áldozatok fognak udvariatlannak tűnni, ha kilépnek a rájuk kényszerített szerepből, és ha ahelyett, hogy csöndben bólogatnának, azt mondják: „*nézd, amit mondasz, az nem igaz*”. Itt tulajdonképpen egy hamis udvariasságfogalomra apellálva kényszeríti az agresszió elkövetője az áldozatokat az elkövető homlokzatvédelmére.

Az udvariasság definiálása is fölöttébb problematikus. Előfordulhat, hogy vannak, akik precízen megszűrik, mikor akarnak udvariasnak tűnni, és mikor nem feltétlen. Az is könnyen előfordulhat, hogy valaki udvariasnak tartja, ha a társadalom által megtűrt formában alkalmazza az agressziót. Kutatásom alapján úgy tűnik, sokan csak azt tarthatják agresszív

kommunikációnak, ha valaki emelt hangon beszél és/vagy káromkodik (esetleg még a közbevágást). Semmi mást. A lentebb ismertetett 47 típusát a nyelvi agresszióknak el lehet követni emelt hang és káromkodás alkalmazása nélkül is.

Az udvariasság alkalmazása vagy nem alkalmazása lehet, hogy jobban kötődik társadalmi rétegekhez; a nyelvi agresszió alkalmazása azonban úgy tűnik (ld. a lentebb hivatkozott terapeuták eredményeit) csak annyiban változik, hogy az iskolázottabbak rejtettebb nyelvi agressziókat alkalmaznak, de nem ritkábban vagy kevésbé rombolót. Azonban ha valaki udvariatlannak tűnik, lehetséges hogy mégis jogos elvárásának érzi, hogy vele udvariasak legyenek, ami egy nyelvi agresszor esetében azt jelenti, hogy senki ne leplezze le, ne kérje számon. A verbális agressziót követő udvarias hallgatás legitimálja az agressziót. A verbális agressziókra érkező mikro- és makrokörnyezeti reakciókat áthatja ennek a téves/ál-udvariasságnak a jelensége.

Goffman 1959-ös homlokzatfogalma Brown–Levinson (1978) udvariasságelmélete óta az udvariassággal, udvariatlansággal foglalkozó modellek központi elemévé vált. Felhasználása alapvető a verbális agresszió megközelítésében, a verbális agresszió rombolásai és rombolási típusai nem mutathatók be a homlokzat fogalma nélkül, ugyanakkor tanulmányom célja nem a homlokzatvédelem leírása. Az *arc* vagy másképpen *arculat*, *homlokzat* kifejezések Goffman szociálpszichológiai elméletében szereplő *face* terminus magyarításai. Az *arculat* az az énkép, amit a beszélők magukról mások felé szeretnének közvetíteni. Arcvédelem, benyomáskeltés, identitáskonstruálás összefonódhatnak. A minőségi *arculat* azon alapvető igényünk, hogy mások az általunk pozitívnak vélt tulajdonságaink alapján ítéljenek meg minket, míg a szociális identitás *arculata* azokat az igényeinket foglalja magában, amelyek szerint elvárjuk, hogy más emberek elismerjék társas-társadalmi helyzetünket vagy szerepünket (Culpeper 2005, 40). A sokféle stratégia közül tanulmányom az alábbiakat érinti, amelyekkel be is mutatható, hogy a homlokzatvédelem fogalma a klasszikus értelmezésében nem használható kielégítően a verbális agresszió területén, mivel nem a homlokzat védelme köré szerveződnek az interakciók, különösen feltűnő ez akkor, ha az 5.5. alfejezetben említett agresszióindexeket és az azokkal kapcsolatos benyomáskeltési stratégiákat is figyelembe vesszük:

1. A bántalmazó nem óvja áldozata homlokzatát.
2. A bántalmazónak nem feltétlen célja, hogy udvariasnak tűnjön, nem feltétlen udvarias homlokzatot épít fel önmegjelenítésében. A bántalmazó *arcvédelme* jelentheti azt, hogy esetleg nem ahhoz ragaszkodik, hogy udvariasnak, hanem ahhoz, hogy dominánsnak tűnjön. Az eredeti értelemmel gyakorlatilag ellentétes módon, így nyilvánul meg az

arcvédelem: „nehogy ne tűnjek elég agresszívnek, olyan menő és humoros vagyok, aki bárkit megalázok”. Én megjelenítésében fontos, hogy féljenek tőle. Az identitáskonstruálás megjelenik önmaga felé is, az ingroup és az outgroup felé is. Például egy vesztes futballmeccs után lehet, hogy attól válik valaki csoporttaggá, illetve azzal nyilvánítja ki csoporttagságát, ha szidja a bírót, a bíró rokonait, a győztes csapatot. Akár vulgáris és erőszakos nyelvi elemekkel fejezve ki a dominanciát. Vagy például középiskolások számára arcvesztés lehet, ha nem szidják tanárukat.

3. Más esetekben a bántalmazó tudatosan nem bántalmaz valakit, vagy valakik előtt nem bántalmazza áldozatát, vagyis bizonyos kontextuális környezetben törekszik önmagáról egy pozitív homlokzat kialakítására. A bántalmazó benyomáskeltési stratégiái mögött egy hipertudatos kommunikátor áll (ld. a 4.4. alfejezetet).
4. A nyelvi agresszió szem- és fültanúi rendszeresen alkalmazzák a félrenézést, amikor önmaguk és az elkövető homlokzatát óvják az áldozat homlokzata helyett. Utóbbi kimondottan nem óvják, úgy tesznek az áldozat homlokzatának megsérülésekor, mintha nem történt volna semmi problematikus (ld. az 5.5. alfejezetet).
5. Gyakran az udvarias kommunikáció elvárása az a típusú félrenézés, amikor az áldozat nem óvja saját homlokzatát, amikor éppen verbális agresszió áldozata lesz; vagyis saját bántalmazásához csendben asszisztál (udvariasan bólogat). Hozzá kell tenni, a csendes asszisztálás nem feltétlen választható opció, van, hogy nincs lehetősége, ereje megvédeni magát, illetve retorzióra számít az agresszió elkövetőjétől, amennyiben megvédené magát.
6. Továbbá lehetséges, hogy az áldozat a mikrokörnyezet megítélésétől félve nem óvja homlokzatát, mivel tapasztalható, hogy udvariatlannak, sőt agresszornak bélyegzik azt, aki kiáll magáért. Döntően nem illendő leleplezni az agresszort. Ha valaki kimondja, hogy a másik nyelvi agressziót követett el, gyakran ezt a leleplezést könyveli el a környezet agresszióinak, és nem a tényleges agresszor tettét. Előfordulhat az is, hogy az önvédelmet, a határozottságot, a nyílt kommunikációt, az együttműködő érdekérvényesítést agresszióként kezelik. Ha például munkahelyen azt mondja a főnök, hogy: „*ez sajnos nem lehetséges*”, nem illik leleplezni, hogy nem igaz, amit állít, inkább minden kollégának viselnie kell az esetleges rossz stratégia következményeit, mert megszokott, hogy ha valaki hierarchiában feljebb áll, nem kell érdemi módon érvelnie és tárgyalnia beosztottaival. Az udvariassági szokások egy része az agresszorokat, az uraló, irányító, megalázó attitűdű embereket támogatja.
7. Az agresszor olyan szituációt is teremthet, amelyben az áldozatoknak védeniük kell vagy védeni szeretnék az elkövető arculatát. Vagyis

lehetséges, az arcvédelemmel a verbális agresszió területén leginkább az áldozatok foglalkoznak (az agresszor és a mikrokörnyezet nem).

Az udvariasság és az együttműködő kommunikáció, valamint az udvartatlanság és a nyelvi agresszió terminusok részben fedik egymást, azonban az együttműködő (vagyis nem uraló, agressziót nem tartalmazó) kommunikációt is szokás udvartatlannak ítélni, illetve az udvartatlanság jelenségköre jóval szűkebb terület. Továbbá lehetséges udvarias kifejezésekkel is nyelvi agressziót elkövetni, így pusztán az udvariassági kifejezések kutatása nem szűri ki, mely kifejezések mögött áll agresszió. Fölöttébb udvarias kifejezésekkel is lehetséges például inkompetensnek beállítani valakit, vagy rávenni egy olyan tevékenység elvégzésére, ami nem az ő feladata, vagy udvariasan kér ugyan az elkövető, de hazug indokok alapján, ezért nem korrekt módon.

A verbális bántalmazó azért is tud fájdalmat okozni, mert arra épít, hogy áldozata udvarias, együttműködő lesz. Egyúttal arra is számít, hogy áldozata ezt feltételezi róla is, továbbá arra, hogy áldozata nem bírja elhinni, hogy nem védi áldozata homlokzatát, vagyis hogy éppen verbális agresszió éri. Ezek miatt a feltételezések miatt tud akár hosszabb ideig is szóbeli bántalmazást elkövetni, annak leleplezése nélkül. Egy példa: a verbális agresszió áldozata valószínűsíthetően azt fogja gondolni, kommunikációs partnere azért dühös, mert feldühítette. „A dühöngőnek valami problémája van, vélhetően velem, hiszen most lett dühös, biztos valamit rosszul tettem, beszéljük meg, hogy megértsem” – gondolja a dühöngés áldozata. Ezzel az attitűddel egyáltalán nem lehet boldogulni az uraló-irányító kommunikációjú emberekkel, hiszen az ő cselekedeteik, megnyilatkozásaik nem függenek össze partnerük cselekedeteivel, megnyilatkozásaival, nem azokra épülnek, nem azokhoz kapcsolódnak, vagyis nincs a diskurzusban vagy a diskurzust megelőző eseményekben oka annak, miért irányul agresszió az áldozat felé. Az ok az agresszor mások felé tanúsított agresszív attitűdje.

A beszélők, ahogy ezt az udvariassági elméletek tárgyalják, az együttműködésre építik kommunikációs elvárásaikat, azt gondolják, cselekedeteikkel, megnyilatkozásaikkal összefüggnek partnerük reakciói, ezek az elvárások azonban a bántalmazások esetében nem működnek. Elterjedt interpretáció például, hogy amikor valaki győzködi beszédpartnerét, a partner képes azt gondolni – mivel ennek az attitűdnek van társadalmi támogatottsága –, hogy ha nem udvarias (értsd: nem enged a győzködésnek), ugyanolyan (agresszív), mint a győzködő. (Illetve a győzködőt gyakran nem is tartják agresszívnek, úgy értékeli tetteit és verbális megnyilvánulásait, hogy: *biztosan jól akar*.) Fenti társadalmi sugalmazás célja: nehogy leleplezhetővé váljon, hogy az agresszió agresszió. Ehhez egy torz udvariasságfelfogás erőltetésére van

szükség. Azonban ha valaki nemet mond egy agresszív embernek, az nem azt jelenti, hogy udvariatlan, hanem azt, hogy a győzködő agresszív.

A bántalmazás, a bántalmazó és az áldozat pszichológiáját a nyelvészeti modellek lehetőségeivel összevető fenti megállapítások saját kutatásom eredményei, mivel nincs szakirodalmi előzménye a két terület összekapcsolásának. A tanulmányban szereplő, a verbális agresszor jellemzésére, az agresszió dinamikájára, folyamatára vonatkozó állítások az alábbi terapeuták (Bancroft 2015; Evans 1996; Forward 1989; Hare 1993; Herman 2011; McMillan 2009; Simon 1996; Wetzler 2015) műveiben, esettanulmányaik elemzésében konszenzusos módon szerepelnek, valamint egybevágnak az én tapasztalataimmal is. Így a tanulmánynak a verbális agresszió folyamatára és pszichológiájára vonatkozó mindegyik állításához bármelyikük művét idézhettem volna, azonban ezt csak itt teszem meg, nem idézem a műveket minden állításnál.

A klasszikus udvariasságelméletekre épülő második és harmadik korszak udvariasságelméletei egyre összetettebben kezelik az udvariassággal és udvariatlansággal kapcsolatos nyelvhasználati jelenségeket (ld. pl. Eelen 2001; Watts 2003; Culpeper 2005; Locher–Watts 2005; Bousfield–Locher 2008; Culpeper 2011; Kádár–Haugh 2013), egyre árnyaltabban jelenik meg a tág értelemben vett (tehát nyelvi és nem nyelvi) kontextus vizsgálatának szükségessége, elsősorban az udvariasság befogadói értelmezése, jelentéskonstruálása céljából. A résztvevői értékelések során figyelembe veszik, hogy a közlőn és a befogadón túl több résztvevő is érintett lehet a jelentéskonstruálások során, illetve azt, hogy az udvariasság jelenségét egyetlen ember is számos eltérő perspektívából közelítheti meg, attól függően, hogy milyen minőségben vesz részt az adott kommunikációs szituációban. Így az udvariasságot (és udvariatlanságot) illetően nem egyetlen értelmezés lehetséges, hanem eltérő udvariassági (és udvariatlansági) értelmezések, definíciók léteznek.

Azonban nem tartom lehetségesnek a verbális agresszió udvariatlansági keretben való tárgyalását. Azt gondolom, az udvariasság alapvetően másképp konstruálódó társadalmi jelenség, mint a nyelvi agresszió. A nyelvi agresszió rengeteg fájdalmat, félelmet okoz, függőséget alakíthat ki, szisztematikusan alkalmazva lerombolja az áldozatok személyiségét, önbizalmát, döntéskéességét. Udvariasságon azonban hol a verbális agresszió hiányát érti a társadalom, hol azt értékeli udvariasnak, amikor valaki nem leplezi le sem a verbális agresszió elkövetőjét, sem magát az agressziót. Hol a verbális agressziót ítélik udvariatlannak, hol a verbális agresszió leleplezését vagy az agresszor leleplezését. Továbbá udvarias kifejezésekkel is elkövethető nyelvi agresszió. Valamint az udvariasság társadalmi konstrukciója egy jóval szűkebb területét érinti a mindennapi

nyelvhasználatnak, mint a verbális agresszióké, és a két konstrukció között csak részleges az átfedés, nem minden udvariasság számít nyelvi agresszióknak. A megalázás, a másik negatív minősítése az általam felállított 47 kategória közül döntően a Megalázás (11.) kategóriába és a Nyilvános megalázás (12.) kategóriába tartoznak, vagyis a homlokzatromboláshoz kapcsolható jelenségek, mely a hét főkategóriából csak egyet tesz ki.

Az udvariassági modell kutatásom kitűzött céljába nem illeszkedik, ez a megközelítés gyakorlatilag a verbális agresszió relativizálását, és értelmezésében ezáltal a támogatását idézné elő. A verbális agresszió áldozatai éppen azért is válhatnak áldozattá, mivel nem áll módjukban megítélni, áldozatok-e vagy sem. Sőt, elkövetőjük azt sugallhatja számukra, hogy ők az elkövetők, az agresszorok. Amennyiben kizárólag addig jutunk el, hogy megállapítjuk, milyen definíciói léteznek a társadalom tagjai között a verbális agresszióknak, értelmezésében csak a nyelvi agresszió fenntartásához, szalonképesnek minősítéséhez járulunk hozzá. A verbális agresszió jelenségkörében a legproblémásabb éppen az, hogy a bántalmazók, a tanúk és az egész társadalom próbálja a szóbeli bántásokat és elkövetőjük felelősségét bagatellizálni, letagadni. Mivel az a célom, hogy a verbális agresszió, amennyire ez lehetséges, leleplezhetővé váljon, azért szeretnék dolgozni, hogy ez, amennyire lehetséges, megtörténhessen.

4.2. A verbális agresszió és a kapcsolódó terminusok definíciói

A számtalan agressziódefiníció közül egy jogi definíciót gondolok a leghasználhatóbbnak: az ember azért folyamodik agresszióhoz, hogy tisztességtelen előnyhöz jusson másokkal szemben; az előny lehet mentális előny is (Haller 2005, 11). Ehhez hozzáteszem a magatartáskutatás definícióját: azon magatartásformák, amelyek sérüléseket okoznak, vagy sérülések okozásával fenyegetnek (Haller 2005, 16).

A felismerhetőség szempontjából a verbális bántalmazás legpontosabb definíciójának ezt a saját definíciómat tartom: kommunikáció, amely fájdalmat okoz. (Tehát nem dühöt, elkeseredettséget, csalódottságot, hanem fájdalmat.) Egyben ez volt a munkadefinícióm is, mellyel elkezdtem kutatásomat. Ugyanakkor ez a definíció nem azonos a jelenség nyelvészeti definíciójával. A fájdalom megjelenése a legpontosabb jelzője a verbális agresszióknak. Az agresszor megnyilatkozásainak közvetlen célja: a fájdalomkeltés (személyiségrombolás), a közvetett cél a hatalom, az irányítás fenntartása (megszerzése).

Azok a nyelvi agressziók azonosíthatók be könnyebben nyelvi agresszióként, amelyek transzparenssek, vagyis nyelvi tartalmukban (szemantikailag) vagy formájukban (értve ez alatt a szupraszegmentális

eszközöket) hordozzák a negatív értékítéletet. Vagyis a nyelvi agresszió könnyebben beazonosítható azokban az esetekben, amikor a verbálisan agresszív megnyilatkozások nyelvi kifejezéseinek jelentése negatív értékítélet a célszemély külső vagy belső tulajdonságaira vagy tevékenységeire vonatkozóan. Ezek egy szűkebb körét alkotják a nyelvi agresszióknak, a verbális agressziók tágabb halmazára az lehet igaz, hogy nyelvi kifejezésekkel követik el a bántalmazást, de az agressziót nem az adott kifejezések jelentése hordozza. (Ld. az 5.1. alfejezetben.) Éppen ezért a bántalmazó megnyilatkozások bántalmazásként való beazonosításához szükséges a jóval tágabb nyelvi és nem nyelvi kontextus elemzése.

A korábbi definíciók döntően nem terjedtek ki a nehezebben felismerhető verbális agressziók bemutatására: „A verbális agresszió definíciója az egyes diszciplínákban meglehetősen konstans: olyan verbális viselkedésforma, olyan verbális aktus, amelynek során a beszélő szándéka az, hogy direkt vagy indirekt módon (de mindenképpen szándékosan), az elhangzott nyelvi megnyilatkozás tartalma és/vagy minősége (pl. hangerő) folytán egy másik személyt bántalmazzon, szidalmazzon, sértegessen” (Kegyessné Szekeres 2008, 61).

Batár (2009, 82) definíciója szerint „a nyelvi agresszió a sértett homlokzatát akarattal vagy akaratlanul, közvetlenül vagy közvetve romboló beszédaktus vagy nyelvi magatartás. A legtöbb korábbi definícióval ellentétben mi agressziónak tekintjük a nem szándékos verbális bántalmazást is, mivel a beszólás hatására fektetjük a hangsúlyt, nem a szándéokra.” A bántalmazás az arculatot többféle módon támadhatja, azonban nemcsak az egyén önmagáról bemutatni kívánt arcát támadja, hanem az áldozat személyiségét, önbizalmát, önállóságát is, ezek a szempontok hiányoznak a nyelvi agresszió elterjedt definícióiból.

„Bántó nyelvi viselkedés szándékolatlanul is létrejöhet” (Domonkosi 2008, 52). A legnagyobb különbség a nyelvi bántalmazás definícióiban abban mutatkozik, hogy agressziónak tekintik-e a nem szándékos verbális bántalmazást, vagy nem. Batár említi, hogy „van szép számmal olyan eset is, amikor valaki szándéka ellenére kárt okoz”. Azonban nem hoz erre példát, kivéve egyet: „kihallgatják a beszélőt, a fültanú olyan területre téved, ahol nem számítanak rá. A kár létrejön, de nincs szándékosság, véleményünk szerint agresszióról beszélhetünk” (Batár 2009, 87). Ezzel szemben én azt gondolom, ha valaki véletlen hall valamit, az nem nyelvi agresszió. Véleményem szerint előremutató, hogy például Domonkosi és Batár is verbális agressziónak tartja a nem szándékos nyelvi bántalmazást is. Azonban kutatásaim alapján azt állítom, a nem szándékosnak tűnő verbális agressziók is valójában tudatosan lettek létrehozva (l. bővebben a 4.4. alfejezetben), amennyiben céljuk az uralás, valaki megalázása, leminősítése. Akkor is, ha az enyhe leminősítés, és halkan,

kedvesen, szofisztikáltan, akár nagyon rejtett, fölöttébb nehezen leleplezhető módon előadott.

„A szándék mellett hasonló jelentőséggel bír a beszélők közti viszony, valamint a beszédhelyzet meghatározása is, miszerint a beszélők egy-egy nyelvi vagy nyelvhasználati eszközt nyelvileg agresszívnek szándékoznak és interpretálnak-e vagy sem. [...] Ezek az adatközlői vélekedések azt jelzik, hogy egy interakcióban egy megszólítási forma akkor minősül agresszívnek, ha nagymértékben eltér a megszólítottnak az adott helyzetben érvényes önazonosítási módjától. Ez a jelenség pedig azt is mutatja, hogy az agresszív szándék, illetve az agresszív hatás egyaránt az interakcióban résztvevőknek az interakcióról alkotott képétől függ” (Domonkosi 2008, 51). Domonkosi ezen megállapításával csak a megszólításokra szűkítve érvényét tudok egyetérteni, hiszen a megszólítások tulajdonnévszerűek, így egészen másfajta szemiotikai szereplők, mint a nem tulajdonnév nyelvi elemek. Az interpretáció relatív voltának mítoszával részletesen foglalkozik a tanulmány 4. fejezete.

A véletlen nyelvi agressziót és az önvédelmi nyelvi agressziót, a verbális önvédelmet nem tekintem nyelvi agressziónak, hiszen azok célja nem a leuralás, irányítás, lenézés. A véletlen nyelvi agresszió definiálásátd. a 4.4. alfejezetben. Az agresszió két alaptípusa a reaktív és a proaktív agresszió (Dodge és Pettit 2003). Reaktív agresszió esetén az agresszív viselkedés reakció az észlelt provokációra. A proaktív agresszió célja valamilyen előnyhöz jutás (hatalom, tárgyak megszerzése, saját felsőbbrendűség bizonyítása). A proaktív agresszió kívülálló számára gyakran érthetetlen, indokolatlan, az agresszíven viselkedő azonban mindig valamilyen célt akar elérni vele. Ahogy a fizikai agresszió esetében önvédelemnek minősül a fizikai agresszióra való fizikai, akár agresszív reagálás, úgy véleményem szerint a verbális agresszióra való verbális (akár agresszív) reagálást is önvédelemként kell kezelni, ami ha agresszív, akkor sem tekinthető verbális agressziónak, hanem verbális önvédelemnek, mivel célja nem az uralás, irányítás, megalázás, hanem az önvédelem. Amennyiben fizikai agresszióra való reakcióként az áldozat üvölt, senki nem gondolja, hogy ő az agresszor. Azonban ha verbális agresszióra valaki kiabálva reagál, a kutatásaim alapján elmondható, hogy sokan azt is bántalmazásnak tartják, holott a kiabálás nemcsak a védekezés, hanem a fájdalom, a teljes kétségbeesés kifejeződése is lehet. (Egy bántalmazó kapcsolatban a hosszú évek óta bántalmazott eljuthat abba az állapotba, hogy például azt éli meg, sehogy nem fog tudni megszabadulni bántalmazójától, csak ha leszúrja azt. Ez is mutatja, milyen állapotba képes juttatni valakit a rendszeres verbális agresszió. Az évek óta mély elkeseredésben élő bántalmazott időnként örültnek tűnő viselkedést produkálhat. Ezek a pillanatnyi lázadások a külső, a helyzetet lényegében nem ismerő szemlélő számára félelmetesek és érthetetlenek.) Korpuszomban a férfi bántalmazók

gyakran női „terror”-nak tartják, ha a nő visszabeszél vagy számonkéri bántalmazása okát, vagyis próbálja védeni magát.

A fizikai agressziót mindig kíséri/megelőzi lelki és verbális agresszió. A verbális agresszió mindig lelki agresszió (érzelmi bántalmazás) is, ahogy a fizikai agresszió is mindig lelki bántalmazás is egyben. A verbális agresszió az én megközelítésemben tágabb halmaz, mint a lelki agresszió, mivel például a korlátozás, elszigetelés, fenyegetés stb. nemcsak verbális, hanem fizikai agresszió is lehet. Tehát mind a fizikai, mind a lelki agresszió egyben nyelvi bántalmazás is, vagy azzal is társul. *Kapcsolati bántalmazásnak/erőszaknak/agresszióknak* szokás nevezni a párkapcsolatban zajló bántalmazást. Gyakran nevezik *rejtett bántalmazásnak* is, elsősorban azért, mivel gyakran a közvetlen környezet számára sem észlelhető a kapcsolati bántalmazás. Azért nem érzékelhető, mivel az elkövető (és részben az áldozat is) tudatosan elrejtí. Ugyanakkor meg kell állapítani, hogy tulajdonképpen a környezet és a társadalom is partner ebben az elrejtésben (ld. az 5.5. alfejezetet). A pszichológiai irodalomban egyre inkább terjedő *túlélő* kifejezést nem használom, helyette az *áldozat* vagy a *bántalmazott* (helyenként a *célszemély*) terminusokat, egyrészt azért, mivel fontosnak tartom annak megjelenítését, hogy a felelősség a bántalmazásért minden esetben az *elkövető* (*bántalmazóé, agresszoré*), és ezt szerintem az *áldozat* és szinonim terminusai kifejezik, valamint a *túlélő* kifejezés a magyarban elsősorban inkább fizikai (és nem szellemi-lelki) túléléssel kapcsolatos asszociációt hívhat elő.

Sok szakmunkában gyakran használják a *mikroagresszió* kifejezést is, mely C. M. Pierce amerikai pszichiáter *faji mikroagresszió* terminusában gyökerezik, és eredetileg az afroamerikaiakhoz intézett sértő megjegyzéseket jelentette (Carew–Pierce at al. 1977), később azonban más marginalizált csoportokkal összefüggésben is használni kezdték. Bármilyen megnyilatkozás minősülhet mikroagresszióknak, amennyiben megalázó, lekicsinylő üzeneteket közvetít az érintett csoport felé, amelynek tagjai tartozhatnak egy bizonyos társadalmi csoporthoz, nemhez, valláshoz, szexuális kisebbséghez, élhetnek fogyatékossgal stb. Bár a *mikroagresszió* kifejezés használata is elterjedt, szintén nem használom, mivel szerintem a kifejezés *mikro-* előtagja alkalmas az agresszió bagatellizálására, amely attitűddel nem tudok egyetérteni. Azt gondolom, hogy az agresszorok célja éppen az, hogy olyan módon bántalmazzanak, kicsinyeljenek le, alázzanak meg másokat, hogy az jelentéktelen eseménynek látszódjon, és az tűnjön problematikus embernek, aki szóvá teszi. A 70-es évek végén, amikor létrejött ez a terminus, megfelelő lehetett, mert akkor az volt a cél, hogy egyáltalán feltárják, a feketéket milyen megalázó kifejezésekkel/kérdésekkel illetik, azokat neutrálisnak beállítva. De ma már talán nem kell ilyen óvatoskodva fogalmazni, a nagyon mély sebek létrehozására képes, velejéig megalázó kifejezéseket nem kell

mikroagresszióként minősíteni. Talán a *rejtett* (vagy *az elkövető szándéka szerint elrejtendő*) *agresszió* pontosabb megfogalmazás lenne.

A *passzív agresszió* terminust szintén nem alkalmazom, mivel véleményem szerint azt sugallhatja, hogy az elkövető passzív, miközben nagyon is aktívan agresszív, mindössze kevésbé nyílt, nehezebben beazonosítható agressziókkal él. Azért sem érdemes külön beszélnünk a passzív agresszióról, mert a passzív agresszióknak titulált kifejezések ugyanúgy lenti 47 kategóriába sorolhatók be, tehát nem hoznak létre új kategóriákat. Különbség mindössze az agressziók nehezebb felismerhetőségében jelentkezik, mivel a passzív agresszívnek tituláltak kevésbé vállalják a nyílt konfrontációt. Wetzler (2015, 26) szerint a passzív agresszív férfi tévesen hatalmi játszmának látja az emberi kapcsolatokat, ugyanakkor ez igaz az agresszívként megjelölt emberekre is. A fogalom jelentése létrejöttékor jóval szűkebb volt, a második világháború alatt alkotta meg egy katonai pszichiáter (William Menninger), aki azt írt le, hogy a katonák ellenszegültek, nem teljesítették a parancsokat, visszahúzódtak, meg akartak szökni (Wetzler 2015, 15). A terminus eredeti jelentésében a passzivitás a parancsok megtagadását jelezte, ami katonai közegben tényleges passzivitást jelent, a verbális agresszió kifejeződése nélkül, a terminusnak ebben a jelentésében érthető a *passzív* szó alkalmazása. Azonban a terminus jelentését az utóbbi 70 évben annyira kitérítették, hogy véleményem szerint már nem okolható meg a *passzív* szó használata. Ide szokták sorolni az alábbi agressziókat: valamit megígér, és nem készíti el, ezt elfelejtésnek álcázza; vagy a megbeszéltekhez képest máshogy készíti el, és azt állítja, nem tudta, hogy nem így kellene megoldania; nem megbeszél valamit, hanem látványosan duzzog; nem fejezi ki, mit szeretne, de ha neki kedvezőtlenül alakulnak az események, büntudatot kelt és rossz hangulatot; vagy büntetően hűvös, és utólag kigúnyolja például a másik filmválasztását, ezzel minősítve annak személyiségét is. Vagy hanyag, de kijelenti, ő mindent megtett, a másik a maximalista; vagy pl. sértést dicséretnek vagy viccnek álcáz. Nem nyilvánítja ki őszintén, nyíltan valakivel kapcsolatosan a dühét, a haragját, a véleményét, a kéréseit (Wetzler 2015, 11–14). A *passzív* szó jelentéséből annyi megőrződött, hogy nem vállal felelősséget, nem dönt, nem javasol, hanem utólag kritizálja, gúnyolja a másikat, mintha élvezné (vagy ténylegesen élvezve) az újabb és újabb konfliktusokat, ugyanakkor a verbális agresszió kifejezéseit lelkesen és aktívan használja.

Hasonló jelentésbővülésen ment keresztül a *társfüggő* terminus, melyet eredetileg az alkoholbetegek párjaira alkalmaztak, akik függővé váltak párjuk függőségétől – 'társak voltak függőségükben'. Manapság tágabb értelemben használják a terminust, a társfüggő párjától függ, párja nézeteitől, szokásaitól, és nem bír egyedül élni, mindig párkapcsolatban kell lennie. Vagyis nem partnere függőségétől függ, hanem a párkapcsolattól mint személyközi

konstrukciótól. (Laikus szóhasználatban ennél még tágabb lehet a terminus jelentése, gyakran hallani, hogy arra a személyre is alkalmazzák, aki párkapcsolatot szeretne, anélkül, hogy amikor kapcsolatban él, függene párjától). Tanulmányom esetében a *társfüggőség* terminus szűkebb jelentését úgy lehetne alkalmazni, hogy rávilágítunk, az áldozat lelkileg függ bántalmazója uraló viselkedésétől.

A verbális agresszió általam javasolt pontosított definícióját, mely kutatásom eredményeként jött létre, az 5.2. alfejezet tartalmazza. Az általam használt nyelvi agressziós definícióba beletartozik minden nyelvi, agresszív manipuláció. Másfelől a manipulációnak lehetséges egy jóval tágabb értelmezése is, hiszen gyakorlatilag minden verbális agresszió manipuláció, mind a 47 kategória, elsősorban azért, mivel az elkövető elrejtteni szándékozik azt a tény, hogy nem jogosan uralja le, alázza meg áldozatát.

4.3. A bántalmazó kapcsolatok ciklikussága, dinamikája, alternatív valósága

Meg kell különböztetnünk egymástól a bántalmazó kommunikációt és a bántalmazó kapcsolatot. Amennyiben valakinél szisztematikus törekvést figyelhetünk meg a másik feletti uralomra, bántalmazó kapcsolatról beszélünk. Időnkénti bántalmazás esetében pedig bántalmazó kommunikációról. A bántalmazó kommunikáció leleplezhető a verbális agresszió lent sorolt 47 kategóriájához tartozó kifejezések jelenlétével, a szisztematikus törekvés pedig ezek elhangzási gyakoriságának feltérképezésével.

A bántalmazó célja (az uralás elérése érdekében): áldozata önbizalmának, személyiségének a rombolása. Bántalmazó kapcsolat esetében a Stockholm-szindróma, vagyis egy lelki függőség (mindent eltűrés) kialakítása a folyamatosan jelen lévő, de gyakran hirtelen végrehajtott fájdalomkózosás által. A személyiségrombolás (mint fő cél) eszközei (a közvetlen célok): fájdalomkózosás, félelemkeltés, büntudatkeltés (lelkiismeret-furdalás okozása) – mindezen célok elérése a meglévő hierarchia kihasználása vagy hierarchia konstruálása és fenntartása által történik (bővebbenld. az 5.4. alfejezetben).

A bántalmazó kapcsolatokban a kedves és a bántalmazó időszakok precízen egymásra épített módon követik egymást – ez a bántalmazás dinamikája. Walker ezt a ciklikusságot az alábbi három szakaszban állapítja meg: a feszültség felgyülemelése, az erőszakkitörés és a mézeshetek időszaka (Herman 2015, 40). Azonban nem minden bántalmazó kapcsolat írható le e modell segítségével. Például az érzelmi és gazdasági erőszakot a bántalmazó sokszor állandó stratégiaként alkalmazza, mindenféle ciklikusság nélkül. Korpuszom alapján elmondható, hogy a mézeshetek szakasz a régebb óta tartó bántalmazó kapcsolatokból szinte teljesen hiányozhat, és a feszültség

felgyülemelése és kitörése szakaszok is válhatnak nagyon rövidde, akár napjában többször ismétlődhetnek. Tulajdonképpen a ciklikusság mindhárom szakasza kötődést hoz létre: A kedves időszakokban (mézeshetek) létrejövő kötődés oka, hogy a bántalmazó időszakban annyira meg van fosztva a pozitívumoktól a bántalmazott, és annyi negatívum éri, hogy amikor a bántások hirtelen megszűnnek, esetleg egy kis kedvességet is megtapasztal, hálássá válik. Éppen úgy, mint a Stockholm-szindróma névadó eseményénél, az 1973-as stockholmi bankrablásnál, ahol az áldozatok azért váltak hálássá, mivel a túszedők nem ölték meg őket, ennyi kedvesség elegendőnek bizonyult a kötődés kialakulásához (Borbás 2018).

Az agresszor az általa felépített alternatív valóságában önmagát sokkal jobbnak, áldozatát sokkal rosszabbnak, tehetségtelenebbnek ábrázolja, mint amilyen. Az alternatív valóságában ő nem tesz semmi rosszat, mindig a másik fél a hibás, akivel – szerinte – komoly problémák vannak, ezért nevezhetjük e traumás (torz) kötődést agyimosással elért kötődésnek is, melyet az áldozat szociális, érzelmi, gazdasági, kulturális elszigetelése jelentősen fokozhat. Az elkövetők elérik, hogy partnerük szüntelenül igyekezzen megfelelni nekik. Elérik, hogy áldozatuk őket jó embernek tartsa, önmagát pedig nehezen elviselhetőnek. Az áldozatok elkezdik önmagukat butábbnak, tehetetlenebbnek, kevésbé érdekes személyiségnek megélni az őket érő folyamatos (akár rejtett) minősítések hatására. Az áldozat számára a legnehezebb az állandósult készenlétben, bizonytalanságban, rettegésben való létezés. Sosem lehet nyugodt, állandóan résen kell lennie: mit csinál jól, mit csinál rosszul, mely tette következtében indulhat el egy újabb agresszió, mikor éri újabb fájdalom? Ebből a fájdalom- és félelemkondicionálásból származik az ún. tanult tehetetlenség, amely miatt a bántalmazott nem tud kilépni a kapcsolatból, függővé válik. Mindez nagymértékben rongálja az önbecsülést, az önállóságot, a függetlenséget. Úgy találtam, az egész folyamat kulcsa az alábbi lelki törvényszerűség: a fájdalmas időszakok is függőséget váltanak ki, a fájdalmak randomszerű előidézése félelmet hoz létre, az állandósult félelem szintén függőséget okoz. A klasszikus kondicionálásból ismert tény, hogy ha a bántalmazó egy ideig nem okoz fájdalmat, a bántalmazott már nem is számít rá, így az újabb fájdalmak teljesen védtelenül érik, és még mélyebbre kerülhet általuk. Biokémiailag megközelítve: a váratlan, kiszámíthatatlan stresszokozás adrenalinlöketeket okoz a szervezetben, stresszhormonok keletkeznek, ez ismétlődve végül függőséghez és poszttraumás stressz kialakulásához vezet. A bántás és a jutalmazás (kedvesség, dicséret, a megváltozás ígérete) váltogatásával hozza létre a bántalmazó a ciklikus agressziót, ami adja a bántalmazó kapcsolat dinamikáját, ami a bántalmazottban és a kapcsolatban szélsőséges (pozitív és negatív) érzelmek állandó váltakozását okozza.

Az agressziófolyamatnak szintén lényegi tényezője, hogy legyenek a bántások érthetetlenek a másik fél számára, mivel így az áldozatot leköti az a szellemi és érzelmi erőfeszítés, melynek során próbálja megfejtetni, miért következett be az agresszióesemény, és miért hirtelen, mindenféle előjel nélkül, ki miben hibás vagy nem hibás. Korpuszom alapján elmondható, hogy az áldozati létben és lelki függőségben tartás döntő tényezője, hogy az áldozat számára legyen rejtély, éppen miért dühös rá a partnere. Ugyanis amíg a bántalmazott azt kutatja, miben hibázott, miért válthatott ki dühöt, addig nem tud végbemenni az a fókuszváltás, aminek eredménye lenne az a felismerés, hogy nem is rá dühös a partnere, hanem azért dühös, hogy irányíthasson, a dühöt az irányítás elérése érdekében eszközként használja. Kimondható: a bántások kiszámíthatatlanul bekövetkezők és racionálisan megokolhatatlanok. Korpuszom vizsgálata során úgy találtam, a bántalmazásoknak e mindkét jellemzőjére szükség van a függőség eredményes kialakításához. Az elkövető uraló kommunikációjának következménye áldozatában a rossz közérzet, a krónikus ingerültség kialakulása. Az áldozat sok mindent megenged bántalmazójának, csak ne legyen veszekedés, inkább vállalja a több munka elvégzését, és azt, hogy partnere irányít, dönt mindenben. A kapcsolat akkor jut válságba, ha az áldozat többé nem hajlandó alárendelődni. A bántalmazó megközelítése szerint addig minden rendben van a kapcsolattal, amíg partnere nem kezd lázadni, amíg nem kéri számon a bántásokat. Ez azért van így, mivel a bántalmazó célja egy hierarchikus kapcsolat létrehozása egy alávetett partnerrel.

Ezen agresszióstratégiák használatával bárkiben kiváltható a tanult tehetetlenség, bárkiben létrehozható e traumás kötődés, akár szakértőkben is, mivel a félelemben-fájdalomban tartásnak ez a természetes (biokémiai) következménye. A bántalmazó párkapcsolatokban nem feltétlen arról van szó, hogy egy eleve gyenge áldozatot keres az agresszor, hiszen még nagyobb győzelemként könyvelik el, ha egy független, önálló, képzett, karrierrel rendelkező párt tesznek függővé, összetörtté, önbizalomvesztetté (Thomas 2019, 122).

A traumás kötődés (normálisnál intenzívebb kötődés, függőség) szenvedélyes szerelemnek is tűnhet az áldozat számára. Sokan az állandó félelmet szerelemként élik meg, mivel mindkettő felfokozott, szenvedélyes érzelm, illetve a kognitív disszonancia elkerülése érdekében az elme képes elhithetni magával, hogy azért tűr, mert szerelmes (Barnóczki 2017). Gyakran jellemző a mesterségesen, manipulatíván elért túl korai kötődés (szerelem) kialakítása azáltal, hogy a bántalmazó az ismerkedés elejétől túl kedves, sok törődést, figyelmet, szeretetet (szeretetnek álcázott manipulációt) zúdít kiszemeltjére. Jellemző sok közös időtöltéssel annak a szerepnek az eljátszása,

hogy ő az ideális partner, egy jövőbeli ideális kapcsolat ígéretével. (Mindezen manipulációk oxitocin- és dopamintermelődést, vagyis kötődést okoznak.)

„*Miért maradtál a kapcsolatban?* Ez az egyik leggyakrabban felmerülő kérdés, és rendkívül nehéz megmagyarázni olyannak, aki soha nem volt hasonló helyzetben. A megközelítés alapvetően abban hibázik, hogy feltételezi az áldozat szabad döntését, pedig éppen ennek hiánya teszi áldozattá. Úgy kell elképzelni, mintha egy láthatatlan börtönbe lenne a személy bezárva, de éppen a falak hiánya által válik e fogság olyan veszélyessé, hiszen mind az áldozat, mind a külvilág előtt letagadható” (Follinus in: Barnóczki 2017). Az egzisztenciális függőségnél gyakran sokkal erősebb visszatartó erő lehet a bántalmazótól való lelki függőség. Vannak bántalmazók, akik csöndes, higgadt, nyugodt embernek tűnnek, mégis eléri, hogy partnerük fájdalmat éljen meg, megalázottságot, semmibevételt. Jól irányzott, akár halk, szelédnek tűnő mondatokkal hosszabb távon képesek elvenni áldozatuk önbizalmát, képesek szétroncsolni személyiségét. Mindezt elsősorban Megfosztással (29. kategória) Nem reagálással (32. kategória) és a VII. főkategória álcázott agresszióival érik el, melyek leleplezése különösen nehezített.

A tanulmány keretein túllépne annak kifejtése, miért bántalmaz a bántalmazó, és ennek kutatása nem is érinti a verbális agresszió leleplezését. Röviden úgy lehetne összegezni ezt a jelenséget, hogy a bántalmazók akkor érzik magukat komfortosan, ha a köröttük levőket a maguk szintje alá képesek eljuttatni, ha képesek környezetük mentális rombolására. (Ennek hátterében az is állhat, hogy okosabbnak, sikeresebbnek, tehetségesebbnek látják áldozatukat önmaguknál, ezért akarják elhitetni velük, hogy nem azok, és hogy fordítottak az erőviszonyok.) Olyan, empátiát nélkülöző alternatív valóságban élnek, ahol feljogosítottnak érezhetik magukat bizonyos tettekre, és arra, hogy bármi áron érvényre juttassák akarataikat. A bántalmazás egy viselkedési minta. Tévút lehet a bántalmazó emberek viselkedésének kiváltó okait keresni, mivel az ok megtalálása nem töri meg a szokásokat. A kialakult viselkedéses rutinok tartják fent a bántalmazó gyakorlatot. „Még nem találkoztam olyan bántalmazóval – rögzíti Bancroft (2015, 425) –, akinél a terápia jelentős és maradandó változást okozott volna.” Sőt, vannak, akiknek terápia utána súlyosbodik a viselkedésük (Bancroft 2015, 428). (Fenti megállapítások egybevágóak a bántalmazásban járatos pszichológiai munkák eredményeivel, ld. ezek felsorolását a 4.1. alfejezetben.)

4.4. A verbális agresszió szándékossága

A verbális agresszió lehet-e nem szándékos, avagy minden esetben szándékos/tudatos? A bántalmazás mindig komplex jelenség, és ezért komplexen elemzendő. Állításom: nincs véletlen nyelvi bántalmazás, csak

szándékos. (Kivételek pl. értelmi fogyatékosok, agyi sérültek, skizofrének, neurológiai betegek esetében.) Céлом az volt, hogy korpuszom alapján felállítsak egy olyan kritériumrendszert, melynek segítségével a nyelvhasználati szokások/stratégiák megvizsgálásával, tehát pszichológiai elemzés nélkül igazolható, hogy adott bántalmazás szándékos, tudatos magatartás. Elemzéseim eredményeként kritériumrendszeremet az alábbi hét kritérium megfogalmazásával hoztam létre. A hét kritériumnak való megfelelést együtt érdemes vizsgálni:

1. **A bántalmazott személye:** Aki rendszeresen bántalmaz valakit sem fog egy magas, erős embert verbális agresszióval illetni. Nem fog hierarchiában felette levőt sem bántalmazni. (Kivéve, ha változtatni akar a fennálló hierarchikus viszonyokon, illetve ha nem fogadja el azt.) Tehát a bántalmazás hátterében tudatos döntés áll, mérlegelés, kivel szemben engedheti meg magának az elkövető az agresszív viselkedést.
2. **Tanúk jelenléte:** Aki rendszeresen bántalmaz valakit, döntően/mindig ügyel arra, hogy ez négy szemközt történjen (Evans 1996, 41). Tehát tudatos döntés áll annak a hátterében is, mikor és kik előtt teszi meg. Az is gyakori, hogy a durvább bántalmazásokat csak négy szemközt alkalmazza, az enyhébbeket vállalja csak nyilvánosan. A bántalmazó számára többnyire igen fontos, hogy mások előtt jó színben tűnjön föl, így olyan közegben nem fog verbális agressziót alkalmazni, amelyben lényeges a számára, mit gondolnak róla. (Vélhetően ennek az is az oka, hogy így előre hitelteleníti, ha bántalmazott partnere bárkinek panaszkodna, hiszen ha mindenki szerint szimpatikus az illető, senki nem fogja elhinni, hogy valójában bántalmazó. Ha ilyen körülmények között az áldozat próbál segítséget kérni, szekunder sérülések érik a bagatellizálás, meg nem értés, gúnyolódás miatt.) Vannak, akik a nyilvános megalázás technikáját is alkalmazzák, azonban döntően csak állandó áldozatukkal vagy olyanokkal szemben, akikkel jó kapcsolat fenntartása nem fontos a számukra. Tehát ez esetben is tudatosan szelektálnak, ki lesz az áldozatuk.
A verbális agresszió elemzésében kitüntetett szempont kell legyen a szituációs kontextus vizsgálata. Kik előtt zajlik az interakció? Hierarchikus-e a kapcsolódás, barátokról/ismerősökről vagy idegenekről van szó? Külön érdemes azt is vizsgálni, kiknek szánja a bántalmazó amit mond, és mi a vélelme arról, rajtuk kívül még kik hallhatják mondandóját. Úgy tűnik, ezeket a kontextuális összetevőket egy bántalmazó egy átlagos beszélőnél sokkal inkább szem előtt tartja, akár kedvességet, akár éppen megalázást kommunikál.
3. **Pozitív homlokzat kiépítése – az áldozatával való viselkedésében tanúk előtt:** Az is gyakori jelenség, hogy a bántalmazó mások előtt

kimondottan kedves az áldozatával. Tehát figyel arra, hogy tanúk esetén kedves ember benyomását keltse.

4. **Pozitív homlokzat kiépítése – másokkal való viselkedésében:** Az is fölöttébb gyakori jelenség, hogy a bántalmazó az áldozatán kívül másokkal nagyon kedves, vagyis hosszabb távon is képes bántalmazásmentesen kommunikálni. Ezzel nemcsak azt éri el, hogy sokak számára szimpatikus embernek fog tűnni, de azt is, hogy áldozata teljesen elbizonytalanodjon azzal kapcsolatban, éri-e őt verbális erőszak, illetve önmagát fogja hibáztatni, hiszen azt tapasztalja, bántalmazója csak vele nem kedves, tehát akár évekig önmagában fogja keresni a hibát. A bántalmazót a kívülállók sokszor szellemesnek, sármosnak, rokonszenvesnek (sőt elbűvölőnek), kedvesnek, közvetlennek tartják. A kívülállók számára gyakran úgy tűnik, a bántalmazott a bántalmazó. Ennek oka lehet az is, hogy a bántalmazó elemében van, hiszen uralhat valakit, így megnyerőnek tűnik, a bántalmazott viszont frusztrált, önbizalom- és talajvesztett, kilátástalan lelki helyzetben. Minden tiltakozása érthetetlen a külső szemlélők számára, akik többnyire csak a bántalmazó szimpatikusnak és a bántalmazott unszimpatikusnak tűnő oldalát látják, nem ismerik az előzményeket sem, így az áldozatot panaszkodónak, szekálónak, követelőzőnek fogják tartani. Gyakori bántalmazói technika: a bántalmazó rendszeresen meséli áldozatának, hogy őt mások mennyire kedvelik, mennyire szeretnek vele lenni. Ezzel végképp összezavarhatja áldozatát, aki így magát gondolhatja problémásnak, esetleg fölöslegesen panaszkodónak. A bántalmazó stílusa, hangneme a másokkal való érintkezései során annyira eltérhetnek, mintha két különböző ember kommunikációját hallanánk. (Különösen feltűnő ez akkor, amikor az áldozat fültanúja annak, ahogy bántalmazója telefonon beszél mással.)
5. **A bántalmazások időzítettek:** Ahogy láttuk fentebb, a rendszeres bántalmazások sajátos dinamikával bírnak: a bántalmazó a kedves időszakokat váltogatja kegyetlen, fájdalmat okozó időszakokkal. Ez a változtatás is jelzi, hogy tudatos döntés áll a bántalmazás hátterében. Jelzi, hogy tud másmilyen lenni, ha ahhoz fűződik érdeke, tehát pontosan tudatában van annak, mivel okoz fájdalmat, és ha nő áldozata elmenekülésének (a kapcsolat megszakításának), a bántalmazás napvilágra kerülésének esélye, akkor egy ideig nem okoz. „Az általuk mondottak szerint a megalázó bánásmód időről időre váratlanul kedvességbe váltott át, ami ilyenkor felébresztette a reményt, hogy esetleg javulni fognak a dolgok, de aztán ugyanolyan váratlanul visszatért a verbális erőszak. Egyik megszólalónk szerint épp ez a kiszámíthatatlan hangulatingadozás teszi működtethetővé a rendszert, mert amúgy a legelőbb azonnal elmenekülnének, ha folyamatos lenne a bántalmazó hangvétel” – olvassuk

a beszámolót egyik színházunk belső kommunikációs dinamikájáról (Jankovics 2020). Az együttműködő kommunikációjú emberek a megalázó kommunikáció hirtelen megváltozását úgy értékelik, mintha a bántalmazóban pozitív, maradandó változás ment volna végbe, és elkezdenek reménykedni helyzetük javulásában. Majd a következő bántalmazó szakasz idején a csalódottságtól, valamint az újabb megalázásoktól bénulttá válnak, és nem képesek cselekedni, majd érkezik az újabb kedves időszak. Mivel az együttműködő típusú emberek akár évekig, évtizedekig nem képesek elhinni, hogy valaki képes szándékosan fájdalmat okozni, így évek telhetnek el azzal, hogy a bántalmazottak túrnek. „Nem szabad elfelejteni, hogy a bántalmazás kifinomultsága egyenes arányban áll a bántalmazó intellektusával” (Follinus in: Barnóczki 2017). Az agresszorok között is vannak (mondhatni) fehér gallérosok, elitagresszorok, akik szofisztikáltan, intellektuális eszközökkel, kedves hangnemben aláznak meg másokat.

6. **Az álcázás:** A bántalmazó éppen azért álcázza a verbális agressziót viccnek, dicséretnek, aggódásnak stb., mivel pontosan tudja, hogy nem korrekt, amit elkövet. Ha neutrálisnak gondolná amit tesz, nem álcázná. Például ha az osztályteremben vicceskedik a tanár, azzal a céllal, hogy ne vessenek a diákok, tulajdonképpen gyakran ezt azzal az eszközzel éri el, hogy egyiküket kinevetteti. Az álcázott verbális agressziókat sokkal könnyebb letagadni, könnyebb elbizonytalanítani az áldozatot arról, van-e áldozat.

„Gyakran az emberek nem is tudják, hogy milyen agresszívek. Sokszor észre sem veszik saját hangjuk érdessé, hangosabbá válását, tapintatlanságukat, a másik ember megbántását. Racionalizálják, magyarázzák magatartásukat: »csak határozottak«, »csak az igazat« mondják meg” (Hárdit idézi Batár 2009, 31). Az állítással semmiképp nem tudok egyetérteni, ugyanis, ha valaki racionalizál, azt éppen azért teszi, mert tudja, hogy amit tesz, azt nem kellene tennie, pontosan tudja, hogy problémás a nyelvi viselkedése. Sok fizikai bántalmazó még arra is képes ügyelni miközben veri áldozatát, hogy hova üssön, hogy az ütések eredménye ne látszódjon (Szil 2005, 32), ez is jelzi a nagyfokú tudatosságot azokban az esetekben is, amikor a társadalom többsége hirtelen felindulásnak tartja a fizikai agressziót.

7. **A változtatás hiánya:** Ha a bántalmazó nem szándékosan bántalmazna, akkor az első fájdalmas mimikára, amit tapasztal, az első fájdalomkifejezésre, az első kérésre változtatna viselkedésén. Amit nem fog megtenni, mert nem együttműködő attitűddel él. Vagyis a bántalmazó attitűdöt az is jelzi, hogy a verbális agresszió kérésre sem szűnik meg. Nem lehet neutrális attitűdnek, és így nem lehet neutrális megnyilatkozásnak

tartani, ha valaki egy kifejezést kérés ellenére tovább használ. Az a kommunikátor, aki véletlen fogalmaz úgy, hogy beszédpartnere számára az bántónak is tűnhet, a beszédpartner nyelvi és testnyelvi reagálásából akár rögtön észreveszi, hogy mi történt, és módosít: újrafogalmazza mondandóját, illetve magyarázattal bővíti azt, esetleg még azelőtt, hogy partnere erre megkérné. Ez az együttműködő attitűd az, ami teljesen hiányzik a verbálisan agresszív attitűdű személyek viselkedéséből. Ami véletlen, az nem bántalmazás, mivel együttműködően tisztázható a kommunikációban részt vevő felek között, és tisztázódik is, hiszen nem a lenézés, uralás, leminősítés a kommunikátor célja. Azonban ha a kommunikátor sem magától, sem kérésre/kérdésre nem módosít a megalázó, bántó, fájdalmat okozó nyelvi viselkedésén, azt nem lehet és nem szabad szándék nélküli, véletlen esetnek tartani.

Mindezeket figyelembe véve nem állunk távol a valóságtól, ha nemcsak azt állítjuk, a verbális agresszió szándékos, tudatos, ezeken túl az is állítható, a verbális agresszorok esetében egyenesen hipertudatos kommunikátorokról van szó. (Olyan szót igyekeztem találni, mely kifejezi a jóval nagyobb kommunikációs tudatosságot.) Az elkövető tudatosan választja meg a célszemélyt, dönt a bántalmazás erősségéről, valamint tudatos a bántalmazás időzítése is, továbbá a bántalmazások egyénre tervezettek, a bántalmazó megfigyeli, mivel tud rendszeres és nagyobb fájdalmat okozni kommunikációs partnerének.

Kutatásaim alapján azt mondhatom: a bántalmazó benyomáskeltési stratégiájának része az azonnali kódváltás (regiszterváltás/stílusváltás) gyakorlata. Abban a pillanatban, hogy hallótávolságon belül megjelenik valaki, aki előtt védeni szeretné homlokzatát, azonnal regisztert vált, agressziómentes kódot kezd használni (tehát képes a regiszterváltásra, sőt, az azonnali váltásra is), azzal a céllal, hogy ne lepleződjön le agresszív mivolta. Kutatásaim alapján azt gondolom, az agresszív kommunikáció területén legalább háromféle kódot érdemes elkülöníteni, melyeket az alábbi módokon neveztem el: agressziómentes kód, agressziót tartalmazó kód és agresszióval telített kód. Az agresszor képes a váltásra, de nem tesz erőfeszítést az agressziómentes stílus használatára, csak ha érdeke kívánja, vagy ha rá van kényszerítve. Agresszióval telített stílusnak lehet nevezni, amit az agresszor döntően a bántalmazó kapcsolatában használ. Az agressziót tartalmazó stílust pedig bárkivel használhatja az elkövető, aki előtt nem akar ügyelni az agressziómentes kód használatára. A személyközi kommunikációban igen gyakori lehet az agressziót tartalmazó stílusok használata, a korpuszom alapján például a VII. főcsoportba tartozó álcázott agressziók sok kommunikációs közegben teljesen elfogadottak (például a viccnek, ugratásnak álcázott agressziók),

ugyanakkor a korpuszom alapján kijelenthető, hogy minden szereplője (akiktől a verbális agresszió példái származnak) képes az agressziómentes kód használatára, amennyiben érdeke úgy kívánja. Tehát ha a társadalom tagjai (vagy reálisabban legalább mikroközösségek tagjai) zéró toleranciát hirdetnének a verbális agresszióval szemben, akkor elvárt lehetne, hogy nagyobb erőfeszítést tegyenek a kommunikátorok a megszokott agresszív megnyilvánulások, a megszokott nyelvi viselkedésük elhagyására. Ha nincs kényszerítő erő, semmi változás nem történik. Az agresszió mögött mindig az irányítás szándéka áll, ami pedig abból fakad, hogy a kommunikátor nem tartja partnerét egyenrangúnak. Az alávetett társadalmi csoportokkal szemben a verbális agresszió használata megszokott, ide sorolhatjuk a munkavállalókat, a nőket és a gyerekeket is (utóbbiak akár a családban akár az oktatásban), a hivatalokban az ügyfeleket, az egészségügyben a pácienseket stb.

4.5. A verbális agresszió beazonosításának relativitása

Szubjektív-e annak eldöntése, hogy egy megnyilatkozás verbális agresszió-e, avagy nem? Állításom: mindig eldönthető, kellő összetettségű elemzést követően, hogy egy megnyilatkozás verbális agresszióként azonosítható-e be. Célom ezúttal is az volt, hogy felállítsak egy olyan kritériumrendszert, melynek segítségével a nyelvhasználati szokások megvizsgálásával, pszichológiai elemzés nélkül eldönthető, hogy adott nyelvi viselkedés verbális agresszióként minősíthető-e? Elemzéseim eredményeként ebben a második kritériumrendszerben nyolc kritériumot tudtam megfogalmazni. A két kritériumrendszer között vannak átfedések, azonban lényegi különbség, hogy az egyik az elkövető tudatosságát vizsgálja, a másik pedig a magának a nyelvi agresszióknak a nyelvi agresszió mivoltát. Mivel a verbális agresszió területén ez az a két téma, amelyhez leginkább (többnyire valószínűsíthetően tudatosan) csúsztatásokkal, tagadásokkal, bagatellizálásokkal átszótt attitűdökkel viszonyulnak a beszélőközösség tagjai, érdemes volt mindkettő esetében felállítani azt a kritériumrendszert, melyekkel nem tagadható (nehezebben tagadható) az elkövetés szándékossága és nem tagadható (nehezebben tagadható) a nyelvi agresszió nyelvi agresszió mivolta. A kritériumoknak való megfelelést ezúttal is együttesen érdemes vizsgálni:

1. **A célszemély megválasztása:** Amennyiben ugyanazt a kifejezést a megnyilatkozó nem mondaná barátjának (olyan személynek, aki előtt pozitív személyiségként szeretne feltűnni) vagy főnökének (olyan személynek, aki hierarchiában vagy akár fizikai erőben fölötte áll), akkor azt okkal nem mondaná.

2. **Célszemélyként elutasítja a kifejezést:** Adott nyelvi viselkedés teljes elutasítása, amennyiben a bántalmazó felé használná valaki. Amennyiben ugyanaz a kifejezés, amit áldozata felé alkalmaz, nem esne jól a bántalmazónak, ha valaki épp azt, épp úgy mondaná neki, okkal nem esne jól. Amennyiben a bántalmazónak nem mondható adott kifejezés, csak ő használhatja, okkal nem mondható.
3. **Az együttműködés teljes elutasítása:** Ha nem bántalmazó, együttműködően meg lehet vele beszélni, hogy fájt, amit mondott, a kommunikátor ezt elfogadja, és módosít viselkedésén. Ha viszont valaki uraló, lekezelő attitűdű, akkor nem lehet megbeszélni vele, mit tett, és közben mit élt át beszédpartnere, azt sem lehet megbeszélni vele, pontosan hogyan értette, amit mondott, és milyen céllal mondta. Ha bántalmazó, a megbeszélési kísérlet során is az uraló, irányító, megalázó attitűdöt fogja alkalmazni, azaz áldozatát például hisztisnek nyilvánítja, túlérzékenynek, ezeken túl is újabb negatív minősítéseket alkalmazhat vele szemben, nem ismeri el, hogy problémás volt a nyelvi viselkedése. Korpuszomban a *túlérzékeny vagy!* kifejezés olyan gyakran jelenik meg, hogy pusztán ennek az egyetlen kifejezésnek (agresszióindexnek) a használata elég megbízhatóan jelzi, bántalmazóval van dolgunk, hiszen aki meg akar bennünket érteni, nem használ velünk szemben kinyilatkoztatásszerű negatív minősítést. A bántalmazást tehát a bántalmazást követő sikertelen egyeztetési kísérlet is leleplezi.
4. **A változtatás hiánya:** Ha nem bántalmazásról van szó, az elkövető nem alkalmazza ugyanazt a típusú bántást újra és újra (akár ciklikusan, akár folyamatosan).
5. **A bántalmazás rendszeres.** Az uraló, lekezelő attitűdű ember sohasem bántalmaz egyszer, hanem rendszeresen teszi többekkel (igaz a mértéke nagyon eltérő lehet, lehetséges, hogy valakivel rendszeresen műveli, másokkal ritkán). Éppen ezért kellően összetett elemzéssel lehetetlen nem leleplezni.
6. **Hierarchia megléte vagy létrehozása:** Gyakran találkozom azzal az attitűddel, mely szerint a befogadón (a verbális agresszió célszemélyén) múlik, hogy agresszióként értékeli-e a megnyilatkozást vagy például ugratásként – ez az attitűd azonban azonos az áldozathibáztatás attitűdjével. A célszemély szóvá teheti az agressziót vagy csendben eltűrheti, akár mosolyoghat is. Mindezen reagálások nem változtatnak azon, hogy amennyiben a megnyilatkozó szavakkal uralni, megalázni akar, az agresszió. (Nyelvészként nem szabad sem bagatellizáló, sem áldozathibáztató attitűddel elemezni.) Valódi ugratásról csak abban az esetben beszélhetünk, ha nincs szó hierarchiáról, hatalmi vagy fizikai erőbeli fölényről, vagyis az ugratás célszemélyének is lehetősége van

ugratni a másikat, tehát valószínűsíthetően nemcsak hierarchia nem áll fenn, hanem közeli barátok esetében nyílik lehetőség ugratásra, vagyis ha az ugratáson az is tud őszintén nevetni, akit ugratnak. Minden egyéb esetben ugratásnak álcázott bántalmazásról beszélhetünk. Párkapcsolat, baráti kapcsolat is lehet olyan hierarchikus, amelyben mindig csak az egyik fél „ugrathat” (bántalmazhat ugratásnak álcázva azt). Amikor eredetileg nem áll fenn rangbeli, beosztásbeli vagy egyéb típusú hierarchia, tehát a bántalmazó ugratás éppen a mentális hierarchiát van hivatva létrehozni.

7. **A megsértődés oka:** Vannak, akik mindenen megsértődnek, például ha valaki nemet mond nekik egy programon való részvételre, vagy ha valaki nem kér az általuk kínált sütiből, vagy ha valakinek van egy olyan kérése egy szolgáltató felé, amihez joga van stb. Ezek nem bántalmazások (hiszen sem uralni, sem megalázni nem akarnak), és ezek miatt nem kellene a „minden szubjektív” attitűdöt kiterjeszteni a bántalmazások megítélésére. El kell választani a verbális agressziót attól, amikor az agresszor azért sértődik meg, mert nem sikerül irányítania környezetét. Vagyis az is agresszió, ha valaki nem-bántást bántásnak állít be, például azért, hogy ő uralhassa, irányíthassa a kommunikációt, hogy számonkérhessen, kiborulhasson, agresszívnek minősítse partnerét, miközben ő az. A kommunikációt megsértődéssel is lehet irányítani.
8. **Ellenpróba alkalmazása:** Az *egy megnyilatkozás verbális agresszió-e, avagy nem?* kérdés eldöntésében véleményem szerint segít egy ellenpróba alkalmazása. Ha nem agresszióknak szán valaki egy reagálást, mit tenne? Példa: Lány (24 éves): *Tetszett a cikkem, anya?* Anya (45): *Drágám, a tehetség belülről jön, az ellen nem tudsz mit tenni, ha nem vagy tehetséges.* Az anya amennyiben valóban támogatóan viselkedne: dicsérne, felemelne, biztatna. Időt szánna a lányára, segítené fejlődését, konkrét gyakorlati ötleteket vetne fel, nem kinyilatkoztatna, hanem finoman fogalmazna. Családi kapcsolat esetén az érzelmi kapcsolódás miatt még jobban fáj egy verbális agresszió. E példa azért is duplán fájdalmas, mert az anyai vélemény hangoztatásának elején azt is hiheti a lány, hogy dicséret következik. Ennek a kontrasztnak lesz az a hatása, hogy még fájdalmasabbá válik a kategorikus kijelentés a célszemély számára. Példa2: Az agresszív verzió: egyetemi kurzuson a hallgató félhangosan megalázóan minősíti az oktató munkáját (úgy, hogy azt mindenki hallja). Az együttműködő attitűddel előadott: a hallgató jelzi az oktatónak a félév elején, hogy a kurzus egyik témájával már foglalkoztak más tárgyak keretében, és érdeklődik, azt ki lehetne-e cserélni számukra hasznosabbra.

Amit a nyelvi megnyilvánulások által leleplezhetünk, az az uraló, utasító, irányító, megalázó gondolkodás és viselkedés, ami szemben áll az

együttműködő (támogató) gondolkodással és kommunikációval. Ebben abszolút segítséget jelent számunkra az a kulcstényező, hogy az uraló sosem bántalmaz csak egyszer, tehát a többi sok-sok megnyilvánulását is mérlegre lehet és kell tennünk. Az uraló attitűd felismerése teljes objektivitással megtehető több kontextus és tágabb kontextusok nyelvi-kommunikációs elemzéseivel. A bántalmazóknak éppen az a céljuk, hogy szubjektívvá tegyék az agressziójuk agresszióként való beazonosítását. Elemző szakértőként sohasem szabad azt állítani, hogy egy verbális agresszió vagy az, vagy nem az, hogy relatív az értékelése. Tudatosítani kell fentebb megfogalmazottakat nyelvészeti elemzésekben is. Több megközelítés is túlságosan megengedően nyilatkozik a verbális agressziók értékelésekor. Társadalmunkban túl sok bántalmazó és általuk irányított ember él ahhoz, hogy a társadalom számára fontos legyen az, hogy relativizálja a verbális bűnök elkövetését, és fenntartsa a leleplezhetetlenség illúzióját. Kutatóként akkor tudunk segíteni abban a folyamatban, melynek során egyre kevésbé válik társadalmilag elfogadottá a verbális agresszió, ha nem maradunk meg a laikus attitűdben, miszerint „igen, hát valakinek fáj, másnak nem, valaki érzékeny, más meg nem”, ha nem fogadjuk el, hogy relatív a megnyilatkozások verbális agresszióként való beazonosítása. Ezért gyűjtöttem össze fenti szempontokat, melyek megvizsgálása esetén nehezítetté válik relativizálni a minket érő verbális agressziókat.

Kulturálisan lehetnek különbségek abban, hogy a kívülállók számára mi tűnik verbális agressziónak, különböző mikro- vagy makrokulturális környezetekben eltérőek lehetnek a neutrális jelentésű hangerők, a beszédstílusok, azon káromkodások köre, melyek nem verbális agressziók stb. Ugyanakkor a 4.4. és ezen alfejezet szempontjai mind kultúrán belüli szempontok, azt vizsgálják, adott agresszor hogyan viselkedik áldozatával és hogyan viselkedik másokkal. Tehát a más kultúrák máshogy kódolnak és dekódolnak érv nem áll meg ellenérvként.

5. A verbális agresszió típusai

5.1. A verbális agresszió általam javasolt kategorizálásának kialakulása

Nem csak a kutatók/segítők nem ismerik fel könnyen a verbális agressziót, maguk a bántalmazottak sem. Nehezen ismerik fel, vagy egyáltalán nem (Evans 1996, 36). Nem azonosítják be, hogy bántalmazás éri őket. Ennek oka a pszichés gát is: nem szeretnének szembesülni azzal, milyen értéktelen kapcsolataik vannak. Másrészt ok a társadalomnak a verbális/lelki agressziók leleplezéséhez való passzív, apatikussá válása is. Az áldozathibáztatás (és

ezáltal maga a verbális agresszió jelensége is) szalonképes. (Akár a terapeuták körében is, ld. a 3. fejezetben.) Azonban ezek mögött mind a laikusok mind a szakemberek esetében áll egy nagyfokú tudáshiány is.

Gyakran egyszerre több kategóriába is besorolható egy bántalmazó megnyilatkozás, mivel több módon támadja az arcukat, a személyiséget, valamint többféle nyelvi eszközzel jelenítődnek meg az egyes kategóriák, és a kategóriák kommunikációs céljai között szintén lehetnek átfedések. Továbbá be kellett látnom, végtelenek a verbális módon történő fájdalomkózosás, agresszió lehetőségei, vannak bevett módok, és vannak egyediek, melyekkel csak annak lehet fájdalmat okozni, akit jól ismer az elkövető. Mindkét lista bővülési lehetőségei szinte végtelenek. (Amennyiben például a fájdalomkózosást nem tekintjük a definíció részének, úgy a kérértlen reklámok is verbális agresszióknak minősülhetnek.)

Evans a verbális abúzus 15 kategóriáját alkotta meg (1996, 92). (A leszólás és a becsmélés, valamint az elfelejtés és a tagadás kategóriák részben fedik egymást.) Ezek az alábbiak:

- Titkolózás (nem beszél meg semmit)
- Mellébeszélés
- Ellenkezés (szinte mindig, mindenben)
- Leszólás (tagadja áldozata tapasztalatait)
- Viccnek álcázott bántalmazás
- Vádaskodás, hibáztatás
- Ítélezés, kritizálás
- Bagatellizálás (például a bántalmazott problémáié)
- Aláásás (a lelkesedés, a tervek letörése)
- Fenyegetés
- Becsmélés
- Elfejtés
- Parancsolgatás
- Tagadás
- Dühkitörés.

A bántalmazó kommunikációból/kapcsolatból való kilépés első lépcsője: a bántalmazottnak fel kell ismernie, hogy verbális agressziót él meg. (A szóbeli erőszak személyiségromboló hatásainak éppen az az egyik következménye, hogy az áldozat gyakran nem képes áldozatként definiálni önmagát.) Ehhez szükséges a bántalmazó formulák nyelvi beazonosítása. A hazai és a nemzetközi szakirodalomban nem találunk az evansinél részletesebb kategorizációt, ezért is tartottam lényeginek létrehozni azt, melyhez bő

korpuszom jó hátteret biztosított. A korpusz és a kategorizáció létrehozása tíz év munkájaként forrt ki. Korpuszom és az idézett esettanulmányok alapján a verbális agresszióknak az evansinél részletesebb, árnyaltabb, több összefüggést megjelenítő és jelentősen bővebb kategorizálását alkottam meg. Ez a kategorizálás vélhetően eredményesebben alkalmazható azon folyamat során, melyben valaki be szeretné azonosítani, érte-e őt verbális agresszió. Fenti okokon túl azért is érdemes részletes kategorizációt készíteni, mivel a bántalmazók szinte ugyanúgy fogalmazznak, nyelvenként panelmondatokat használva. A részletesebb kategorizációban ezek megjeleníthetőek.

Úgy találtam, vannak olyan formulák, amelyeket ha alkalmaz a bántalmazó, megsokszorozódik az esélye, hogy fizikai erőszakot is alkalmazni fog: ilyen például valaki rendszeres *lekurvázása*, ami igen pontosan jósolja a fizikai erőszak bekövetkeztét. Ezen altéma részletesebb kutatása akár életeket menthet, hiszen a fizikai erőszakot (vagy a gyermekek szexuális kényszerítését) minden esetben megelőzi szóbeli erőszak (Evans 1996, 16). Magyarországon heti egy nő és havi egy gyermek hal meg családon belüli agresszió következtében, vagyis olyan agresszió következtében, melyet akár hosszú évek (de mindenképp egy hosszabb időszak) verbális bántalmazása előz meg, amelyre azonban nem történik érdemi családi és társadalmi reakció.

Korpuszom alapján szükségesnek tartottam az evansi kategóriákat átcsoportosítani, módosítani (szűkíteni vagy bővíteni, illetve ketté venni), így 17 kategóriám lett. (A magyar fordításban véleményem szerint kevésbé találó *aláadás* kategóriát *leforrúzás*-sá neveztem át.) 2018-as tanulmányomban 11 új kategóriát hoztam létre az evansi kategorizációhoz képest. Azóta további 19 kategóriával bővült a kategorizáció korpuszom teljes elemzése által. Most ezen összesen 47 verbálisan bántalmazó kategóriát mutatom be. A 47 kategóriát a bántalmazás fő célja alapján hét főkategóriába soroltam. A hét főkategória tulajdonképpen eltérő agresszióstratégiákat jelenít meg az alapján, hogy elsősorban mit/hogyan támad az elkövető:

1. A valóság ferdítése
2. Homlokzatrombolás
3. Félelemkeltés
4. A lelkiertő amortizálása
5. A cselekvés hiánya
6. Érdemi kommunikáció hiánya
7. Álcázott agressziók.

Kategorizációm funkció szerinti csoportosítás, vagyis nem 47-féle nyelvi kifejezést kategorizáltam, hanem 47-féle bántási célt, ezért minden kategóriába sokféle nyelvi kifejezés tartozik. Voltaképpen mind a 47 kategória fő célja azonos: uralás, (indokolatlan) irányítás, megalázás, lekicsinylés,

büntudatkeltés, (ok nélküli) hibáztatás, önbizalomcsökkentés, kiborítás, függőségokozás, elbizonytalanítás, félelemokozás, személyiségrombolás, a lelki elvétele. (A kategóriák és a főkategóriák megnevezései sajátok.) A kategóriák létrehozása az alapján történt, hogy van-e legalább egy beazonosítható megkülönböztető szemantikai összetevő, a többi kategóriától eltérő mozzanat. A kategóriákba besorolt nyelvi kifejezésekkel az elkövetőknek egyszerre mindig több célkitűzésük van, például a titkolózás nyilván megalázás is, így az elsődleges céljuk alapján kerültek besorolásra az egyes főkategóriák alá. A kategorizációt máshogy is meg lehetett volna alkotni, illetve meg lehetne alkotni, többféle jó megoldás létezhet. Szándékom az volt, hogy minél többféle verbális agressziót be lehessen azonosítani (bárki által: vagyis nem csak nyelvészek, hanem érintettek által is), illetve a korpuszom összes agresszióját be tudjam sorolni.

Az I. főkategória kategóriái esetében: a bántás elsősorban a tettekkel, illetve a korábbi nyelvi kontextussal való kontraszt által jön létre. Vagy a szükséges, elvárható kifejezések hiányával is: például a Titkolózás esetében. A Bántalmazó mondatszerkezet kategóriánál a kifejezéseken belül áll fenn a kontraszt, nem feltétlen a valósággal. Hogy pusztán a kifejezések jelentései is hordozzák a bántást, az elsősorban a Büntudatkeltés-vádaskodás kategóriánál jelenik meg.

A II. főkategória kategóriái esetében maguk a nyelvi kifejezések is hordozzák a bántó jelentéseket, másodsorban pedig a nyelvi kifejezések jelentéseinek a valósággal való kontrasztja.

Míg az I. főkategória kifejezései a hazugság megléte alapján bántanak, a II. főkategória kategóriáinak közvetlen célja a megalázás, a III. főkategória kategóriáinál a közvetlen cél a félelemkeltés, mely azáltal jön létre, hogy a nyelvi kifejezések funkciója: utasítás, fenyegetőzés, de önmagukban a nyelvi kifejezések nem megalázó jelentésűek, vagyis nem tulajdonítanak negatív külső/belső tulajdonságokat az áldozatnak. A Győzködés esetében lényegi mozzanat a kifejezés sokszori ismétlése. A bántalmazás a Szexuális jellegű agresszió esetében bókolással is létrejöhet, tehát kimondottan pozitív, dicsérő jelentésű kifejezésekkel, azonban a bók lehet például fenyegető vagy megalázó, ha az hierarchikus viszonyban, vagy két nem közeli kapcsolatban levő személy között hangzik el.

A IV. főkategória kategóriái sem az áldozat homlokzatát támadják közvetlenül (vagy egyáltalán nem a homlokzatot támadják), hanem rossz hangulatot gerjesztenek. Az alábbi kategóriák azok, amelyek esetében a kifejezések tartalmazhatnak homlokzatroboló, lekezelő jelentéseket is: a Leforrázás, a Kommunikációs szadizmus és a Kritizálás.

Az V. főkategória kategóriái esetében nincs szó nyelvi kifejezések jelentéséről az agressziót bizonyos nyelvi kifejezések hiánya okozza.

A VI. főkategória az érdemi reagálások hiányával kapcsolatos kategóriákat gyűjti össze, melyekre szintén igaz, hogy csak némely esetben tartalmaznak a partner tulajdonságaira vonatkozó negatív minősítéseket. A Mellébeszélésre és a Leuralásra a legritkábban igaz, hogy tartalmazna homlokzatot közvetlenül támadó nyelvi kifejezéseket, illetve a Kinyilatkoztatás kategória esetében is gyakran előfordul, hogy nem tartalmaz.

A VII. főkategória az álcázott agresszióké, melyek esetében a bántalmazó korrektnek vagy egyenesen pozitívnak gondolható célokkal leplezi megnyilatkozása valódi célját, a bántalmazást (kivétel az Elhagyásnak álcázott kategória, ahol az álca sem pozitív). Leginkább a Viccnek álcázott kategória kifejezéseinek vannak negatívan minősítő jelentései, a többi kategória esetében a negatív minősítések megjelenése nem szükségszerű.

A nyelvi kód szupraszegmentális eszközei fokozhatják a kifejezések bántó erejét, de például a gúnyos, a dühös vagy a félelemkeltő hanglejtés önmagában is képes bántalmazni (a kifejezések bántó jelentése nélkül), például az *Úgy van!* reakálás gúnyos hanglejtéssel éppen az ellenkezőjét jelenti, mint neutrális hanglejtéssel. Gyakran halljuk laikus megfogalmazásban, így korpuszomban is többször szerepel: „*nem az fáj, amit mondasz, hanem ahogy mondosd*”. Korpuszomban csak olyan példákat találtam, amikor akkor alkalmazták a szólást, amikor a kifejezés jelentése is bántó volt, azonban a gúnyos (lekezelő) hanglejtés még erőteljesebbé tette a kifejezés általi rombolás mértékét. Jelenleg azt gondolom, ez az állandósult szólás inkább a bántás bagatellizálását szolgálja, és valójában nem arról van szó, hogy csak a hanglejtés lenne bántó, a használt kifejezés funkciója pedig nem. A nyelvi kódton túl a bántás erejét gyakran növeli a gúnyos, dühös, félelemkeltő vagy önelégült, megvetést, felsőbbrendűséget sugalló vagy álsértődött mimika és testtartás is.

A lenti kategóriákba sorolt nyelvi eszközök gyakran nem önmagukban fordulnak elő, hanem kombinálódnak, például: dicséretnek álcázott + viccnek álcázott: *Egy ilyen okos nőnek, azt hittem, van humorérzéke...* Vagy például előfordulhatnak az alábbi kombinációk: a Kritizálás vagy a Leforrázás a Megalázással, a Dühkitörés bármivel, a Győzködés a Segítségnek álcázottal, a Dicséretnek álcázott a Nyilvános megalázással, a Titkolózás az Büntudatkeltés-vádaskodással. Akár kettőnél több is jelen lehet egyetlen megnyilatkozásban.

A Rosenberg-féle, 60-as évekbeli erőszakmentes kommunikáció (Nonviolent Communication) kifejezéseinek, továbbá a politikailag korrektnek tartott kifejezéseknek a használata önmagukban nem oldják meg a verbális agresszió problematikáját, mivel ezeket a kifejezéseket uraló, irányító, lenéző attitűddel használva ugyanúgy nyelvi bántalmazást hoznak létre a kommunikátorok (egy idő után ugyanúgy rasszista jelentést vesz fel a PC

kifejezés). A társadalomnak tulajdonképpen nem a nem korrektnek vélt kifejezéseket kellene megbélyegeznie, hanem az egyenrangúságot nem elfogadó (az uralást tartalmazó) attitűdök ellen kellene zéró toleranciát hirdetni. Továbbá az EMK és a PC kommunikáció a verbális agresszióknak mindössze néhány típusával foglalkozik. (Az is előfordulhat, hogy az EMK-t olyan személy használja, aki az EMK kifejezéseivel, mondatszerkezetével fedi el a leuraló, lenéző attitűdjét, tehát éppen az EMK segítségével álcázza ezen céljait, és így még nehezebben leplezhető le az agresszív megnyilvánulásai. A hipertudatos bántalmazó kommunikátorok között olyanok is vannak, akik mindenki felé az EMK módszerével kommunikálnak, kivéve bántalmazottjuk felé, így környezetük el sem tudja képzelni róluk, milyen megalázóan bánnak partnerükkel.) (Az EMK azon tételével, hogy ártalmas a pozitív minősítés/címkezés, tehát ha például reálisan megdicsérünk egy gyermeket, hogy: *okos vagy*, nem tudok egyetérteni. Korpuszomban forrásaim kimondottan kiemelik például a dicsérettől megfosztás gyermekkori fájdalmasságát, ld. az 5.4. alfejezetet.)

5.2. A verbális agresszió javasolt definíciója

Az általam javasolt pontosított definíció az alábbi: A verbális agresszió/a bántalmazó kommunikáció a hatalomgyakorlás egy módja, az áldozat nyelvi kifejezésekkel (vagy ezek hiányával) történő uralása, irányítása, megalázása, kontrollálása, lekicsinylése, (ok nélküli) hibáztatása stb. (Az összes célt a verbális agresszió általam javasolt 47 kategóriája tartalmazza.) Az elkövető célja (az uralás elérése érdekében): áldozata önbizalmának, személyiségének, önállóságának (tehát nem csak arculatának) a rombolása. A személyiségrombolás eszközei (a közvetlen célok): fájdalomkózosás, félelemkeltés, bűntudatkeltés. Amennyiben a bántások kiszámíthatatlanul bekövetkezők és racionálisan megokolhatatlanok, lelki függőség alakulhat ki a nyelvvel történő fájdalomkózosástól. Mindezen célok elérése a meglévő hierarchia kihasználása vagy hierarchia konstruálása és fenntartása által történik. A felismerhetőség felől definiálva azt mondhatjuk: a nyelvi agresszió olyan kommunikáció, amely fájdalmat okoz.

Valami akkor minősíthető bántalmazásnak, ha kommunikációjában nem együttműködő az elkövető, és ez független az áldozat reaklásától. Ha az áldozat csendben elviseli a bántalmazást, vagy nem tudatosítja azt, attól az még bántalmazás. Vagyis az együttműködő attitűd/kommunikáció/interakciós szándék opponálódik az uraló/irányító/lenéző/leminősítő attitűddel/kommunikációval/interakciós szándékkal. Utóbbi attitűd eredménye a verbális agresszió. Verbális agresszióknak tekintendő, ha az elkövetővel nem megbeszélhető, hogy fájdalmas a kommunikációja, nem hajlandó valódi

bocsánatkérésre, beismerésre, és ugyanazt a típusú verbális agressziót (valamilyen gyakorisággal) újra és újra elköveti.

Azok a nyelvi agressziók azonosíthatók be könnyebben nyelvi agresszióként, amelyek transzparenssek, vagyis nyelvi tartalmukban (szemantikailag) vagy formájukban (értve ez alatt a szupraszegmentális eszközöket) hordozzák a negatív értékítéletet. Vagyis a nyelvi agresszió könnyebben beazonosítható azokban az esetekben, amikor a verbálisan agresszív megnyilatkozások nyelvi kifejezéseinek jelentése negatív értékítélet a célszemély külső vagy belső tulajdonságaira vagy tevékenységeire vonatkozóan. Ezek egy szűkebb körét alkotják a nyelvi agresszióknak, többnyire a bántalmazást az alábbiak hordozzák: a tettekkel, illetve a korábbi nyelvi kontextussal való kontraszt; az elvárható kifejezések hiánya (információk elhallgatása); a kifejezéseken belül fennálló kontraszt; vagy a nyelvi kifejezések jelentéseinek a valósággal fennálló kontrasztja; van, amikor a nyelvi kifejezések funkciója: utasítás, fenyegetőzés, de önmagukban a kifejezések nem megalázó jelentésűek, vagyis nem tulajdonítanak negatív külső/belső tulajdonságokat az áldozatnak; bizonyos kijelentések sokszori ismétlése; bókolás nem megfelelő beszédhelyzetben; van, amikor a kifejezések nem tartalmazzak negatív értékítéletet, hanem rossz hangulatot gerjesztenek; máskor az agressziót bizonyos nyelvi kifejezések (pl. dicséret, köszönetek) hiánya okozza; vagy az érdemi reagálás hiánya; illetve van, amikor a bántalmazó pozitívnak gondolható célokkal leplezi megnyilatkozása valódi célját, a bántalmazást. A szupraszegmentális eszközök fokozhatják a kifejezések bántó erejét, azonban a gúnyos, a dühös vagy a félelemkeltő hanglejtés önmagában is képes bántalmazni, a kifejezések bántó jelentése nélkül. (Ugyanakkor az emelt hangerő önmagában nem jelenti azt, hogy agresszió történt.) A definíció eddig tart, ugyanakkor definícióm részének tekintem az 5.3. alfejezetben bemutatott 47 nyelvi agressziós kategória definícióit is, mint amelyek pontosítják és konkretizálják a nyelvi agresszió általam elfogadott meghatározását.

Röviden: Amennyiben a megnyilatkozó szavakkal (vagy szavak hiányával, esetleg hanglejtéssel) uralni, megalázni, leértékelni akar, az agresszió; és mivel nyelvhasználattal követi el, verbális agresszió minősül.

5.3. A verbális agresszió javasolt 47 kategóriája 7 főkategóriába sorolva

El kellett attól tekintenem, hogy minden agressziótípusra bővebb kontextusú példát hozzak, a tanulmány terjedelmi korlátai miatt. A verbális agresszió 47 kategóriája azt mutatja be, hányféle módon lehet valakit uralni, lenézően kezelni szavakkal. Vagyis nem arról van szó, hogy ha adott nyelvi

jelenség valamelyik kategóriába besorolható, az agresszió, hanem fordítva: amennyiben adott nyelvi jelenségek verbális agresszióknak tekinthetők, akkor ezekbe a kategóriákba sorolhatók. Azaz nem minden titkolózás, hazugság, tagadás stb. agresszió.

I. A valóság ferdítése

1. **Titkolózás.** Ide tartozik a titkolózás, az elhallgatás, az egyeztetés hiánya (az egyedül döntés). *Idén egyedül megyek nyaralni* (mondja a férj feleségének). / Megszervez egy programot, például vendégeket hív, amiről nem szól partnerének, majd ezeket mondja: *Azt hittem, tudod.* / *Én szóltam, csak sosem figyelsz rám.* (Amennyiben ezen utóbbi típusú példa rendszeres, akkor már a Megőrijtés (gaslighting) kategóriába tartozik.) Nem mondja, hogy nő, majd utólag így védekezik: *Sosem mondtam, hogy egyedülálló vagyok.* Vagy ha valamit kérdez a partnere, azt nem hajlandó megbeszélni, úgy tesz, mintha egyetértene, nem cáfol, de valójában csak taktikusan nem akarja bevallani, hogy teljesen mást gondol, majd évek múlva derül ki: nem is akar vidékre költözni vagy nem akar gyereket (utóbbi esetében lényegi tényező az időhúzás, hiszen, ha sikeres, már nem is lehet partnerének gyereke, vagyis győz).
2. **Be nem tartott ígéret.** A bántalmazó ígér és azt megszegi – mindezt elfelejtésnek vagy nem tudásnak álcázva. *Nem emlékszem, hogy ilyet mondtam volna.* / *Azt hittem, nem mára kell.* / *Azt hittem, így kell megcsinálni.* Ez a típus azért nem az Álcázott főkategória alá került, mivel ebben a típusban fontosabb a hazugság megléte, mint az álcázás momentuma. (Az ide tartozó nyelvi eszközök használatával hárítják el sokan a házimunkák elvégzését.)
3. **Hazugság.** A hazugságok, csúsztatások közé nemcsak az informális közeg hazugságai tartoznak, hanem ez például a politikai kommunikáció kedvelt eszköze is, hazugságokkal, csúsztatásokkal való érvelés (a választók korlátoznak tartása). Gyakori munkahelyeken is: kolléga úgy állítja be, mintha ő végezte volna el a feladatokat, melyek elvégzése valójában kollégái érdeme, vagy úgy tesz, mintha a hibáit kollégái követték volna el. *Nem volt meg a könyvtárban* – hazudja az egyetemi hallgató oktatójának az olvasmányként feladott könyvről.
4. **Bántalmazó mondatszerkezet:** Nem akarlak ..., de ... Nem akarlak leszidni, de szerintem bűn rossz voltál. / Nem akarlak számonkérni, de hol voltál tegnap? / Nem akarlak elkészeríteni, de megint leépítések várhatók. A második tagmondat jelentése az első tagmondat jelentésének ellentéte. Az első tagmondat egy mentegetőzés: nem foglak bántani. Majd

elköveti a bántást. Ennél a típusnál egy mondaton belül tetten érhető, mennyire tudatos a célszemély megalázása.

5. **Bűntudatkeltés-vádaskodás.** Ebben a típusban együtt van jelen a kreált (hazug) vádak alapján történő hibáztatás, rágalom, és ezzel párhuzamosan a bűntudat keltése. (Amennyiben a vádaskodás az áldozat háta mögött történik, úgy a bűntudatkeltés csak áttételes.) Gyakran (vagy mindenért) a másikat hibáztatja, a saját kitöréseiért is, ha késik, illetve valamiben kudarcot vall, azért is. *Hova tetted a kocsim iratait?* (Az áldozat soha nem is látta azokat.) Áldozatát azzal vádolja, amiket valójában ő tesz vele (projekció): *Elegem van az érzelmi manipulációdból!* Áldozatát vádolja bántalmazással, akár fölöttébb erős fájdalmat okozó, erőteljes (hazug) kijelentésekkel: *Ketés olyan agresszív embert ismerek, mint te* – mondja áldozatának. De bűntudat keltése bármi mással kapcsolatban is: *Nem szánsz elég időt a gyerekeidre.* Partnere szeretne valamit megbeszélni, amire ez a bántalmazó reakciója: *Nincs szükségem az ilyen támadásokra!* (A Mellébeszélés is lehet vádaskodás, hibáztatás.) *Nekem mindegy* – mondja, és bűntudatot kelt, ha más történik, mint ami számára előnyös. A hibáztatás különösen megterhelő, ha az áldozat számára eleve fájdalmas az, amiért a bántalmazó hibáztatja, például elvetélt, és az elkövető úgy állítja be, mintha hibás lenne a vetélésben, amikor nem az. Vagy hibáztatja áldozatát olyan egyéb élethelyzetei létrejöttében, amelyekért nem felelős. (Fordítva is igaz: valamit saját okosságának, ügyességének tulajdonít, és magára büszke a bántalmazó, ami például szerencsén/kapcsolati hálón múltott.)

A bűntudatgerjesztés az alábbi szélsőséges esetekhez hasonlókat is jelentheti: az elkövető bűntudatot gerjeszt partnerében (vagy akár egy ismeretlenben, akivel csak épp ismerkedik), azt szeretetlennek, prűdnek, maradinak stb. beállítva, amikor áldozata valami olyat nem kíván megtenni, ami számára például fájdalommal jár vagy amit erkölcstelennek ítél. Bűntudatot gerjeszt akkor is, amikor valamiről azt állítja, partnere megígérte, például ha elmennek teázni, akkor az uraló viselkedésű szerint az már azt is kell jelentse, hogy felmegy a lakására is, mivel ha nem teszi, becsapással, cserben hagyással vádolja, miközben erről szó nincs, az áldozat nem ígért semmit, és közösen sem állapodtak meg semmiben, és nem arról van szó, hogy az áldozat valamit elfogadott volna, amiért cserébe lehetnének elvárásai a bántalmazónak.

Vádaskodás és bűntudatkeltés (gyakran Dühkitöréssel kombinálva), amikor a bántalmazó korrekt (neutrálisan megfogalmazott) kérdéseket, kéréseket agresszívnek, manipulatívna, számonkérőnek állít be, például ha az áldozat kérdi: *Mikor jössz haza?* vagy kéri: *Légyszí ne gyere be sáros cipővel!* / *Légyszí ne hűtsd ki a lakást!* (Jellemző a kettős mérce: a bántalmazó kérdezhet és kérhet hasonlókat, csak áldozata nem.) Állandósult

hangulatrombolás is egyben, amikor az agresszor mindenért, ami aznap nem sikerül, áldozatában gerjeszt büntudatot, akár azért is, mert aznap nem süt a nap, hanem esik az eső; vagy ha leeresztik a vasúti sorompót épp előttük stb. Így az agresszor eléri, hogy folyamatos stresszben, szorongásban létezzen áldozata, mely idegileg-testileg is fölöttébb kimerítő és romboló, továbbá olyan lélektani mechanizmusokat alakít ki, melyek kizárólag hosszú távon gyógyulhatnak.

6. **Híresztelés.** Intrika, pletyka, hazugság terjesztése, online pletyka, online hazugságterjesztés, rágalmazás, becsületsértés. A Nyilvános megalázás kategóriájánál említettekkel szemben az indiszkrécio itt nem csoporton belüli, hanem idegenek felé is kiterjesztett, továbbá ez esetben gyakran kitalációk terjesztéséről beszélhetünk.
7. **Tagadás.** Megtörtént megbeszéléseket, párbeszédet, eseményeket tagad. Jaj, dehogy voltunk tavaly Debrecenben! / Ugyan már, sosem láttuk együtt ezt a filmet. / Nem beszéltünk meg ma délre randit. Kicsit dilinyós vagy. A tagadás állandósulása már a Megőrijtés kategóriájának felel meg. Vagy flörtöt tagad, úgy közeledik, hogy bármikor hátra tudjon ugrani, ha a célszemély viszonozza a közeledést, majd úgy tesz, mintha soha nem közeledett volna, és ez megalázó.
8. **A bántalmazás tagadása. (Tagadás 2.)** Tagadja a bántást, a ridegséget, a semmibevételt. A másik felet problémázónak állítja be. Kikészíti, majd megszidja, hogy nem bírja benne, amilyen (kikészült). Tagadja a másik élményeit, észleléseit, tapasztalatait, fájdalmát, érzéseit. *Ezt csak kitaláltad. / Te megőrültél! / Semmiségeken húzod fel magad.* A tagadás egyben az áldozat leszólása is. *Te tisztá hülye vagy, sosem mondtam rád, hogy hülye vagy!* A verbális agresszió leleplezése szempontjából érdemes külön kategóriaként megemlíteni, amikor a bántalmazó éppen a bántalmazást tagadja.
9. **Megőrijtés (gaslighting).** Notórius tagadás, a tagadás kiterjesztett formája. Alternatív valóságot épít fel. A bántalmazó amit korábban mondott, tett, annak máskor az ellenkezőjét állítja/teszi, és tagadja, hogy megváltozott volna a véleménye. A bántalmazott eleinte azt gondolja, rossz a partnere memóriája, de az valójában uralni akar, irányítani és összezavarni, kiborítani áldozatát, hogy az ne higgyen a saját józan eszében, épelméjűségében. Célja: végül az áldozat maga kérdőjelezzze meg a saját memóriáját, épelméjűségét. Az elkövető másokkal is elhiteti, hogy áldozata nem normális, elmebeteg. Ide tartoznak a kétértelmű üzenetek is, például azt állítja, szereti a másikat (akár bókol), de ennek szinte minden tette ellentmond. A megőrijtés folyamatának hatékony jellemzője a dühös és kedves reagálások váltogatása. Az elkövető probléma esetén dühösen reagál, majd máskor hasonló probléma esetén feltűnően kedvesen, míg békés szituációban hirtelen dühösen reagál, máskor kedvesen. Az

érthetetlen reakciók változtatása teljesen kiszámíthatatlanná teszi a légkört, ami az áldozatot körülveszi, mely hozzájárul destabilizálódásához.

A *gaslighting* kifejezés az 1944-es Oscar-díjas klasszikus amerikai thriller (főszereplők: Charles Boyer, Ingrid Bergman, rendező: George Cukor, író: Patrick Hamilton) címéből származó pszichológiai szakszó, mely a szisztematikus manipuláció egy formáját jelöli. A manipulátor a tartós tagadást, a félrevezetést, az ellentmondást és a hazugságot használva megpróbálja destabilizálni a célszemélyt. A film címe onnan ered, hogy a házban a gázlámpák elcsendesedtek, ami azért történt, mert a férj a padláson gázfényt használt az általa eltulajdonítani akart drágakövek keresése közben. A feleség észreveszi a lámpák halványulását, és megvitatná a jelenséget, de a férj ragaszkodik ahhoz, hogy felesége csak képzelődik. A *gaslighting* kifejezést az 1960-as évek óta használják arra, hogy leírják a valóság észlelésének manipulálására irányuló erőfeszítéseket. Igen képzettnek kell lenni a verbális bántalmazások területén, hogy valaki kívülrőlként diagnosztizálni tudja a *gaslighting* (megőrijtés) jelenségét. Laikusok, szemtanúk a jelenségből csak annyit érzékelnek, hogy van egy szimpatikus úriember (a bántalmazó), és szegénykének egy ideggyenge, furcsa (tulajdonképpen megőrijtett) felesége.

10. **Érzelmi megőrijtés. (Megőrijtés, *gaslighting* 2.)** Notóriusan tagadja a másik érzelmeinek/fájdalmainak jogosságát és egyben létét, semmisnek nyilvánítja a másik problémáit, megkérdőjelezi élményeit. Határozottan megtiltja a negatív érzelmek, érzések, problémák megfogalmazását. Célja: végső soron maga a bántalmazott kérdőjeleze meg a saját észleléseit, érzelmeit, fájdalmait, áldozat voltát. Sőt, higgye azt, ő a bántalmazó, és örüljön, ha agresszora vele marad. A szóbeli agresszió leleplezése szempontjából érdemes volt külön kategóriát alkotni arra, amikor a bántalmazó áldozata teljes érzelmi életét, érzelmi reakcióit és észleléseit nyilvánítja nemlétezőnek.

II. Homlokzatrombolás

Az I. főkategória kategóriái is alkalmasak homlokzatrombolásra, azonban esetükben a valóság ferdítése tekinthető az elsődleges bántási eszköznek. A Homlokzatrombolás kategóriái nem kizárólag homlokzatrombolást, hanem súlyos személyiségrombolást is okozhatnak.

11. **Nyilvános megalázás.** Megalázás, megszegényítés, ironia, kigúnyolás, csúfolódás, kinevetés, kinevettetés, fájdalmas összehasonlítás. *Ó, hát a kicsim nem szokott ám ilyen finomat főzni. / Na, nyuszi, te is megpróbálsz egyszer valami normális frizurát csinálni magadnak?* Szofisztikáltabb verzió (áhitattal

néz egy nőre/férfira): *Nyuszi, neked is lehetne ilyen szép frizurád!* (Utóbbi csak tágabb kontextust megvizsgálva tűnik durvának, ha kiderül, soha nem dicséri meg párját, viszont más nőket folyton megdicsér, rajong értük.) *Neked mikor lesznek ilyen izmaid?* Kigúnyolja partnerét, és próbálja a közönségét is maga mellé állítani: *Ki kérdezett? Senki nem kíváncsi a véleményedre.* Ide sorolhatók a szarkazmus, valamint a cinikus kifejezések is, továbbá az indiszkrécio: a titkok (akár intim titkok) továbbadása. Ide tartozik a testvérek/kortársak közötti fájdalmas összehasonlítás is. Különösen fájdalmasok lehetnek, a testalkatra, a beszédhibákra, a nemiségre, illetve a nemi identitásra vonatkozó gúnyolódások, gúnynevek. A nyelvtanuló kigúnyolása maradandó idegennyelvi szorongást idézhet elő. A diákok szellemi képességeinek kigúnyolása a továbbtanulásukat, foglalkozásválasztásukat, egész életútjukat befolyásolhatja. *Úgysem tudod megoldani ezt a matekpéldát.* Hallgatói korpuszomban számos példa mutatja a diákok, sőt egyetemi hallgatók nyilvános megalázását: *Életemben ilyen rossz verselemzést nem olvastam, katasztrofális, minősíthetetlenül rossz. Felolvasom elrettentő példaként, hogy mindenki lássa, hogyan nem szabad verselemzést írni.* (A tanár felolvasa a diák megnevezésével, általános iskola felső tagozat.) *Most biztos valamelyik budapesti hídról fogja nézegetni a habokat, azon gondolkodva, hogy belevesse-e magát. Szorítok, hogy sikerüljön.* (60 év körüli egyetemi oktató a hallgatónak, aki neki nem tetsző kiselőadást tartott.) *Ez a kórlap úgy sz*r, ahogy van. Mégis ki csinálta? ... Talán meg kellene fontolnia a karrierváltást. Ez csak egy jó tanács. Úgy hallottam, amúgy is munkaerőhiány van a Tescoban. Van is egy nem messze innen.* (Orvos a kórházban a rezidenshez.) A nyilvános megalázás történhet közelebbi és távolabbi ismerősök előtt is, különösen fájó, ha valakit a jegyese, házastársa, gyermekei előtt aláznak meg: *Hát, a feleséged nem különösebben kreatív. / Anyu tud elég utálatos lenni, ugye?* A nyilvános megalázás alkategóriái: az áldozat **személyiségét, kompetenciáját vagy fizikai megjelenését** éri-e a támadás.

12. **Megalázás.** A nyilvános megalázástól az különíti el, hogy négyszemközt zajlik. A másik személyének negatív minősítése négyszemközt (önbizalomrombolás): ítélkezés, prédikálás, megalázás, sértegetés, becsmélés, lebecsülés, lekicsinylés, leszólás, lekezelés, szurkálódás, provokálás. *Semmibe sem értesz. / Te senkiházi. / Hülyeség, amit mondasz. / Nem vagy normális. / Megint butaságokat beszélsz. / Ennél te okosabb vagy azért... / Nem bírsz épelméjűen gondolkodni. / Azt sem tudod, mit beszélsz. / Fogalmad (így ejtve) nincs a világról.* Áldozata szinte minden ötletét butaságnak bélyegzi, érvelés nélkül (és valós érvek hiányában). A bántalmazó az áldozat megfogalmazott gondolatain keresztül támadja az áldozat személyiségét. Akkor is, ha az áldozat a környezetük szerint jóval műveltebb, okosabb, tapasztaltabb. *Na, ezt meg kitől hallottad? / Ki tette ezzel*

tele a fejed? Tagadja, hogy a másíknak lehetnek saját gondolatai. *Ezt nem gondolod/gondolhatod komolyan* 'olyan butaság, amit mondasz, hogy biztos nem gondolod komolyan'. A negatív minősítések lehetnek egészen végtetesek, az egész személyiséget minősítők, melyek kitaláltak, nem fedik a valóságot, de nagyon fájóak és elbizonytalanítóak lehetnek: *Érzelmileg gyenge vagy. / Döntésképtelen vagy. / Ez nem normális élet, ahogy te élsz.*

A gúnyolódás megjelenhet gúnyos nevetés formájában, vagy úgy, hogy a bántalmazó gúnyos hanglejtéssel (akár kérdésként) megismétli az áldozata által mondottakat, esetleg mindent kigúnyol, ami a másíknak tetszik, amit élvez. Négyszemközt is fájdalmas lehet az összehasonlítás is: *Ohyan vagy, mint anyád.* A négyszemközti megalázás alkategóriái szintén az alábbiak: az áldozat személyiségét, kompetenciáját vagy fizikai megjelenését éri-e a támadás. *Nincs is melled.* Nyilvánosság előtt történik, de a hallgatóság nem feltétlen tudja, hogy az elkövető megalázza partnerét, így lehet, hogy csak a partnere él át fájdalmat, a jelenlevők semmi problémát nem érzékelnek: amikor párját/élettársát csak ismerősének/barátjának állítja be (ezért nem a nyilvános megalázáshoz sorolom).

A másik negatív minősítése történhet közvetett megfogalmazással is, például: *Azt mondják rólad, megbízhatatlan vagy. / A rák jegyűekben nem lehet megbízni.* A bántalmazó célja nem csak az lehet, hogy a minősítés miatt kialakuló rossz érzéseket elérje, hanem akár az is, hogy áldozata kezdjen el igyekezni, hogy a másik minél előbb megváltoztassa véleményét. (Ez tulajdonképpen minősítésnek álcázott utasítás.) Ez különösen gyakori lehet párkapcsolat elején, az idomítási szakaszban: *Hát igen, a rákok ilyen visszafogottak a szexben.* Teljesen kizárható, hogy a cél ne a fokozott igyekvés elérése lenne.

Az itt következő négy típusnak azért volt érdemes külön kategóriát alkotni, mert egy-egy jól beazonosítható mozzanattal rendelkeznek azon túl, hogy ezek is lekicsinylések, megalázások:

13. **Agresszornak beállítás.** Áldozatát mások előtt hibásnak, agresszívnek állítja be olyankor, amikor nem az. Vagy arra hivatkozik, hogy áldozata nem enged meg valamit, vagy az áldozata ragaszkodik ahhoz, hogy valami valahogyan történjen, holott ezek nem igazak. Gyakori, hogy mindezt az egyik szülő műveli a másikkal a közös gyermekek előtt. A nyilvános megalázással szemben itt nem feltétlen van jelen az áldozat, így nem is tud védekezni, cáfolni. Lehet, csak évek múlva jön rá, hogyan állítja be bántalmazója mások előtt. Az is előfordulhat, hogy jelen van, de tudja, hogy bizonyos okokból a másik félnek fognak hinni.
14. **Negatív jövőjóslat.** A jövőre vonatkozó negatív jóslat, mely tragikussá is válhat, ha magáévá teszi, internalizálja az áldozat, elhiszi, hogy tényleg nem

méltó olyan életre, amelyet kíván magának. Ugye tudod, hogy soha senki nem fog szeretni téged? / Sose legyen gyereked, mert szörnyű anya lennél! / Sose tudnál befejezni egy egyetemet. / Nem valószínű, hogy ezzel az alkattal valaha teherbe esnél. / Nem lesz belőled soha semmi.

15. **A létezés megkérdőjelezése.** Az áldozat létezésére vonatkozó fájdalmas állítások tartoznak ide: Minek él az ilyen? / Néha azon gondolkodom, minek születtek meg! / Bárcsak hallgattam volna anyámra... (és ne lenne gyerekem)!
16. **Nyelvhasználat kéretlen kritizálása.** Ide tartoznak azok a (nyelvművelő) laikus kritikák, melyek háttérben az a naiv elgondolás áll, hogy egy szónak kizárólag egy és változatlan jelentése (vagy hangalakja) van, és ezt a (rég) jelentést (hangalakot) kérik számon a beszélőtől, és ezen az ideológiai háttéren hibásnak bélyegzik (stigmatizálják) a nyelvhasználatát, és kijavítják. Vagy azok a kritikák, melyek a különböző nyelvjárások sztenderdtől eltérő ejtésének, szókészletének, illetve grammatikai szabályainak alkalmazását állítják be hibás nyelvhasználatként. A nyelvhasználat negatív minősítésével az agresszor becsméri a megszólalót, műveletlennek ítéli. Gyakori nyelvművelői attitűd, amikor a (tévesen) helytelennek vélt nyelvi formákból tévesen jutnak arra a következtetésre, hogy az illető gondolkodása is kifogásolható, vagyis korlátolt. Ide sorolható az is, mikor egy írott szövegre valaki túl általános megfogalmazással annyit mond: Te nem tudsz magyarul. Ide sorolható, amikor az elkövető megaláz valakit helyesírási hiba miatt. Szintén ide tartozik, amikor egy idegen eredetű szó eredeti ejtését vagy grammatikai formáját vagy jelentését kérik számon a megnyilatkozón, nem véve figyelembe, hogy adott kifejezés már jövevény elem, mely a magyar nyelvben átalakulásokon ment keresztül (ejtésében, ragozásában, jelentésében).

III. Félelemkeltés

17. **Megfélemlítés.** Félelemben, bizonytalanságban tartás: Ha nem tetszenek a körülmények, el lehet menni másik munkahelyre, akár le is építhetünk. / Ha még egy négyest kapsz, költözhetsz apádhoz! (Felsős gyermeknek mondja az anyja.) A bántalmazó veréssel fenyegeti a párját, vagy azzal fenyegetőzik, hogy elviszi a gyerekeket, vagy hogy öngyilkosságot követ el. Ennél a típusnál a fő mozzanat a félelemkeltés, míg a főkategória további kategóriái esetében az adott nyelvi cselekvés következménye a félelemkeltés. Ide sorolhatók még: zsarolás, fenyegetés, zaklatás, behálózás (grooming), szívatás, bullying, online zaklatás, uszítás, gyűlöletbeszéd. A

szorongáskeltés is ide tartozik, például az oktató hosszan húzza az időt, mire elárulja a vizsga eredményét

18. **Kontrollálás.** A kontrollálás lehet fizikai, szellemi, lelki, anyagi. Lehet szociális elszigetelés: nyílt tiltással vagy manipulációval. Komolyan ezt akarod felvenni? / Mondtam már, hogy ne engedd ki a hajad! / Azokra nem szavazhatsz! Elszigetelés: A barátnőid mind hülyék, telepakolják a fejed baromságokkal! / Utoljára mondom, nem akarok többé találkozni a családdoddal! Irányítja a másik életét, és szlogenszerűen alkalmazza: Csak azt akarom, hogy boldog legyél.
19. **Parancsolgatás.** Ide tartoznak: parancsolás, követelőzés, nem korrekt kérés, irreális elvárás, utasítás, kettős mérce használata. Nem fair, nem korrekt, kihasználja partnerét, több háztartási munkát, törődést, kényeztetést vár el (illetve utasít rá), mint amennyit ad. Uralja a másik idejét, szabadidejét; feladatait kijelöli. Elvárja, hogy a másik fitt legyen, míg ő maga nem az. Olyan (irreális) elvárásai vannak, amilyeneket ő maga nem nyújt a másoknak: Nem igaz, hogy erre sem vagy képes! A másik szempontjait nem veszi figyelembe. Lefogysz, vagy megnézheted magad! / Ha mentek játszótérre, szóljatok! (Értsd: kötelező szólni, de ha ő megy, nem szól.) Vasárnap este ímélt ír az egyetemi hallgató (könyvtárban megtalálható cikkekről van szó): Kedves Tanárnő, kérem szkennelje be a cikkeket, amikből holnap reggel kell előadnom, és küldje le nekem e-mailben. Előre is köszönöm szívességét. Szép napot kívánok!
20. **Győzködés.** Akaratának, életmódjának, véleményének (stb.) ráerőltetése a másokra. Az áldozat hiába tiltakozik, érvel, nem hagyja abba a győzködést, arra vár, hogy áldozata kifáradjon, és belenyugodjon a másik akaratába. Vagy arra apellál, hogy ha áldozata udvariasnak akar tűnni, engedni fog. A győzködés lehet szajkózásszerűen sokszori ismétlés is. *Maguk nem normálisak, végtelenül felelőtlenek, hogy nem vetetik el a magzatot, hiszen betegen fog születni. Vetessék el!* (Több tucatszor, orvos a leendő szülők felé.) (A gyermek egészségesen született, azóta is az.)
21. **Szexuális jellegű agresszió.** Munkahelyen főnök visszatérően: *Magának olyan szép melle van, egyszer megfoghatom?* / Szintén munkahelyen: *Gondolom kreatívabb lenne, ha néha szexelne...* / *Nem lehet, hogy magának egyszerűen túl kicsi a farka?* Ezek a beszélések történhetnek olyan helyzetben is, amikor valaki szakmailag érvel, de a reakcióban a testalkatát kifogásolják vagy akár dicsérik. – *Szépek a melleid.* – *Kérlek, ne tereld el a szakmai megbeszélésünk témáját!* – *De príúd vagy! Nem tudsz egy bóknak örülni???*
Szexuális jellegű agresszió az a típusú beszólás is, mely során idegenek az utcán (akár pozitív) megjegyzést tesznek egy ismeretlen nő külsejére, ami félelemkeltéssé is fokozódhat. Utóbbi példa dicséretnek/bóknak álcázott agresszió is egyben. Nagyon fontos kijelenteni, hogy amikor vadidegen

emberek beszólogatnak, az tárgyasítás, semmiképpen nem bók, hanem zaklatás, ami megalázó és kellemetlen lehet. Nem tekinthető bóknak, dicséretnek a nyilvános terekben kivitelezett beszólás, amely során vadidegenek ismeretség, beszélgetés, valódi intellektuális érdeklődés nélkül jogot formálnak áldozatuk megjelenésének minősítésére. A minősítés bántóan negatív is lehet. Ide sorolható, amikor valaki akarata ellenére szexuális tevékenységre próbálja meg rávenni áldozatát, és azt mondogatja: *Meglátod, jó lesz.* (Ez különösen visszás győzködés abban az esetben, amikor olyan típusú tevékenységre akarja kényszeríteni a másikat, ami csak az erőltető számára jár gyönyörérettel.)

22. **Spirituális agresszió.** Egy felsőbbrendű lény akaratára/leendő büntetésére, a karmára vagy a bevonzás törvényére, vagy például egy szent könyvre hivatkozva rávesz valakit, hogy olyat tegyen, amit magától nem tenne, illetve olyat ne tegyen, amit meg szeretne tenni. A spirituális megfélemlítés indoka gyakran az alábbi: azért ne tedd meg, mert ez bűn. A vallási tematikájú kommunikáció (az ezotériából élők kommunikációja) egy részének háttérében azonban az egyház (az ezoterikus) céljai, érdekei is állhatnak. (Például szektavezérek a bűnt nagyon öncélúan értelmezik, amikor a szektavezérral folytatandó csoportos szex nem bűn, sem az ezen való részvételre való utasítás.) Az egyházi és az ezoterikus nyomásgyakorlás egy része lehet aggódásnak álcázott kommunikáció, illetve a hierarchia kinyilvánításából fakadó lenézés is. Vallásonként (irányzatonként) jelentősen eltérő szakszlenggel történhet a nyelvi uralás. Az ezotéria azon tétele, hogy te tehetsz valamiről, mert bevonzottad (ez az ún. pozitív gondolkodás egy eltorzított változata), azonos az áldozathibáztatással. Gyakran a karmával való érvelést is áldozathibáztatásként használják: azért bánt téged az illető, mert az előző élete(i)dben biztos te bántottad őt.

A kereszténységnek több csoportja (továbbá több más vallás is) a nemiséget egyirányú módon tekintve ráveszi a nőket, hogy rendelődjenek alá a férfiak akaratának (Evans 1996, 239). A szeretet eszméjét, Isten személyét az elnyomás indoklására is használhatják. A szektavezérek Isten akaratára hivatkozva elszakíthatják áldozatukat családjuktól, ismerőseiktől, valamint nagyfokú adakozásra bírhatják rá a szektatagokat. Kivetítik a saját céljaikat Isten akaratára. Gyakran előfordulhat az a jelenség is, melynek során a vezetők nem hajlandók érvelni, megbeszélni például egy hittételt, hanem amennyiben a kérdezőnek más a véleménye, kinyilvánítják, hogy egyszerűen nem érti, amit olvasott, butaság, amit gondol. Ezt az irányítást legrészletesebben a szcientológia egyházzal kapcsolatban dokumentálta Bonyai (2011), de keresztény közösségek sem mentesek attól, hogy a más véleményt

ismerethiánynak bélyegezzék (ld. Borbás 2021). Fenti, csoporton belül (ingroup) elkövetett verbális erőszakok mellett beszélhetünk a csoporton kívül állók (az outgroup) felé elkövetett erőszakról, a (félelemkeltéssel is társulható) erőszakos térítésről.

A különálló szakszleng miatt volt érdemes külön kategóriát alkotni e jelenségre. Valamint amiatt is, mert ezekben az esetekben az agresszor nem a saját, hanem a felsőbbrendű lény vagy az univerzum akaratára hivatkozik. Amennyiben közösségi vezető követi el a spirituális erőszakot, úgy duplán visszaél hatalmával: vezetői hatalmával is és a szakrális hatalommal is (hiszen sok vallási vezetőre úgy tekintenek, mint aki Isten akaratát közvetíti). A speciális mikrokultúra miatt a leleplezés érdekében a spirituális agressziók gyűjtőnév alá tartozó szóbeli bántalmazások esetében nélkülözhetetlen alkategóriákat is alkotni. Borbás 2021-ben 40 kategóriába soroltam azokat a verbális bántásokat, melyek tipikusan vallási (keresztény) közösségekre jellemzőek, ezek döntő része (35 kategória) eltér ezen tanulmány 47 kategóriájától. A spirituális agressziót nem csak vallási vagy politikai vezetők követik el, hanem jelen van párkapcsolatokban, baráti kapcsolatokban, szülő-gyermek kapcsolatokban is.

IV. A lelkerő amortizálása

Minden szóbeli bántásnak célja, hogy a célszemély rosszabb lelkiállapotba kerüljön, azonban a most következőknek ez lehet az elsődleges céljuk.

23. **Notórius ellenkezés.** Állandó ellenkezés, ellenállás bármilyen témában.
Debogy volt ez egy jó film. / Tudod mikor megyek sétálni...
24. **Dühkítőrés.** Düh, akár kirobbanásszerű (irracionális) düh (ld. a 3. fejezet párbeszédese példáit). Érhetetlen, mi okból dühös vagy felháborodott, a düh oka és célja maga a dühöngés, a felháborodás.
25. **Hangulatrombolás.** Állandó morgás, állandó kedvetlenség, a másik jó hangulatának tönkretétele, örömének letörése, veszekedés provokálása.
Beteg vagy? Olyan fásult vagy! Jaj, de gyűrött vagy! Vagy aggodalmaskodó tekintettel, hanglegtéssel: Jól vagy? Rosszul nézel ki – miközben semmi baja a kérdezettnek. / Te még mindig nem éled meg az élet szépségeit – mondja. / Duzzog, látványosan rosszkedvű, ha valamit nem pontosan úgy tesz a környezete, ahogy ő akarta, miközben azt mondja: Nem haragszom. / Hagyjuk. Állandó panaszkodás, sajnálatja magát, ő az egész világ áldozata. Bárkibe és bármibe beleköt, az időjárásba is, úgy fogalmaz, mintha az eső direkt azért esne, hogy éppen ővele szúrjon ki: Na, ez is megint velem történik! Mindezt gyakran nagyon hangosan, kikerülhetetlenül, másik szobában,

másik kertben tartózkodók vagy idegenek számára is hallhatóan (állandó stresszt okozva ezzel például a szomszédoknak is). (Természetesen azok előtt nem, akikről azt szeretné, ha kedves emberként tekintetnek rá.) A fennhangon zajló hangulatrombolás tartalma lehet átkozódás, szitkozódás, gyalázkodás is, jelen nem lévő (vagy képzelt) ellenség felé irányítva (a kormány, a bankárok, a migránsok stb.).

26. **Leforrzás.** A lelkesedés, a tervek letörése, a sikerélmény elvétele. *Más is lediplomázott már. / Persze, majd pont neked sikerülne! / Nem tesz jót neked ez a képzés, olyan fásult lettél* (valójában nem akarja, hogy a továbbképzés elvégzése után előléptessék párját). Boldogan meséli sikeres vizsgáját az áldozat, a szülői válasz: *Mi nem arra neveltünk, hogy öntelt legyél. / Képzeld, Panninak nagyon tetszik az új iskola, úgy tűnik, sikeresen beilleszkedett.* Válasz, fenyegetően: *Na, csak ez maradjon is így!*
27. **Kommunikációs szadizmus.** A beszélgetés kellemes, jó légkörben, korrekt módon zajlik, senki nem ural le senkit, senki nem minősíti a másikat negatívan, akár úgy is tűnik, a beszédpartnerek egyetértenek témáikkal kapcsolatban. Az áldozatot teljesen váratlanul éri, amikor az elkövető hirtelen durván megalázza, leszólja partnerét. Az elkövető például azt állítja vagy sugallja, hogy áldozata műveletlen, tájékozatlan, túl egyszerű, sekélyes a véleménye. Gyakran mindez olyankor történik, amikor egyáltalán nincs igaza az elkövetőnek, és/vagy eleve szubjektív a téma, például kinek tetszett egy film. Rendkívül nehéz leleplezni, sokszor kell megtegye az elkövető, mire az azonos mintázatok feltűnhetnek az áldozatnak. Úgy tűnik, egyanrangúnak kezeli kommunikációs partnerét, majd hirtelen vált, és mint egy buta gyerekekhez, úgy beszél áldozatához, aki ezt a zuhanást meg is éli. (Természetesen gyerekekkel szemben sem korrekt a megalázás, de nagyon elterjedt.) Az elkövető teljesen ki tudja billenteni egyensúlyából a célszemélyt, aki akár napokig, hetekig érzi a romboló hatást. Amikor az áldozat nem tudja a bántalmazót hibáztatni, mivel nem bírja leleplezni az agressziót, mindig magát fogja hibáztatni, mivel érzékeli, hogy traumát élt át, és azért valaki felelős. Ez az agresszió annál fájdalmasabb, minél inkább olyan ismerős/rokon műveli, akivel ritkábban beszél az áldozat, így a leleplezés is nagyon elhúzódhat, akár évek, mire kiderül, az áldozat miért él át fájdalmat adott elkövetővel. Ugyanakkor olyan is művelheti, akivel gyakoribbak az interakciók. A fájdalom nagyságát az okozza, hogy a bántalmazó kapcsolatok dinamikájában ismert „mézeshetek” és bántalmazó ciklusok itt nem hetek-napok alatt váltják egymást, hanem percek alatt, ami óriási érzelmi hullámmást okozhat. Azért szadizmus a megnevezés, mert úgy tűnik, az elkövető kimondottan edzi magát a minél nagyobb fájdalom okozására. (Tulajdonképpen egy-egy jól

sikerült lelki megsemmisítés után kaján vigyor is megfigyelhető az elkövető mimikájában.)

28. **Kritizálás.** Nem reális, nem korrekt kritika. Az állandó kritizálás, állandó támadás a van sapka – nincs sapka attitűddel is szemléltethető. Ha csinos ruhát vesz fel: *Miért urizálsz? / Azt tudod, hogy az olyan típuson, mint te vagy, ez nem áll jól...?* Ha laza ruhában van otthon: *Slampos vagy. / Kinek akarsz tetszeni? Mert nekem nem, az biztos.* Ha van meleg vacsora: *Miért ezzel töltötted az idődet?* Ha nincs: *Ennyire nem vagy képes?* Évekig támadja partnerét, hogy miért nem költözik külön, majd mikor elköltözik, fel van háborodva, mindenkinek meséli: *Képzeld, ennyi év után magamra hagyt.* (Az állandó kritizálás azt is jelentheti, hogy egy célszemélyt kritizál állandóan, és azt is, hogy *állandóan* ’folyamatosan’ többeket kritizál, a távolabbi viszonyból eredően: ritkábban.)

A jogos kritika is lehet fájdalmas, vethető föl. Azonban az együttműködő módon táltat jogos kritika nem lesz fájdalmas, csak az uraló/lekezelő attitűddel előadott. Ha együttműködő attitűddel hangzik el a kritika, akkor az dicséretet is tartalmaz, illetve ötletet, segítséget a fejlődéshez: vagyis építő, nem romboló. Nem a személyt minősíti, és a cselekvést sem pusztán minősíti, hanem érvekkel neutrálisan tálalja, mi a probléma. Akkor jogos a kritika, ha a kritikuskak „joga” van kritikát mondani: például mert oktató, főnök, közeli családtag stb. (Itt megemlíthető, hogy például az oktatási élethelyzetekben gyakran teljesen fölösleges névvel megemlíteni, kit kritizálunk, hiszen a javító ötletek minden személyt érintenek, akik adott oktatási osztályba/csoportba tartoznak.)

V. A cselekvés hiánya

29. **Megfosztás.** A másik megfosztása a melegségtől, empátiától, támogatástól, dicséretől, köszönetektől, közös tervezéstől, megbecsüléstől, tisztelettől, őszinteségtől, figyelmességtől, törődéstől, érdemi segítségtől, sikerei elismerésétől, véleménye elfogadásától, személyisége pozitív értékelésétől, egyenlőségtől, bocsánatkéréstől, nyugalomtól, a lelki biztonság élményétől, a fontosság érzésétől. (Szidás rendszeresen, dicséret, kérés, köszönet, bocsánatkérés soha/nagyon ritkán.) A parancsolgatásnál említett kettős mérce része, hogy az áldozat munkáinak nehézségét, mennyiségét, minőségét, gyakoriságát lekicsinyli, a saját tettei fontosságát, gyakoriságát, nehézségét pedig jelentősen túlértékeli, és mindezeket gyakran emlegetheti. (Magára büszke, partnerét nem dicséri meg. Ld. még: Kritizálás.) A kölcsönösség hiánya minden területen jelentkezhet: a megbecsülésben, a kommunikációban, a

munkavégzésben. Ha valakit sosem dicsérnek meg, az kiválthatja az áldozat állandó igyekezetét, hátha egyszer méltányolják erőfeszítéseit, az áldozat igyekezete a verbális agresszió elkövetője számára természetesen előnyökkel jár.

A megfosztás különösen romboló lehet gyermekkorban a szülőtől elszenvedve. Ha a szülő sosem (vagy szinte sosem) fejezi ki, hogy támogatja gyermekét, elismeri, csodálja személyiségét, komolyan veszi érveléseit, ötleteit, terveit. Nem büszke rá, nem gratulál eredményeihez. (Előfordulhat, hogy az így felnőtt gyermek olyan értéktelennek tartja majd magát, hogy elfogad egy olyan párt, aki szintén így bánik vele.)

A másik személyének, személyiségének ignorálása. Van olyan bántalmazó, aki soha nem káromkodik, soha nem emeli fel a hangját, soha nem szidja le direkt módon áldozatát, azonban a fent soroltaktól (vagy azok egy részétől) megfosztja egy olyan kapcsolatban, amelynek kétoldalúan kellene érzelmi-szellemi-lelki kapcsolatnak lennie. Leginkább őket mentetetik így az ismerősök: *Debát ő egy jó ember. Az általuk okozott sérülés éppen akkora, mint a többi verbális agresszió esetében, sőt, nagyobb is lehet, hiszen az áldozat nehezebben tudja felismerni, tudatosítani, hogy bántalmazásban él, és így sokkal tovább és mélyebben okolhatja önmagát, hogy rossz lelkiállapotának maga lehet a forrása. Ezen kategória esetében van talán a legnagyobb jelentősége a nyelvi megközelítésnek. Amikor valakit nem ér direkt nyelvi kifejezésekkel megjelenített agresszió, és állandóan frusztrálnak, nyomottnak, szorongónak érzi magát, akkor kell végigellenőriznie az áldozatnak, mik azok a kommunikációs elemek (ez egy bővebb halmaz, mint az udvariassági kifejezések halmaza), melyektől megfosztják: Elfogadja a véleményem? Csatlakozik a témához, amit felvetek? Érdeklődik iránta? Megdicsér az ötleteimért? Amennyiben *nem* a válasz, akkor verbális agresszió áldozataként kell az illetőt beazonosítanunk. A megfosztás a kapcsolódás, érdeklődés, elismerés kifejezésétől is agresszió, és ugyanúgy biokémiai változásokat indít el az emberi szervezetben, mint a többi nyelvi agresszió (ld. a 4.3. alfejezetben). A megfosztás nyelvi agressziója a rejtett jellegénél fogva nehezen leplezhető le, hiszen amikor például az egyik családtagot a fentiekől megfosztják, közben egymást nem fosztják meg ezektől, és kedélyes, kellemes stílusban zajlik a társalgás, az áldozatra még mosolyoghatnak is. Mivel azonban az áldozat nem kap semmilyen pozitív megerősítést vagy legalább semleges csatlakozást, a mosolyt csak lekezelő, szánakozó (elnéző/lenéző) jelként bírja dekódolni, mivel nem is lehetséges máshogy. Minél rejtettebb a bántalmazás, annál nagyobb az önhibáztatás lehetősége, az áldozat gondolhatja, hogy tényleg nem elég érdekesek, nem elég értékesek a felvetései, esetleg buta a többiekhez képest, örülhet, ha*

megtűrik stb. Ha ilyenkor a közelebbi hozzátartozó cinkosan hallgat, az áldozat számára úgy tűnik, ő is egyetért a többiek attitűdjével. Kívülállónak érzi magát, mivel a többiek kívülállóként kezelik. Ha a megfosztás eszközeit (a nem alkalmazott visszajelzéseket) nem vesszük végig, leleplezhetetlen ez a típus.

A megfosztás különösen fájdalmas akkor, amikor az áldozat régóta tapasztalja, hogy semmiért nem kap se dicséretet, se köszönetet, se támogatást, ugyanakkor az elkövető mást kedvesen megdicsér tizedakkora szívességért, sőt, akár egyszeri minimális erőfeszítésért. Vagy más személyiségét elismeri, házastársát ignorálja: *Ez az új kolléga nagyon jó barátom lett* – mondja az agresszor a párjának (miközben párját soha nem nevezte meg egyenrangú szellemi partnerként). Szekunder sérülések érik a bántalmazottat, amikor bántalmazójáról mindenki úgy vélekedik, az milyen jó ember, és senki nem érti, miért panaszkodik rá, így az áldozatot tartják problémásnak. Ennek oka, hogy az agresszor mások jelenlétében hosszan képes egészen más stílusban kommunikálni, egészen más hangszínnel, kedves, halk, szelíd hanglejtéssel, udvarias, sőt akár negédesen túl kedves módon, olyan stílusban, amelyet bántalmazottja még sosem hallott tőle. (A stílusbeli különbség lehet annyira megdöbbenő, mintha két eltérő ember kommunikációjáról lenne szó.) Ezek a tapasztalatok jelentősen megerősítik azt az állítást, miszerint a bántalmazó hipertudatos kommunikátorként kezeli stílusválasztásait, udvariassági döntéseit (ld. bőven a 4.4. alfejezetben).

A megfosztás az egyik legnehezebben leleplezhető verbális agresszió, ezen kategória esetében a legkönnyebb tévesen megállapítani, ki a bántalmazó. Talán ez a hibázás gyakran meg is történik, amikor egy hangosabb és egy halkabb embert látunk egy párkapcsolatban. Előfordulhat, hogy a hangosabb azért vált irányítónak, mert a halkabb (a bántalmazó) nemtörődöm, lusta, majdnem minden feladat elvégzését, megszervezését, szinte minden otthoni munkát a másokra hagy; ugyanakkor mivel sosem túlterhelt, és mindig csendes, nyugodt, ezért ő lesz szimpatikus a külső szemlélők számára. Aki akár gyakran panaszkodhat is, hogy milyen „terror”ban él, és a másik egy „sárkány”, amik valójában esetleg azt jelentik, hogy a másik próbálja rávenni a közös teherviselésre, ami számára azonban nem elfogadható. Tehát itt tettektől (a közös teherviseléstől) való megfosztásról van szó, azonban a jelenséget számtalan verbálisan agresszív nyelvi kifejezés kíséri, többek között a megfosztás is.

30. **Cinkosság.** Hagyja, hogy bántsanak valakit, nem védi meg, nem tesz semmit, pusztán szemléli az eseményeket. A verbális megvédés hiánya. Tehát ezt a fajtát nem az elsődleges agresszor követi el. Idézek egy jelenetet hallgatói korpuszomból: 21 éves lány Amerikába készül dolgozni egy nyári

táborba. Öcs: *Hogy bírná egész nyáron, életében nem dolgozott!* Húg: *És angolul sem tud rendesen, el fogja szűrni, meg sem fogják érteni.* Anya: *Még meggondolhatod magad, jobb neked itthon.* Apa nem szól, csak megvető pillantásokat vet a lányára... (A lány végül a nyár legjobb dolgozója lett.) Különösen fájdalmas, amikor közeli hozzátartozója nem védi meg az áldozatot. Fölöttébb gyakori, hogy abban az esetben nem védenek meg valakit, amikor új családba kerül menyként, vőként például, és házastársa cinkosan hallgat. Az is a cinkosságba tartozik, amikor valaki a bántalmazóval és a jelenlevőkkel együtt neveti ki az áldozatot.

Otto Santa Ana egy kutatásában emigráns vicceknek a közösség véleményére való hatását elemezte. Elsősorban Jay Leno emigráns-vicceit, illetve a közösség azokra adott reakcióját vizsgálta. Úgy találta, hogy a szalonképtelen (offenzív és vulgáris, egyes csoportokat sértő, off-color) humor szociális határt képez azok között, akik a viccet hallgatják, és azok között, akik kárára a vicc elcsattan. Szerinte az ilyen (hatásvadász) viccek megakadályozzák azt, hogy szimpátiát vállaljunk az áldozattal, a törekvés pedig arra, hogy magunkat az áldozatok fölé helyezzük, hajlamosabbá tehet a sztereotípiák elfogadására (Santa Ana 2009).

VI. Érdemi kommunikáció hiánya

Az együttműködő kommunikációval opponálódó uraló-irányító kommunikáció ezekben a kategóriákban lepleződik le legközvetlenebbül.

31. **Mellébeszélés.** A beszédtema elterelése, másról beszélés abból a célból, hogy ne kelljen megbeszélni valamit, vagy meghallgatni a másikat, vagy érdemi választ adni. Munkahelyen: nincs érdemi válasz, nem azt mondja, hogy *nem tudom* vagy hogy *nem szeretnék erre válaszolni*, hanem vagy kioktató választ ad, mintha a másik a témához nem értene; ez a megalázáson túl az idővel való visszaélés is lehet, amennyiben jó hosszan fejti ki. Vagy teljesen más témáról beszél, és úgy állítja be, mintha célszemélye ezt úgysem venné észre, úgysem értené meg, mely szintén megalázó. Nyilvánosan elkövetve még megalázóbb lehet.
32. **Nem reagálás.** Nem akar valamit (semmit) megbeszélni, a téma önkényes és hirtelen lezárása, az érdemi reagálás (tárgyalás) hiánya. Minden megbeszélést vitának titulál. Amit a másik szeretne megbeszélni, arról kijelenti, hogy az nem érdekli. Részemről befejeztem! / Nem vagyok hajlandó hülyeségekről beszélgetni! / Mondasz valami újat is? / Hülyeségeket beszélsz! / Nem mondom el még egyszer, úgysem érted meg. Ez neked túl bonyolult. / Mindig van valami bajod. / Nem

vitatkozom. / Erre nekem nincs időm. / Megint kezded? / Már döntöttem. Amit mondtam, megmondtam. Vagy ténylegesen nem szólal meg, semmit nem reagál.

33. **Bagatellizálás.** Elsősorban a bántalmazott fájdalmának, problémáinak bagatellizálása: Túlérzékeny vagy. / Túlreagálsz. / Állandóan túlzol. A bagatellizálás egyben az áldozat hibáztatása is. Neked semmi sem elég jó. A bagatellizálás erőteljesebb változata a tagadás és a megőrijtés.
34. **Leuralás.** Nem hagyja szóhoz jutni a másikat, vagy nem veszi figyelembe, amit mond. Vagy nem hallgatja végig, helyette kérdések tömegét teszi fel, a válaszokra nem figyel, nem engedi, hogy végigmondja a másik fél, amit szeretne. Csak a saját gondolatai, gondolatmenete érdekli. A leuraló közbevágás is ide sorolható. A párbeszéd létrejöttének akadályozása is, fenyegető hanglétjével kísérve: Befejezhetem a mondanivalóm? Vagy társaságban nem engedi megszólalni a másikat, helyette válaszolgat, akkor is, ha valójában partnerét kérdezték, esetleg a nyilvánosság előtt kijavítja partnere mondandóját. Ezek nemcsak társaságban történhetnek, hanem hivatalban is, ha hivatalosan sem őt kérdezik, hanem partnerét, vagy akár mesteremberekkel való megbeszélés során, vagy akár üzletben, ahol a leuraló partnere próbál ruhát, akit az eladó a ruha iránti kíváncsiságáról kérdezne.

Nem minden közbevágás leuralás. A beszélőváltás mechanizmusa többféle lehet. A beszédjog átvételének stratégiája egyéni és kulturális különbségeken is múlik, továbbá azon is, mennyire ismerik egymást a társalgó felek, és mennyire informális, spontán a beszélgetés. A beszélők egyes megnyilatkozásainak átfedései a társalgás természetes jelenségei (Dér 2012, 131). Az átfedések gyakoriságaiban és hosszában nagyok lehetnek az egyéni és a kulturális különbségek is. Vannak olyan típusú közbevágások, amikor szóátadás nem történik, és a közbevágónak nem is célja a beszédjog átvétele, tehát nem feltétlen számít erőszakos szóátvételnek (sőt, szóátvételnek sem), ha valaki elkezd beszélni, miközben a másik beszél. A közbevágás az együttműködő stratégia eszköze is lehet, például: elakadásban kiegészítés; egyetértés, együttérzés kifejezése; lényegi, nem kifejtett tényezőre rákérdezés stb.

Amennyiben a közbevágás célja a beszédjog megszerzése, akkor sem feltétlen számít az együttbeszélés agresszióknak. A közbevágás agresszióként való értékelése is akkor lehetséges, ha adott teljes társalgást elemezve állapítjuk meg, hogy az együttműködően folyt, avagy sem. Például lehetséges, hogy az együttbeszélés kezdeményezője könnyen átadja (visszaadja) a beszédjogot, ha a másik fél kezd együttbeszélni. Erőszakos jogátvitel lehet, amikor nem engedi az együttbeszélést, hanem a másikba fojtja a szót, és nem adja vissza, vagy nem könnyen adja vissza

a beszédjogot. Nagyon fontos megemlíteni, hogy a fentebb említett fenyegető hanglegjtéssel kísért *Befejezhetem a mondanivalóm?* közbevágás mindig agresszió lehet, hiszen sokszor együttműködő közbevágásra érkezik válaszként, és fenyegető mivolta miatt gyakran „megfagy a levegő” a társalgó felek között, egyben a másik beszélőt nyilvánosan meg is alázza. *A Befejezhetem a mondanivalóm?* és szinonimáinak hangoztatása talán gyakran inkább ismeretlenek vagy nem közeli ismerősök között történik, és éppen a hierarchiában elfoglalt helyét szeretné kijelölni az, aki alkalmazza. (A téma további kutatásra érdemes.)

35. **Kioktató válasz.** Kioktatás, inkompetensnek beállítás érdemi válasz helyett. Nem válaszol, hanem kioktat: *Hogy lehet ilyen hülyeséget kérdezni? / Tényleg ennyire idióta vagy, vagy csak úgy csinálsz? / Ennyi idősen azért erre tudnod kéne a választ. / Minek van diplomád, ha ezt is tőlem kérdezed?* Munkahelyi környezetben: A másik inkompetensnek beállítása akár kedvesnek álcázott stílusban, négy szemközt vagy nyilvánosság előtt (például munkahelyi körímélben). Olyasmint magyaráz, amit nyilvánvaló, hogy a másik tud, azt a látszatot kelti, mintha a másikat fel kellene világosítani alapvető tényekről, információkról, szabályokról, szokásokról. Esetleg hosszan érvel valami mellett, amit minden jelenlévő ugyanúgy gondol, de úgy állítja be, mintha csak ő gondolkozna árnyaltan a témáról, mintha meg kellene győznie a többieket, miközben az elhangzottakkal mindenki egyetért, mivel azok triviális állítások. Ezekkel a technikákkal eléri, hogy a másik inkompetensnek, figyelmetlennek, tájékozatlannak vagy akár például diszkriminatívnek tűnjön.
36. **Kinyilatkoztatás.** Csak neki lehet igaza. Akár érvelés nélkül tesz állításokat, és nem hajlandó kérésre sem alátámasztani azt, érvelni mellette. (Nem becsüli meg annyira partnerét, hogy érdemben alátámasztott kijelentésekkel kommunikáljon.) *Mert ez így van. / Nyilvánvaló, hogy igazam van. / Természetesen ez mindenki számára világos. / Ez a logikus/helyes megoldás. / A női logika...!’* egy nő nem gondolkozhat logikusan’. / *Mi nem vásárolunk ott, az egy szemét hely!* (érvek nélküli kijelentés). *Aki nem eszik elég söt, az hülye (elég ’éppen annyi, amennyit én eszem’). A vegetáriánusok röhejesek.* Párkapcsolatában kijelenti: *Ideje lenne összeköltöznünk!* Másnap pedig kinyilvánítja párjának: *Még korai lenne, ha közösen ünnepelnénk a Valentin-napot.* Ami beazonosíthatja a kinyilatkoztatókat, az a *szerintem* kifejezés állandósult hiánya, helyette gyakori fontoskodás, tudálékoskodás, okoskodás jellemzi nyelvhasználatukat. Mindezeket gyakran fennhangon (mindenkinek hallania kell, milyen okos), kikerülhetetlenül, másik szobában, másik kertben/erkélyen, az utcán tartózkodók, idegenek számára is hallhatóan (állandó kellemetlenséget okozva ezzel például a

szomszédoknak is). Természetesen csak olyanok hallhatják, akik előtt nem játssza el, hogy kedves ember.

Nem veszi figyelembe, hogy áldozatát érdeklí-e a téma, sem azt, hogy ráér-e, nem rövidít mondandóján akkor sem, ha jelzik számára, hogy nem érnek rá, és akkor sem, ha a célszemély értené rövidebben taglálva is. (Mivel nem használ érdemi érvelést, az is előfordul, hogy egyszerre, illetve kis időkülönbséggel jelent ki érvényesnek egymásnak ellentmondó állításokat.) A hosszú, körülményes előadás célja lehet az is, hogy uralja áldozata idejét, továbbá az is, hogy úgy állítsa be áldozatát, mintha az rövidebben megfogalmazva nem is értené meg. (A körülményes fogalmazás oka olyan betegség is lehet, például alkoholbetegség, mely érinti az idegrendszer és a kognitív készségek rendszerének egészséges működését is.)

Partnere önálló véleményét, döntéseit megkérdőjelezi vagy megsemmisíti (érvelés nélkül, tények figyelembevétele nélkül). Esetleg (vehemensen) támadja beszédpartnere érvelését úgy, hogy nem is azt cáfolja, amit partnere állít, ezzel inkompetensnek feltüntetve a másikat (szalmabáb érvelés/árnyékbojszolás). Vagy úgy tesz, mintha lenne érve a döntése mellett, holott nincs, csak hierarchiából hozta a döntést (vagy egy nem publikus érv mentén), de azt a látszatot kelti, mintha alá lenne támasztva érvekkel a mondandója/a döntése, csak ezt a másik nem lenne képes felfogni. Tehát álérveket használ valódi érvek helyett, és úgy tesz, mintha ezeket a meggyőzőnek beállított érveket nem venné figyelembe a hierarchiában lentebb lévő inkompetensnek beállított kolléga.

VII. Álcázott agressziók

Az agressziók álcázása tudatos, célja a leleplezés elkerülése, a bántás letagadhatóságának megkönnyítése (ld. bővebben a 4.4. alfejezetet).

37. **Viccnek álcázott agresszió.** A bántást viccnek, félreértésnek, ugratásnak álcázza. Majd ha a célszemély megdöbben, így szól: *Nem érted a viccet.* Korpuszomból idézek: „Amikor *csak viccelt*, egyáltalán nem tűnt humorosnak, inkább őszintének és picit agresszívnek. Mintha felizgatta volna, és megelégedéssel töltötte volna el, hogy valakivel ezt is megteheti.” Viccnek álcázni megdöbbenést, megijesztést is lehet. (Viccnek álcázott fizikai bántás is létezik: *Csak viccből csapkodom a hátsó feled.*) Írásbeli megjelenése: a kommunikátor a bántás után tesz egy szmájlit, így álcázza viccnek a bántást. Soha nem korrekt hierarchikus viszonyban (lefele) viccelődni. Csak akkor korrekt, ha a másik is visszaviccelődhet, ez pedig hierarchiában többnyire nem lehetséges. Hierarchikus viszony fennállása

esetén mindig megalázás a (másikra vonatkozó) vicc (pontosan fogalmazva: viccnek álcázott megalázás). (Ellenpróba: a viccelődő örülne, ha akin viccelődik, ugyanúgy visszaviccelődne? A viccelődő örülne, ha a hierarchiában fölötte álló ugyanígy viccelődne vele?) Gyakran éppen a hierarchiát van hivatva megjeleníteni a viccelődés. A nyilvános viccelődés sokkal fájdalmasabb (ld. Nyilvános megalázás). A viccelődés agresszió, ha megalázás a cél, ha fájdalmas az áldozat számára, és ha kérésre az elkövető nem hajlandó felhagyni vele.

38. **Korrekttségnek álcázott agresszió.** Például arra hivatkozik, hogy az elejétől őszinte volt: de valójában megtagadja az intim lelki kapcsolatot, ugyanakkor intim testi kapcsolatot vár el. (Ez a felemás állapot megbetegítő.) / *Én megmondtam, hogy ilyen vagyok. / Mindig is ilyen voltam, te változtál.* Attól, hogy valaki kijelenti, sok tevékenységben passzív, nem vesz részt a közös erőfeszítésben (pl. a házimunkában), vagy nemtörődöm, de kijelenti, ő mindent megtett, a másik a maximalista, attól nem válik korrektté. *Én rosszul vagyok az erős szagoktól* – mondja, és nem hajlandó a saját gyermekét pelenkázni.
39. **Alkalmazkodásnak álcázott agresszió.** Úgy tesz, mintha alkalmazkodna, ezt is állítja, de valójában irányítja a másikat. Példa: *Akkor majd akkor indulunk, amikor jó neked* – mondja. Majd később közli, hogy: *Szólok, ha jó nekem.* Majd már úgy jelentkezik legközelebb, hogy megkérdi: *Akkor szerinted indulhatunk?* Mintha végig a másikra kellett volna várni. Rendkívül összezavaró, mert fölöttébb határozottan műveli, áldozata mellette tehetetlennek tűnik, mivel nem érti, mi zajlik. (Ez a Megőrijtés egy alete, gyakorisága miatt érdemes külön kategóriát alkotni számára.)
40. **Aggódásnak álcázott agresszió.** A bántást aggódásnak, féltésnek álcázza. Önbizalomrombolás, hátráltatás, visszatartás: karrierben, fejlődésben. Szerintem ne menj el az állásinterjúra, mi van, ha abban a magasabb posztban majd nem állod meg a helyed? / Nem tudom, képes leszel-e megtanulni vezetni...
41. **Féltékenységnek álcázott agresszió.** Ez részben lehet szociális elszigetelés is, a másik szinte teljes kisajátítása, uralása. Példa: miután óránként telefonált munkaidőben: Nem vagy képes megérteni, hogy azért kell folyton halljam a hangod, mert szeretlek. Miért nem vetted fel a telefont?
42. **Dicséretnek álcázott agresszió.** Fiam, nem gondoltam volna, hogy magadtól meg bírod írni 4-esre, nem is vagy te olyan buta. Ezek szerint eddig nem igyekezted eléggé. / Magadhoz képest ez egész jó lett. / Ahhoz képest, hogy bölcsész vagy, egész értelmesnek tűnsz.
43. **Segítségnek álcázott agresszió.** A bántást segítségnek, támogatásnak, ajándéknak, tanácsnak álcázza. *Na, gyere, megcsinálom, ne szerencsétlenkedj!* /

Ha így csináltad volna, most nem ez lenne az eredmény. Az is ide tartozik, amikor ráerőszakolja áldozatára a segítségnyújtását, majd felhánytorgatja, valamint elvárja, hogy áldozata dicsérgesse. Ez többnyire úgy zajlik, hogy az uraló semmiben nem egyezett, tehát gyakran igazából árt áldozatának, mert valamit megtesz, amit nem is akart az illető, illetve úgy teszi meg, ahogyan az a másik fél számára nem jó. *Annyit dolgoztam rajta, miért nem örülsz a bulidnak? Te sosem vagy hálás.* (Előtte megbeszélték, hogy nem szeretne bulit az ünnepelt, sőt, végül az ünnepeltnek kell kitakarítania.) *Napok óta főzök, te meg nem eszel semmit.* (Például húsételeket, ha az áldozat vegetáriánus; vagy úgy főz, hogy meg lett beszélve, ne tegye.) Kéretlen tanácsadás – úgy ad a másíknak tanácsot, hogy nem ismeri az összes körülményt, és tanácsát ráerőszakolja a másíkra: *Ebben a helyzetben kizárólag ezt tudod tenni.* Kéretlen helyzetértékelés – kiértékeli a másik élethelyzetét, azt nem véve figyelembe, hogy mindenki maga ismeri a legjobb saját élethelyzetét.

44. **Sajnálathoz álcázott agresszió.** Sajnálathoz álcázza a sajnálkozást, a kárörömet, sőt az örömet. A bántalmazó valódi öröme lehet képes, ha szenvedni látja áldozatát: *Ez szörnyű, hogy kirúgtak* (mondja mosolyogva)!
45. **Érdeklődéshez álcázott agresszió.** Csak olyat kérdez, amiről azt reméli, valamilyen kudarcos választ fog hallani, mennyire nem sikerült a kérdezettnek valami. Ha kérdez, és partnere lelkesen meséli, mennyire jól sikerült minden, elveszti érdeklődését, nem hallgatja tovább, témát vált, berekeszti a beszélgetést.
46. **Kedveskedéshez álcázott agresszió.** Kedveskedéshez álcázza a hierarchia megjelenítését. Formális közegben történő bizalmaskodás, letegezés, becézgetés, keresztnéven szólítás, leereszkedő stílus. Egy fölöttébb szemléletes leírást idézek:

Sokszor elmesélem, hogy életemben egyszer voltam szülői értekezleten: először és utoljára. Büszke apaként bemasíroztam az iskolába, beültetek az egyik padba, majd jött a ... tanítónő, felment a katedrára, és kiokosított bennünket. Néztem ezt a szegény lányt, hogy ez is elveszett az emberi kommunikáció számára, már csak fölülről lefelé tud beszélni. A katedra tönkretette, mint ahogy nagyon sok pedagógust, orvost, pszichológust tönkreteresz, hogy mindig kiszolgáltatott helyzetben lévő emberekkel kerül kapcsolatba, és egy idő után észre sem veszi, hogy ez csak szituatív fölény, hanem azt gondolja, ő olyan nagyszerű ember, aki mindenkinél magasabb rendű. ... a tanító néni, miután elmondta a nagymonológiáját, kegyesen intett, hogy lehet kérdezni. Én is jelentkeztem, és azt kérdeztem, hogy miért csak a hosszú szünetben ehetik meg a gyerekek a tízórajukat, miért nem akkor, mikor éhesek? Ez azért van így, *apuka*, mert nálunk ez így szokás – mondta a tanítónéni, körülbelül olyan hangsúllyal, ahogy az értelmi fogyatékosokhoz szoktak beszélni. Nehéz helyzetbe kerültem:

belemegyek-e a szokásos játszmaiba szülő és pedagógus között? Mivel végül mindig a sátáni énem győz, úgy döntöttem, hogy nem megyek bele. Azt mondtam neki: Drága asszonyom, apukának engem utoljára a rossz lányok szólítottak az Arizonában: „Apukám, van pénzed? Gyere be egy boldog öt percre!” Persze mint várható volt, óriási botrány tört ki. Én azonban még a saját klinikai osztályomon sem tűrtem az apukázást, anyukázást, mert szerintem Magyarországon úgy szólítják meg az embereket, hogy uram és asszonyom. A kiszolgáltattakkal ugyanis azért bánnak így, azért vonják őket bele ezekbe a játszmaiba, hogy fölénybe kerüljenek velük szemben.

– Hogy van, Kovács bácsi?

– Hát, doktor úr, itt fáj, ott meg szúr!

– Szólítson nyugodtan *főorvos úrnak!*

Másnap vizit: – Hogy van, *Kovács bácsi?*

– Szólítson nyugodtan *Kovács úrnak!*

Micsoda pimasz beteg! Ha kilép valaki a játszma keretei közül, abban a pillanatban egy agressziótömeg zúdul rá, amiért nem megy bele abba a hazug szereposztásba, amiben élnie kell betegnek, gyereknek, feleségnek, férjnek, beosztottnak. Ha kilép, akkor baj lesz! (Popper 2010.)

47. **Elhagyási szándéknak álcázott agresszió.** Imitált szakításnak álcázza az önbizalomletörést (vonz, majd ellök, akár ismétlődően). Ténylegesen nem akar szakítani, csak a lelki függőséget fokozni. (Barátok esetében is alkalmazva.) Ennél a kategóriánál meg kell jegyezni, hogy nem pozitív az álca sem. Az imitált elhagyást valaki a gyermekeivel is művelheti, elhitei velük, hogy elhagyja őket, majd nagy érzelmi hullámhegyek és hullámvölgyek generálása után mégsem megy „világgá”.

5.4. A verbális agressziók további lehetséges osztályozási lehetőségei

A káromkodást nem soroltam be sem különálló kategóriaként, sem valamelyik kategória aleseteként, mivel nem minden káromkodás tekinthető nyelvi agressziónak. Azok a káromkodások pedig, amelyek egyben nyelvi agressziók is, funkciójukban valamelyik fenti kategóriába tartoznak, például: megalázás, megfélemlítés, dühkitörés stb. Ugyanaz a kifejezés (pl. *bazdmeg!*) kontextusfüggően (verbális és nonverbális kontextus) lehet agresszió, és lehet nem az, attól függően, mi a funkciója adott megnyilatkozásban. Lehet a szövegkoherencia eszköze, lehet hangulatjelölő, lehet beszédjogjelölő anélkül, hogy agresszió lenne. Ugyanígy jártam el a kiabálással is, hiszen önmagában a

kiabálás vagy az emelt hangerő alkalmazása nem feltétlen agresszió. Az átok sem szerepel mint kategória, manapság talán kevésbé elterjedt az átokban való hit. Korpuszomban használatára nem volt példa. Átkozódásra (szitkozódásra, gyalázkodásra) azonban igen.

A káromkodáshoz és a kiabáláshoz fűződik egy veszélyes áldefiníciója a verbális agresszióknak. Korpuszomban több példa is mutatja, hogy vannak, akik úgy próbálják beállítani, hogy csak az nyelvi bántalmazás, amikor valaki káromkodik és/vagy emelt hangot használ, így próbálják bagatellizálni a valódi agressziókat. Mások sznobizmusszerű hozzáállással minden kiabálást és káromkodást agresszióknak minősítenek, és számonkérnek (továbbá büszkék arra, hogy ők egyiket sem használják), az összes többi nyelvi agressziót azonban figyelmen kívül hagyják (és akár saját maguk művelik is).

Mind a 47 kategória esetében beszélhetünk: szofisztikáltabb, valamint trágárabb, alpáribb stílusú kifejezésekről. A szofisztikáltabbak csak akkor leplezhetőek le, ha a két fél teljes kommunikációjának elemzésére sor kerül, és feltárjuk, milyen más agresszív kifejezéseket alkalmaz az agresszor. Minden kategória esetében beszélhetünk: rejtettebb és nyíltabb agressziót tartalmazó kifejezésekről. A szofisztikáltabb megfogalmazású lehet rejtettebb, de nem szükségszerűen az. Fenti kategóriák többségébe nehezebben leplezhető agresszív kifejezések sorolhatók. Az agressziók lehetnek kisebb és nagyobb fájdalmat/lelki kárt okozók.

Eltérő lehet a bántalmazásban közvetlenül részt vevők száma, párkapcsolat (illetve bármilyen típusú kapcsolat) esetében például lehet egy bántalmazó és egy bántalmazott (ekkor általában erőteljesebbek a bántalmazások), de lehet, hogy mindketten bántalmazzák egymást. (Utóbbi azonban elválasztandó attól, amikor a kapcsolatban egyikük a bántalmazó, másikuk az áldozat, és az áldozat fájdalmában és/vagy önvédelmében alkalmaz válaszagressziókat.) Lehet, hogy egy családban (baráti körben, munkahelyi közösségben) van három bántalmazó és egy bántalmazott. Mindezekből következik, hogy társadalmunkban nemcsak szélsőségesen bántalmazók vannak, hanem olyanok is (valószínűsíthetően ők alkotják a többséget), akiket ér is nyelvi agresszió, és akik élnek is a nyelvi agresszió használatával. Közöttük is egyesek szofisztikáltabb, mások könnyebben leplezhető, alpáribb stílust alkalmazva, de nem csak a stílusválasztáson múlik, hogy mitől rejtettebb, nehezebben leplezhető egy verbális agresszió. Fenti 47 kategória nyelvi agressziói között számtalan olyan nehezebben leplezhető bántalmazásmód található, melyeket nem szokás leplezni. Eljuttassuk, mintha azok az udvarias, korrekt társalgás részei lennének. Éppen ezért különösen fontos az a célkitűzés, hogy: azonosítsuk be agresszióként, ami az.

A bántalmazó és a bántalmazott közötti kapcsolat minősége lehet rokoni, baráti, ismerősi, munkatársi, fennállhat köztük hierarchia, vagy lehetnek egyenrangúak. A verbális agresszor az agressziója célszemélyével köztük fennálló hierarchiát kihasználja. Kihasznált hierarchián azt értem, amikor a kommunikációs szereplők valamely szervezetben alá- és fölérendeltségi viszonyban állnak egymással, és a verbális bántalmazó kihasználja, hogy ebben a hierarchikus viszonyban ő a fölérendelt, és visszaél azzal; vagyis a fennálló hierarchiához társít egy lenéző attitűdöt. (A hierarchikus viszony önmagában nem kellene, hogy lenéző attitűddel is társuljon.) Amikor nem áll fenn köztük szervezeti hierarchia, az agresszor pusztán nyelvi viselkedésével, nyelvi agressziókkal létre tud hozni egy konstruált, mentális értelemben vett hierarchiát, amikor a bántalmazó áldozata lekicsinylésével, támadásával, leuralásával hoz létre önmaga és a célszemélye között hierarchikus viszonyt. Vagyis az áldozat a sorozatos megalázások, támadások következtében mentális értelemben kiszolgáltatottá válik. Ez a kiszolgáltatott állapot akkor is létrehozható, ha sem szervezeti, sem egyéb hierarchia nem áll fenn köztük, tehát például nem alacsonyabb végzettségű az áldozat, nem keres kevesebbet, ugyanúgy van önálló lakása, mint agresszorának stb., tehát eredetileg semmilyen szempontból nem kiszolgáltatott. Sőt, a mentális hierarchia akkor is létrehozható, ha az áldozat sok szempontból előnyösebb élethelyzetben van, például magasabb végzettséggel, több keresettel, több vagyonnal stb. rendelkezik. Amennyiben eleve fennáll köztük valamilyen típusú (nem szervezeti) hierarchia, például anyagi, végzettségbeli stb. különbségek miatt, akkor pedig ezt a fennálló hierarchikus állapotot tudja és fogja kihasználni az agresszor, és ezáltal fokozza áldozata kiszolgáltatottságát. A konstruált hierarchia mindig lenéző attitűdű, hiszen éppen a célszemély lenézésével hozta azt létre a verbális agresszor. A nyelvi agresszor és áldozata közötti kapcsolat végül mindig hierarchikussá válik: minimum mentális értelemben, hiszen az agresszor célja éppen a kiszolgáltatottság létrehozása.

A bántalmazások történhetnek négyszemközt, továbbá fül-/és vagy szemtanúk előtt. Eltérő lehet a tanúk mennyisége is, akik előtt zajlik a bántalmazás, továbbá eltérő lehet az elkövető, az áldozat és a tanúk viszonyának minősége is, a bántalmazás történhet: ismerősök vagy ismeretlenek előtt. Az online térben zajló agressziók (például pletykák, hazugságok terjesztése) érhetik el a legnagyobb nyilvánosságot, és az online csatornán jut el legtöbb ismeretlenhez is az áldozat megalázása. A bántalmazás annál fájdalmasabb lehet, minél mélyebb az érzelmi kapcsolat a bántalmazó és a bántalmazott között, az idegenek verbális agressziói kevésbé fájdalmasak. Kategorizációban mindezen eltérő típusú agresszióesemények kifejezései besorolhatók.

A bántalmazások rendszeresség szerint lehetnek nagyon gyakoriak, napjában többször is alkalmazhatja az uraló attitűdű személy, lehetnek ritkábbak. Szorosabb bántalmazó kapcsolatban felfedezhető a bántalmazó kapcsolatok dinamikája (ahogy azt a 2. fejezetben láttuk), kedves időszakok követik a sűrűbb bántalmazásos időszakokat, ez nemcsak rokoni, párkapcsolati, hanem baráti, munkatársi kapcsolódások esetében is történhet így. A bántalmazó időszakok alatt az agresszornak akár minden megnyilatkozása lehet agresszív. A verbális agresszió fenti 47 kategóriája között vannak olyanok, amelyeket inkább ismeretlenek felé alkalmaznak, vagy ismeretlenek felé is gyakran, például: a Szexuális jellegű agresszió, a Megfélemlítés, a Kedveskedésnek álcázott hierarchiamegjelenítés, a Nyelvhasználat kéretlen kritizálása, a Hazugság, a Spirituális agresszió outgroup felé történő verziója. Vannak, amelyek céljukat, a fájdalomkozást közelebbi, mélyebb érzelmi kapcsolatokban tudják elérni. A fájdalomkozás vezet a konstruált/mentális hierarchia létrejöttéhez.

Korpuszomban gyermekek felé ugyanúgy nagyon gyakoriak a viccnek álcázott bántalmazások, ahogy a felnőttek felé. A Megőrijtés (gaslighting) azonban gyerekek felé jóval ritkább. Ennek oka lehet, hogy a gyermek-felnőtt kapcsolat hierarchikus, így nincs szükség rejtett, leplezett bántalmazásra, ezért mindennaposak a durva, direkt, könnyebben felismerhető bántalmazások. Korpuszom alapján elmondható, fölöttébb gyakori, hogy a gyermekeket állandóan kinevetik az őket lenéző felnőttek: ha elesnek, ha beütik valamilyüket, ha leejtenek valamit, ha kínos szituációba kerülnek stb. Ezzel a viselkedéssel sok gyermek szocializációjának részévé válik az empátiamentes reagálás gyakori megtapasztalása. (Ami idézett pszichiáterek műveiben egyöntetűen a felnőttkori uraló, bántalmazó attitűd kialakulásához vezethet.)

Gyermekeket érő verbális agresszióban jóval gyakoribb a Nyilvános megalázás (gúnynevek használata is), a Negatív jövőjóslat, az Aggódásnak álcázott bántalmazás, a Félelemkeltés. Amikor pedagógus/egyetemi oktató bántalmaz diákot/hallgatót, a tanár leggyakoribb agresszióeszköze a Nyilvános megalázás, kigúnyolás, kinevetés, kinevettetés (fekete pedagógia). (Még erőteljesebben személyiségromboló, ha a diák/hallgató szexualitása a célpont.) Amikor szülő (felnőtt rokon) bántalmazza a gyermekét, igen gyakori agresszióeszközök: a fájdalmas összehasonlítás (Megalázás vagy Nyilvános megalázás), a Dicséretnek álcázott bántalmazás, a fenyegetés, a zsarolás (Megfélemlítés), a Bűntudatkeltés. Gyermekek esetében – nagyobb fokú kiszolgáltatottságuk miatt – felértékelődik a Cinkosság traumatizáló szerepe, amikor a többi felnőtt családtag nem tesz semmit, vagy bagatellizál vagy tagadja, hogy szóbeli erőszak történik. Legfájdalmasabbaknak azonban az alábbiakat jelölték korpuszom eseteírásaiban: a Megfosztást (megfosztás támogatástól, dicsérettől, bátorítástól, beszélgetéstől, megbeszéléstől,

empátiától); a létezésre vonatkozó (*minek élsz? minek születtek meg?*) fájdalmas állításokat (A létezés megkérdőjelezése), valamint a nemiségre vonatkozó gúnyolódásokat (Megalázás/Nyilvános megalázás). Amikor felnőtt bántalmaz gyermeket, a gyermeknek önvédelemre nincs módja (a hierarchia, a kiszolgáltatottság miatt), önvédelemre nincs eszköze (személyisége, kommunikációs eszközei fejlődés alatt állnak). (Korpuszom gyermekek/diákok/egyetemi hallgatók irányába történő nyelvi agresszióiból külön tanulmányt szeretnék írni.)

5.5. A verbális agresszió leleplezésében a szándékosság bizonyítása kulcstényező

A verbális agresszió egy összetett lélektani-társadalmi-kommunikációs folyamat része. Kutatásaim alapján megállapítható: a verbális agresszió elleni fellépés érdekében döntő kimondani azt, hogy a folyamatnak nemcsak az elsődleges verbális agresszió az összetevője, hanem a folyamat része lehet az erre adott reakció az áldozat részéről, továbbá a mikrokörnyezet reakciója, valamint az agresszor válaszreakciója is. A verbális abúzus folyamatát korpuszom alapján az alábbi hat részre bontottam, melyeknél feltüntettem a leggyakoribb kommunikációs attitűdöket, agresszióstratégiákat is:

1. Az elkövető szavakkal (vagy szavak hiányával, ld. Megfosztás, a 29. kategória) bántalmaz (a kihasznált vagy konstruált hierarchia kifejezése, leuralás, megalázás).
2. Az áldozat reakciója
 - a. Az áldozat belső kommunikációja: Az áldozat mentegetheti bántalmazóját, bagatellizálhatja a bántásokat és önmagát hibáztathatja; továbbá fájdalmait, érzéseit, megdöbbenését, értetlenségét is megfogalmazhatja.
 - b. A bántalmazó felé: Számonkérheti bántalmazóját, vagy önmagát hibáztathatja, jelzi, hogy hibásnak tartja magát, illetve akár azt, hogy csak magát tartja hibásnak az agresszióesemény miatt. Az is előfordulhat, hogy az áldozat bocsánatot kér agresszorától, magára vállalva, mintha ő lenne a felelős az agresszióért.
 - c. A mikrokörnyezete, az ismerősei felé: Az agresszió bagatellizálása, tagadása, az elkövető mentegeteése, az agresszorával való jó kapcsolata illúziójának fenntartása, vagy éppen az élethelyzete miatti panaszkodás.
3. A mikrokörnyezet reakciója: bagatellizálás, tagadás, mentegetés, az áldozat hibáztatása, akár annak kifejezése, hogy szerintük milyen jó ember az elkövető.

4. Az elkövető reakciója (elsősorban) áldozata felé: tagad, bagatellizál, hibáztat, további negatív minősítésekkel illeti áldozatát, nem kér bocsánatot, vagy úgy tesz, mintha bocsánatot kérne (önző érdekekből megejtett ál-bocsánatkérés).

Korpuszomban gyakorlatilag nincs példa arra, hogy a mikro-környezet számonkérné a bántalmazót (arra viszont sok, hogy az áldozatot kéri számon). Arra sincs példa korpuszomban, hogy az agresszor reagálna mikro- vagy makrokörnyezete felé, nyilván azért nincs, mert nem is kéri számon az elkövetőt. Utóbbiakra inkább olyan példák gyűjthetők a sajtóból, amelyeknél nagyobb nyilvánosságot kap az elkövető leleplezése (akik ezáltal reagálásra késyszerülhetnek).

Mivel jelzik az agressziót, *agresszióindexeknek* 'agressziójelölők'nek neveztem el a 2., 3. és 4. szakasz nyelvi jelenségeit, vagyis azokat a nyelvi jelenségeket, melyek az elsődleges nyelvi agressziót (1. szakasz) követik, kísérik, és továbbvihetik a bántalmazást, hiszen ide tartoznak az áldozathibáztatás kifejezései is, vagyis képesek növelni az áldozat sérüléseit, és újabb bántalmazó-bántalmazott kapcsolódásokat hozhatnak létre például a megfigyelők és az áldozat között. Lényegi szerepük van a bántalmazó társadalmi struktúra fenntartásában az elkövető felmentésével, valamint a bántalmazás tagadásával, bagatellizálásával. Szerepük van abban, hogy nehezebben legyen felismerhető, ki a bántalmazó adott kapcsolatban vagy kommunikációban, hiszen szintén agresszióindexek azok a kifejezések, amelyekkel a bántalmazott áldozatnak állítja be magát, és amelyekkel a bántalmazottat hibáztatják. Szerepük van abban, hogy az áldozat nehezebben kezdjen szabadulni a bántalmazó kommunikációból/kapcsolatból azáltal, hogy a valóságnál sokkal idealisztikusabb kapcsolatot kommunikál környezete és akár önmaga számára is, valamint hogy olyan kifejezéseket használ, amelyekkel önmagát hibáztatja az agresszió létrejöttéért. Azt tapasztalom, könnyebb elérni, hogy a bántalmazott beazonosítsa bántalmazott mivoltát, ha először nem a bántalmazások kategóriáit tárjuk fel előtte, tehát hogy hányféle módon éri verbális agresszió, hanem: ha tudatosítjuk, mikor és kikkel érez fájdalmat kommunikáció közben, és ha az általam agresszióindexeknek nevezett formulákat azonosítjuk be a diskurzusaiból. Úgy tapasztaltam tehát, hogy az agresszióindexeknek komoly szerepük van a nyelvi agresszió beazonosításban, leleplezésében.

Ahhoz, hogy fenti bemutatott bagatellizáló-tagadó körfolyamatot megállítsuk, van arra szükség, hogy kiemeljük, kulcstényezőként elemezzük a bántás szándékosságát. A szándékosságot a 4.4. alfejezet kritériumaival bizonyítani lehet. Amennyiben nem helyezünk arra súlyt, hogy tudatosítsuk a verbális bántalmazás szándékosságát, hanem mentegetjük az elkövetőt, annak

minden esetben szükségszerű következménye lesz a bántalmazás (az ártás mértékének) bagatellizálása (akár tagadása), ezáltal a bántalmazott sérülésének bagatellizálása: amennyiben bagatellizálva van a bántás és a sérülés, szükségszerűen a probléma felnagyításának vádjá fogja érni az áldozatot, ha megpróbálja szavá tenni, mit él át. A bagatellizáló attitűd tagadja az áldozat fájdalmának jogosságát, ezáltal az áldozatot szekunder sérülések érik, önazonossága, önbizalma, érdekérvényesítő képessége csökken, már nem bízhat meg abban, hogy valóban fájdalmat él meg. Erőteljesen fogalmazva: a jogos panasza hisztinek minősítetik. A zéró tolerancia eléréséhez szükséges a szándékosság igazolása és a verbális abúzus sokféle formájának tudatosítása a társadalom tagjai (a mikroközösségek) számára. Ha a szándékosság nincs kihangsúlyozva, nem lehet számonkérni azt, mivel nincs bűnös, hiszen ha nem szándékos a bántás, akkor az elkövető is tulajdonképpen áldozat, így ha nincs kit számonkérni, nincs lehetőség a változásra. A szándékosság bizonyítása tehát azért kulcstényező, mivel amíg nem lepleződik le, hogy az elkövetések szándékosak, addig mindig áldozathibáztatás fog zajlani, hiszen az elkövető felelőségének relativizálása relativizálja a bántalmazás és a sérülés nagyságát, és növeli az áldozat felelőségét, holott az áldozatnak nincs felelősége a bántalmazásában. Amikor az áldozat nem tudja a bántalmazót hibáztatni, mivel nem bírja leleplezni az agressziót, mindig magát fogja hibáztatni, mivel érzékeli, hogy traumát élt át, és azért valakit felelősnek fog tartani.

6. Összegzés

Kutatásom eredménye a verbális agresszió részletesebb definíciója és részletesebb kategorizációja. A tanulmány rámutat a verbális agresszió nyelvészeti modellek segítségével történő elemzésének korlátaira, ezzel együtt a jelenség nyelvi megközelítésének előnyeire is. Kutatásaim során úgy találtam: a nyelvi agresszor valódi kommunikációs szándékai nem befogadhatók, nem feldolgozhatók, nem hihetőek, nem megjósolhatók. Két fő kommunikációs stratégia áll egymással szemben: az agresszív-uraló-lenéző és az együttműködő. A megelőző munkák nem tárják fel a verbális agressziót kísérő további nyelvi jelenségek létezését, sem szerepüket a leleplezésben, továbbá a verbális agresszió szándékossága kérdéskörének összefüggését az áldozathibáztatással és a jelenség bagatellizálásával. A szándékosság leleplezésének egyik döntő szempontja, hogy az agresszor képes a kódváltásra, képes agressziómentes kódot, regisztert használni, amennyiben céljai ezt kívánják. Ilyenkor időszakos attitűdváltásról beszélhetünk, mely során az uraló-irányító attitűd helyébe az együttműködő lép. Úgy is lehet fogalmazni: sok elkövetőnél szokásos lehet az agresszív kommunikáció, arra pedig tudatosan figyelnek (kommunikációs erőfeszítést tesznek), kivel ne

alkalmazzák. A szándékosság leleplezése nélkül nem jön létre az elkövető számonkérhetősége.

Amennyiben az áldozat nem szigetelődik el teljesen bántalmazójától, csak ritkítja a találkozásokat, az elkövetők akár azonnal képesek ugyanabba a személyiségállapotba juttatni áldozatukat, mint amilyenbe megelőzőleg; tulajdonképpen abba a személyiségállapotba, amelyben ők látni kívánják bántalmazottukat. Szükséges lehet annak felismerése, hogy az áldozat nem tudja megváltoztatni bántalmazóját. Az elszigetelődés alternatívája lehet az agresszorokkal szemben korlátok kijelölése, például kijelölni azokat a kifejezéseket, melyek hallatán leteszi a bántalmazott a telefont, vagy azonnal elhagyja a helyiséget (megelőzve a további verbális agressziót). Erőteljes bántalmazás esetén kizárólag ezek lehetnek a proaktív nyelvi reakciók. Enyhébb módon bántalmazó esetében esetleg a valóság felmutatása, kijelentései cáfolása is hatásos lehet. Készül egy könyvem, melyben több példaanyag és gyakorlati tanácsok is helyt kaphatnak: *Szavakkal okozott fájdalom. A nyelvi bántalmazás leleplezése* munkacímmel.

A verbális agresszió, mint minden agresszió, a hatalomról szól. Azt a társadalmi attitűdöt lenne érdemes megteremteni, amely eredményeként az áldozat nem gondolná, hogy a nyelvi agressziót el kell tűrnie, hogy türelmesnek kell lennie, hogy várnia kell a (valószínűsíthetően soha be nem következő) változásra, hogy lojálisnak kellene maradnia agresszora iránt. A nyelvi agressziók részletesebb kategorizációja nemcsak a bántalmazott meggyötört mentális állapotát, hanem a társadalomnak a verbális agresszióra vonatkozó bagatellizáló, tagadó attitűdjét, és azt a típusú szocializációt is képes lehet ellensúlyozni, mely az érzéseink, érzelmeink, fájdalmaink figyelmen kívül hagyásán alapul; ezáltal segít a verbális agresszió elleni kiállásban.

Felhasznált irodalom

- Árvay, Anett. 2003. „A manipuláció és meggyőzés pragmatikája a magyar reklámszövegekben.” *Általános Nyelvészeti Tanulmányok* 20: 11–35.
- Bancroft, Lundy. 2015. *Mi jár a bántalmazó fejében? – Az erőszakos és uralkodni vágyó férfi*. Budapest: Háttér Kiadó.
- Bárházi, Eszter. 2008. „Manipuláció, valamint manipulációra alkalmas nyelvhasználati eszközök a sajtóreklámokban.” *Magyar Nyelv* 104 (4): 443–463.
- Batár, Levente. 2009. *Diskurzusok elemzése nyelvi agresszió szempontjából*. Doktori disszertáció, kézirat. Pécsi Tudományegyetem BTK.

- Borbás, Gabriella Dóra. 2013. *A Biblia mint kommunikációs tankönyv*. Budapest: Vince Kiadó.
- . 2018. „Szavakkal elkövetett bántalmazás.” In Gecső Tamás (szerk.) *Egy- és többértelműség a nyelvben*. Székesfehérvár & Budapest: Kodolányi János Főiskola & Tinta Könyvkiadó, 26–35.
- . 2021. „Verbális agresszió vallási csoportok kommunikációjában.” In Hubai Péter (szerk.) *A szent és kommunikációja. Előadások a vallástudomány és a teológia vonzásköréből*. Budapest: Wesley János Lelkészképző Főiskola. (Megjelenés alatt.)
- Bousfield, Derek & Miriam A. Locher (eds.) 2008. *Impoliteness in language: Studies on its interplay with power in theory and practice*. Berlin & New York: Mouton de Gruyter.
- Carew, Jean V., Chester Middlebrook Pierce, Diane Pierce-Gonzalez & Deborah Wills. 1977. „An Experiment in Racism: TV Commercials.” *Education and Urban Society* 10 (1): 61–87.
- Culpeper, Jonathan. 2005. „Impoliteness and entertainment in the television quiz show: The Weakest Link.” *Journal of Politeness Research: Language, Behaviour and Culture* 1: 35–72.
- Culpeper, Jonathan. 2011. *Impoliteness: using language to cause offence*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dér, Csilla Ilona. 2012. „Beszélőváltások során használt diskurzusjelölők a magyar spontán beszédben.” *Beszédkutatás* 20: 130–141.
- Dodge, Kenneth A. & Gregory S. Pettit. 2003. „A biopsychosocial model of the development of chronic conduct problems in adolescence.” *Developmental Psychology* 39 (2) 349–371.
- Domonkosi, Ágnes. 2008. „A nyelvi agresszió szerepe a személyközi viszonylatokban.” In Zimányi Árpád (szerk.) *Az agressziókutatásról interdiszciplináris keretben*. Eger: EKF Líceum Kiadó, 51–59.
- Eelen, Gino. 2001. *A Critique of Politeness Theories*. Manchester & Northampton: St. Jerome Publishing.
- Evans, Patricia. 1996/2012. *Szavakkal verve. Szóbeli erőszak a párkapcsolatokban*. Budapest: Háttér Kiadó–NANE Egyesület.
- Forward, Susan. 1989. *Toxic Parents. Overcoming Their Hurtful Legacy and Reclaiming Your Life*. New York: Bantam Books.

- Grice, H. Paul. 1975/1997. „A társalgás logikája.” In Pléh Csaba, Síklaki István és Terestyéni Tamás (szerk.) *Nyelv, kommunikáció, cselekvés*. Budapest: Osiris Kiadó, 213–227.
- Haller, József. 2005. *Miért agresszív az ember?* Budapest: Osiris Kiadó.
- Hare, Robert D. 1993. *Without Conscience. The Disturbing World of the Psychopaths Among Us*. New York: Guilford Press.
- Herman, Judith. 2011. *Trauma és gyógyulás. Az erőszak hatása a családon belüli bántalmazástól a politikai terrorig*. Budapest: Háttér Kiadó–NANE Egyesület.
- Herman, Judit (szerk.). 2015. *Miért marad?* Budapest: NANE Egyesület.
- Kádár, Dániel Z. & Michael Haugh. 2013. *Understanding Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kegyessné Szekeres, Erika. 2008. „Verbális agresszió és nemi sztereotípiák.” In Zimányi Árpád (szerk.) *Az agresszió kutatásról interdiszciplináris keretben*. Eger: EKF Líceum Kiadó, 61–90.
- Locher, Miriam A. & Richard J. Watts. 2005. „Politeness Theory and Relational Work.” *Journal of Politeness Research: Language Behaviour Culture* 1 (1): 9–33.
- McMillan, Dina. 2009. *De hiszen azt mondja, hogy szeret! – Vagy csak uralkodni akar?* Budapest: Stop-Férfierőszak Projekt & Nyitott Könyvműhely.
- Pap, Kinga Katalin. 2014. A nyelvi agresszió formai és funkcionális jegyei a középiskolás-korúak spontán társalgásában és az osztálytermi diskurzusokban. Doktori disszertáció, kézirat. ELTE BTK.
- Reboul, Anne & Jacques Moeschler. 2000. A társalgás cselei. Bevezetés a pragmatikába. Budapest: Osiris Kiadó.
- Santa Ana, Otto. 2009. „Did You Call in Mexican? The Racial Politics of Jay Leno Immigrant Jokes.” *Language in Society* 38 (1): 23–45.
- Simon, George. 1996/2009. In *Sheep’s Clothing: Understanding and Dealing with Manipulative People*. Little Rock. A. J.: Christopher & Company.
- Szil, Péter. 2005. *Miért bántalmaz? Miért bántalmazhat?* Budapest: Habeas Corpus Munkacsoport.
- Terestyéni, Tamás. 2014. *Kommunikációelmélet – A testbeszédétől az internetig*. Budapest: Typotex Kiadó.
- Thomas, Shannon. 2019. *Gyógyulás a rejtett bántalmazásból*. Budapest: Harmat Kiadó.

- Watts, Richard J. 2003. *Politeness*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Wetzler, Scott. 2015. *Élet a passzív-agresszív férfival. A rejtett agresszió tünetegyüttesének kezelése – a hálószerobától a tárgyalóteremig*. Budapest: Jaffa Kiadó.

Hivatkozott esettanulmányok

- Barnóczki, Brigitta. 2017. 11. 25. „Láthatatlan falak között – egy szexuális zaklatás története belülről. Interjú Follinus Anna költővel.” *Divany.hu*
- Bartha, Beatrix és Lénárt István. 2009. *Kamu kérő. A kaméleon testközlemből*. Budapest: Műgyetemi Kiadó.
- Bonyai, Péter. 2011. *Szcientológus voltam – Egy kiugrott csúcsvezető vallomása*. Budapest: Heti Válasz Kiadó.
- Coe, Lic. 1993. *Igaz történet: Miért pont az én lányom? [Moment of Truth: Why my daughter?]* Forгатókönyv, amerikai filmdráma.
- Popper, Péter. 2010. *Lélekrágcsálók*. Budapest: Kulcslyuk Kiadó.
- Rados, Virág. 2012. *Bántalmazó házasság*. Budapest: Jaffa Kiadó.
- Takács, Hajnal. 2014. *Az asszony verve*. Budapest: Háttér Kiadó.